

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МАТЯШ І.Б.,
доктор історичних наук, професор, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин України
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 15 від 09.03.2017 року, для «ЗС» № 03/2017 (політичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Анатолій Корж, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.
Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.
«Зовнішні справи», науковий журнал 2017, № 3. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: +38 (044) 279-39-18
Адреси електронної пошти і сайту: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс – 74402. «Зовнішні справи», 2017.

«Я пригадую людину, яка побудувала будинок на кручі понад морем, аби спостерігати за туманом, що огортав би його час від часу. Але туман простояв протягом цілого місяця. Чоловік прокляв це місце і переїхав. Через тиждень після того, як він поїхав, туман розійшовся. Внаслідок нашої людської природи навколо серця кожного з нас іноді збирається туман, і часто саме наше життя залежить від мовчазної хоробрості, що дозволяє дочекатися того дня, коли туман розсіється».

Марк Непо, „Книга натхнень”

Загострення Сторічної війни за свободу і незалежність України на цьому історичному етапі затрималося на декілька років. Не додає оптимізму пороховий туман невизначеності, що густо огортає конкретні терміни і механізми переходу до мирної фази боротьби за соборність території й самоусвідомлення. Помилки минулого і реалії дня сьогоднішнього видаються напрочуд співзвучними – ніби і не розділяє їх сторічна відстань: часова, технологічна, геополітична. Людський фактор у всі часи був і залишається визначальним. Зрештою, результати всіх планетарних катаклізмів, розгулу стихій і навіть курсу валют залежать від відповіді більшості з нас на одне-єдине запитання „А що ми тут робимо?” – саме у цей час і саме у цій країні.

Пам'ятаєте стару притчу про трьох мулярів, до яких звернувся перехожий із запитанням „А що ви тут робите?”:

- Кладу камені, – відповів один із робітників.
- Заробляю гроші, – сказав інший.
- Створюю храм, – визначив свою роль третій.

Читаймося!

Наш передплатний індекс – 74402

Передплатити „Зовнішні справи” ви можете у наших партнерів:

- ДП „Преса”. Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- Агентство ТОВ „АС-Media”. Тел.: + 38(044) 353-88-17, + 38(044) 353-88-16, fax: +38(044) 353-88-15;
- ТОВ „Фірма „Періодика”. Тел.: + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі “24 nonstop” та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com

Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2014 р. №153 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Політичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

10

16

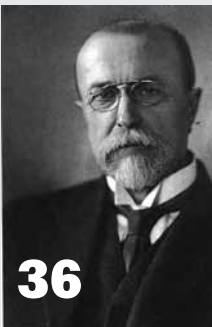
24

28

30

36

40

44

45

51

52

58

60

62

ПОЛІТИКА

5 Питання України залишається для США фундаментально важливим

6 Євген Рябінін. Екзогенні чинники посилення процесів сепаратизму

БЕЗПЕКА

10 Олександр Потехін. НАТО і європейська стабільність. Ч.3. Ядерне стримування

16 Людмила Чекаленко. Безпека України: конструктивне сьогодні

ІНТЕГРАЦІЯ

20 Сергій Шергін. Кінець Транстихоокеанського партнерства?

24 Ірина Крупеня. Регіональний вимір безпеки України «Шляхом АСЕАН»: корисний досвід чи потенційна можливість створення спільноти безпеки?

28 Богдан Ференс. Київ – Брюсель. Рух без цілі?

СУСПІЛЬСТВО

30 Леонід Новохатько. Проблеми та перспективи формування позитивного міжнародного іміджу України

ІСТОРІЯ

36 Степан Віднянський. Українська революція у споминах Томаша Масарика «Світова революція за війни й у війні 1914-1918»

100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ. ДОКУМЕНТИ. ПОДІЇ. ПЕРСОНИ

40 Руслан Пиріг. Дмитро Дорошенко – Міністр закордонних справ Української Держави (травень-серпень 1918)

44 Документи з фондів Державного архіву м.Києва

45 Ірина Матяш. Витоки фахової освіти українських дипломатів: 1918-1923 рр.

ДИПЛОМАТІЯ

51 Молдова та Україна – 25 років дипломатичних відносин

52 Вячеслав Циватий. Тандеми, кульбіти й гамбіти міждержавного діалогу (Республіка Гамбія в політико-дипломатичному та інституціональному вимірі сучасного поліцентричного світу)

58 Дні Франкофонії в Україні

ГДП

60 Дефіле як символ єднання народів та їхніх культур

62 Навчання щодо особливостей діяльності іноземних компаній в Україні

Питання України залишається для США фундаментально важливим

7 березня Міністр закордонних справ України Павло Клімкін виступив під час слухань у Комітеті з питань асигнувань Сенату США на тему «Російська політика і наміри щодо окремих Європейських країн: приклад України».

Як заявив глава українського зовнішньополітичного відомства, гібридна війна РФ проти України відображається у шокуючій кількості російського озброєння, розгорнутого на території окупованого Донбасу та Криму.

«Зараз мова йде про близько 4 200 чоловік регулярного війська і до 40 тисяч бойовиків. Йдеться про більше ніж 400 танків і 800 броневих автомобілів. Йдеться про близько тисячу артилерійських систем і понад 200 ракетних систем залпового вогню, про приблизно 23 тисячі військових осіб в окупованому Криму», – наводить УНІАН слова П. Клімкіна.

Міністр закордонних справ України у своєму виступі зазначив, що в Міжнародному суді ООН представник Російської Федерації зробив абсолютно безглузду заяву, нібито підтримувані Росією бойовики на Донбасі знайшли усе зазначене озброєння у старих радянських шахтах, яке там нібито було захованим.

«Чи може хтось в це повірити?», – запитав П. Клімкін. Також він додав, що війна Кремля проти України впродовж останніх трьох років призвела до окупації 7,2% української території, а майже 10 тисяч українських

громадян, як військових, так і цивільних, втратили свої життя. Ще близько 23 тисяч українців було поранено.

У рамках заокеанського візиту Павло Клімкін провів зустріч з Державним секретарем США Рексом Тіллерсоном. Міністр закордонних справ України подякував за солідарність Сполучених Штатів у боротьбі України проти агресії РФ. Послідовна практична підтримка, що надають Сполучені Штати, дозволила Україні досягти істотного прогресу у проведенні комплексних соціально-економічних перетворень та реформуванні сектору безпеки й оборони.

Державний секретар США Рекс Тіллерсон наголосив, що США і надалі підтримуватимуть Україну, а санкції США проти РФ залишаться в силі до повного виконання Мінських домовленостей, припинення агресії та деокупації Донбасу і Криму.

Співрозмовники також домовилися працювати над підготовкою зустрічі між Президентами України та США.

У ході зустрічі Павла Клімкіна з членом Комітету Сенату у закордонних справах та Сенатського українського кокус Марко Рубіо Міністр ознайомив Senato-

ра з поточною ситуацією в Україні, насамперед у контексті останніх дій Кремля з ескалації збройного конфлікту на Донбасі.

Сенатор Рубіо запевнив Павла Клімкіна у підтримці Конгресом зусиль України у протистоянні російській агресії та впровадженні реформ.

Він також підкреслив важливість збереження трансатлантичної єдності у питанні солідарності з Україною і надання допомоги для модернізації та посилення обороноздатності нашої держави.

Павло Клімкін подякував сенаторові Рубіо за постійну підтримку України і співавторство у низці законодавчих ініціатив Конгресу США, спрямованих на збереження та посилення санкційного тиску на РФ і надання нашій державі подальшої допомоги у безпековій, фінансовій та інших площинах.

Міністр закордонних справ України провів зустріч з радником Президента США з питань національної безпеки генерал-лейтенантом Гербертом Раймондом

МакМастером. Павло Клімкін подякував американській стороні за підтримку територіальної цілісності та суверенітету України у контексті боротьби проти агресії РФ та закликав до подальшої військово-технічної допомоги Україні. Міністр висловив сподівання, що досвід, який генерал-лейтенант Герберт Раймонд МакМастер здобув під час вивчення стратегії гібридної війни РФ в Україні на доручення командування армії США, дає йому можливість повною мірою зрозуміти виклики, з якими стикається Україна.

Міністр також наголосив на необхідності подальшого поглиблення українсько-американського безпекового співробітництва у вимірах, що становлять спільний інтерес.

Співрозмовники також проговорили можливості розвитку домовленостей, досягнутих під час телефонної розмови Президента України Петра Порошенка та Президента США Дональда Трампа 5 лютого 2017 року, та з цією метою продовження діалогу з Адміністрацією США на усіх рівнях.

Екзогенні чинники посилення процесів сепаратизму

УДК 327:94

Вважається, що сепаратизм є явищем виключно внутрішнім. Існує низка внутрішніх чинників, що сприяють посиленню сепаратистських процесів у тому чи іншому регіоні. Проте, окрім внутрішніх чинників, слід також відзначити й вплив зовнішніх. Тут на перший план виступають геополітичні інтереси сусідніх держав або потужних акторів міжнародних відносин, які зацікавлені в послабленні або розпаді держави для посилення своїх позицій в регіоні або в збільшенні своєї держави територіями через заволодіння частиною сусідньої держави.

Екзогенні процеси мають визначальний вплив на внутрішній розвиток держав. Тобто причини і характер конфліктів пов'язані з особливостями стану світової геосоціальної системи та її динаміки.

Сьогодні особливостями системи є глобалізація – об'єктивний процес інтенсифікації та швидкого посилення взаємозалежності регіональних спільностей і національних держав в економічній, соціальній, політичній, ідеологічній та культурній галузях. З іншого боку, ми спостерігаємо процеси регіоналізації, коли окремі держави (Велика Британія) чи регіони держав намагаються отримати більше важелів впливу і відстоюють свої політико-економічні та соціально-культурні інтереси.

Сепаратистські конфлікти виникають виключно в межах однієї держави, неза-

лежно від форми її територіального устрою. Проте в деяких випадках конфлікт розвивається без втручання або підтримки третьої сторони, в інших випадках – при безпосередній підтримці зацікавленого суб'єкта.

У XX столітті відносини основних акторів міжнародних відносин, а саме – СРСР і США, мало ідеологічне підґрунтя. Особливе ідеологічне навантаження носило ставлення СРСР до конфліктів. Якщо дезінтеграція держави (наприклад, колоніальних імперій Заходу) було вигідне для СРСР, то такий територіальний процес називали «національно-визвольним рухом». І, навпаки, ідеологічно ворожі рухи іменувалися сепаратистськими. Сьогодні зарубіжні політологи стверджують, що глобалізація робить вкрай умовним суверенітет і сам інститут національної держави. І тому наполягають на тому, що потрібно юридично і політично підтримувати право народів на самовизначення, включаю-

Summary

The article is devoted to such a pressing problem as separatism. Some experts say that separatism is a problem of the past, but the author emphasizes that the XXI st century will be the century of identification factor increasing that will influence the nationalistic issues. It is underlined that the separatism could be catalyzed not only by inner factors but also by outside ones, especially nowadays, when the structure of the world is being changed by the influential actors of the foreign affairs. The author analyzes external factors that can lead to the separatism conflict in the country and constituents of the external factors influence. The author makes out the classification of external factors. So the author makes a conclusion that nowadays it is really necessary to pay attention to such issues as separatism because it may lead to the break out of hostilities in the country and lead to the genocide. Besides it is underlined that crossborder cooperation and diaspora activity.

Keywords: separatism, external factors, Russia, US, crossborder cooperation, diaspora, separatism conflict.

чи сецесію від держав, які є так званими failed states. Таку точку зору висловлюють А. Бьюкенен, Г. Грос Есприел, К. Рупесинге, А. Осипов [1, с.108].

В.А. Тишков стверджує: «Сепаратизм не став би глобальною проблемою, якби не служив знаряддям суперництва держав і засобом геополітичної інженерії. Тепер настала пора переможців в холодній війні нав'язувати свою волю зовнішньому світу через чергові етнічні самовизначення». Якщо сепаратизм у високорозвинених країнах Європи розвивається в основному завдяки внутрішнім чинникам, то у «третьому світі» і на пост-

соціалістичному просторі підвищується роль міжнародного втручання, тобто спостерігаємо заохочення сепаратизму в інтересах сильніших держав і транснаціональних структур. Найяскравіше роль геополітичного чинника в розпалюванні сепаратизму видно на прикладі колишньої Югославії. Ще в 1968-1970 рр. були організовані перші сепаратистські виступи: в автономному краю Косово і Метохії за підтримки Албанії, в Хорватії – за підтримки усташів-емігрантів у країнах Заходу. Тоді ж склалася тактика поєднання підпільної діяльності терористів із захопленням органів регіональної влади [1, с.118].

Відношення до сепаратистських процесів у тій або іншій державі сьогодні має виключно геополітичну вигоду. Зовнішній чинник може проявлятися різними способами – жорсткими і м'якими. Жорсткий має одне вираження – військове втручання, проявляючись наступним чином:

- регіону надається військова допомога;
- введення миротворців або контингенту військ для

подальшого врегулювання конфлікту, але з урахуванням інтересів регіону, що претендує на відділення, або для підтримки центральної влади;

- проведення гуманітарної інтервенції, що припускає участь у військових діях на стороні і/або для допомоги бунтуючого регіону;

- пряма участь у війні на стороні регіону.

М'яка підтримка поділяється на м'яку активну та м'яку пасивну. М'яка пасивна підтримка проявляється в існуванні поруч держави з населенням спорідненого етносу сусідньої держави і бажачого об'єднання в єдиній державі, а також в наявності діаспори, яка фінансово і політично може підтримати державу. М'яка активна підтримка може проявлятися наступним чином: економічна (фінансування боротьби, фінансування НДО), технічна (постачання озброєнь), гуманітарна (налагодження зв'язків з етнічно спорідненим народом в галузі культури, науки і освіти; фінансування освітніх програм, наукових проектів, стажувань; підтримка на міжнародній арені, засудження центральної влади у світових

організаціях ООН, ОБСЄ; будівництво об'єктів єдиного віросповідання – православних/католицьких храмів, мусульманських мечетей; інформаційна («демонізація» центральної влади). Подібна підтримка може здійснюватися як під час латентної, так й активної фази конфлікту [2, с.264].

Розглянемо детальніше вищезазначені аспекти. Отже, гуманітарний чинник – на думку автора статті, цей чинник є фундаментальним в питанні посилення сепаратистських настроїв регіону сусідньої держави. Проблема полягає в тому, що коли сусідня держава має намір в недалекому майбутньому стимулювати сепаратистські процеси в цьому регіоні, населення якого належить до одного й того ж самого етносу, вони можуть готувати саме гуманітарно-культурне підґрунтя для посилення ідентифікаційної складової стосунків регіону. Які напрями будуть використані? Передусім, навчальні заклади забезпечуватимуться навчальними посібниками для вивчення мови, історії єдиного народу. Цей напрям посилюватиме почуття причетності населення регіону-реципі-

єнта з країною-вітчиною. Таким чином, через єдину мову, історію, культуру йтиме процес від країни-перебування, і перехід регіону в культурне поле країни-вітчини. Іншим важливим гуманітарним чинником є віросповідання. Цей чинник можна вважати дуже впливовим, оскільки регіон відчуватиме відторгнення від країни-перебування і посилюється бажання возз'єднання з країною-вітчиною, якщо раніше цей регіон входив до складу цієї країни або переважна більшість населення належить до єдиного етносу. Віросповідання грає особливу роль в житті будь-якої людини, оскільки кожна людина має базисну індивідуальну ідентичність, а віросповідання входить до переліку базисних характеристик. Отже, православний завжди вважатиме більше «своїм» іншого православного, ніж католика, не говорячи вже про мусульманина. Також практикується визнання громадян регіону своїми співвітчизниками, видача паспортів населенню регіону і, таким чином, гарантується можливість застосування військової сили для захисту населення регіону у разі конфлікту з центральною владою. Інформаційна складова викорис-

товується або перед початком можливого конфлікту, або упродовж усієї активної фази конфлікту. Цей чинник грає одну з головних ролей в процесі втручання до внутрішніх справ держави. Якщо впливовий актор міжнародних відносин з певних причин вибирає підтримку регіону (США-Косово), він починає кампанію «демонізації» центральної влади або народу, як це сталося з сербами, виправдовуючи боротьбу регіону за побудову демократії і громадянського суспільства, хоча за цим стоїть лише геополітичний інтерес. Якщо це не вигідно, то відбувається «демонізація» самого регіону (ПМР), який отримує підтримку від іншого впливового актора (РФ), що є суперником актора на світовій арені.

Завжди існують держави, зацікавлені в посиленні своїх глобальних/регіональних позицій через послаблення позицій інших держав. На сучасному етапі серед таких можна назвати, зокрема, США та Росію.

США як один із найпотужніших акторів міжнародних відносин здійснює вплив на ту або іншу державу для того, щоб ще більше закріпити своє положення в країні або в регіоні, де знаходиться ця держава.

Так, найяскравішим прикладом є колапс СФРЮ і, особливо, відділення Косова від Сербії, підтримка прагнень Тибету від'єднатися від Китаю, підтримка чеченських радикалів в їх боротьбі проти федеральної влади Росії в 90-і рр. На думку В. Тишкова, Чечня і Косово не стали б такими масштабними трагедіями, якби міжнародне співтовариство вчасно сформулювало би сигнали не тільки у вигляді резолюцій, засуджуючих «агресію Росії в Чечні» і «агресію Сербії в Косово» [3].

На думку професора Джеймса Петраса, США використовують два ключові принципи в зовнішній політиці: пряме військове втручання і розпалювання сепаратистських рухів. Вашингтон підтримує сепаратистські рухи тільки в тих державах, що відмовляються підкорятися американському домінуванню і протидіють сепаратистам, які протистоять США та їх союзникам.

Більшість європейських та американських прогресивних учених вважають, що США підтримували фундаменталістів у Боснії, косовських терористів, що викликало етнічні чистки, а також те, що суверенні держави перетворилися на американські бази.

Очевидно, відмічає професор Дж. Петрас, що військове втручання США просуває і стимулює сепаратизм як засіб встановлення регіональної бази підтримки. Сепаратизм сприяє встановленню маріонеткового режиму і працює так, щоб протистояти сусіднім країнам, не згодним з політикою США. У випадку з Іраком, курдський сепаратизм підтримувався Спо-

лученими Штатами, передував військовій кампанії в Іраку. Вашингтон освітлював звірства режиму проти прав людини для проведення всесвітньої пропагандистської кампанії [4].

Сепаратистські рухи розвиваються покроково, починаючи із закликів до більшої автономії або децентралізації. Потім, за підтримки США, автономний режим сепаратистів оголошує про незалежність і відразу ж визнається США. Після надбання незалежності цей режим надає свою територію під військові бази США. Курдські сепаратистські організації малюють карти Великого Курдистану, що зачіпають третину південно-східної Туреччини, Північного Іраку, частини Ірану і Сирії. Американські військові підтримують курдських терористів, які тероризують іранські села (в ім'я самовизначення курди за допомогою США захопили та управляють північним Іраком і знищують за підтримки США цивільне

населення тих регіонів, що протистоять американському втручання). Підтримувані американцями курдські сепаратисти створили конфлікт із сусіднім турецьким урядом [4].

Але, з іншого боку, в ситуації з тими ж самими курдами, але вже в Туреччині, США не помічали пригнічення цього народу. І якщо курдських сепаратистів однозначно підтримують в Іраку, то в Туреччині, яка є членом НАТО, курди не отримують ніякої підтримки від США, і, отже, в даному випадку ситуація з пригніченням або прямими репресіями набагато простіше не помічається. Так, репресії Туреччини відносно курдів викликали обурення у світі упродовж багатьох років і досягли свого апогею в 90-і рр. – одним з показників цього явища є втеча більше ніж мільйона курдів із сільської місцевості в неофіційну курдську столицю Д'ярбакір з 1990 по 1994 рік, коли турецька армія зруйнувала населений

пункт в сільському районі Курдистану. В результаті два мільйони чоловік лишилися без притулку, кількість «загадкових вбивств» курдів досягла в 1993-1994 рр. 3 200 випадків, і це окрім тортур, знищення тисяч сіл, бомбардувань з використанням напалму [5, с.55].

Чим пояснюється позиція Росії відносно сепаратистських процесів на пострадянському просторі? Передусім, практично усі етносепаратистські конфлікти (окрім конфлікту в Нагірному Карабаху) мають на меті послаблення держав, що знаходяться в опозиції до Росії. Таким чином, ми бачимо вигоду для РФ, що може розширюватися за рахунок приєднання нових територій. По-друге, підтримка сепаратистських конфліктів на пострадянському просторі обумовлена більшою мірою психологічним чинником. Як правильно відмічає В.В. Зюнін, після закінчення холодної війни і розпаду СРСР геополітичне поло-

ження Росії кардинально змінилося. Фактично Росія повернулася до меж XVII-XVIII століть. Від неї відкололася четверта частина території колишнього СРСР з майже половиною населення. Вона втратила значну частину портів і має обмежений вихід до Чорного та Балтійського морів. Країна втратила ряд житниць, курортних районів, стала більш північною державою і віддалилася від ряду світових транспортних шляхів.

Прикордонні території мають специфічні фундаментальні якості в інтеграційному процесі – бар'єрність і контактність, завдяки яким вони (разом з функцією переходу від одного народногосподарського комплексу до іншого) забезпечують їхню взаємну адаптацію. Під впливом інтеграційних процесів бар'єрні функції кордонів переносяться на зовнішні кордони інтеграційних утворень.

Транскордонне співробітництво не загрожує територіальній цілісності держави, воно регулює відносини сусідства на локальному або регіональному рівні між територіальними об'єднаннями.

Політолог Р. Туrowsкий виділив ключову роль етнічних громад у розвитку

транскордонних взаємин, що самоорганізуються за цільовим принципом. В Європі розділені народи зі спільною історією і мовою сприяли закріпленню в соціальній практиці транскордонної діяльності, наприклад Бельгії, Швейцарії.

Основним результатом функціонування транскордонного співробітництва є розв'язання міжетнічних конфліктів та стимулювання співпраці різних етнічних груп багатонаціональних прикордонних територій [6, с.134]. Але, з іншого боку, саме транскордонне співробітництво може стати причиною сепаратистських конфліктів. Так, беручи до уваги, що транскордонне співробітництво – це не лише співробітництво в сфері економіки чи поліпшення стану прикордонної інфраструктури, а й міжкультурні соціальні зв'язки, що посилюються в межах такого типу співробітництва, то населення регіону волітиме приєднатися до країни-вітчизни, з якою цей регіон межує.

Іншим потенціальним чинником для розвитку процесів сепаратизму може бути діаспора, якщо країна, де мешкає діаспора, межує з країною-вітчизною цієї діаспори. Для діаспори притаманна активна участь

у підтримці, розвитку та зміцненні духовної культури свого народу, в культивуванні національних традицій, підтримка культурних зв'язків зі своєю історичною батьківщиною. Таким чином, діаспора може намагатися відстоювати свої права, в разі супротиву центральної влади можуть заявити про порушення їхніх прав та звернутися до країни-вітчизни з проханням надати їм військову допомогу або прийняти їхній регіон до складу своєї держави.

Отже, слід зазначити, що впливові актори міжнародних відносин для вирішення своїх геополітичних завдань використовують етнічні чи етноконфесіональні протиріччя для розпалювання сепаратистських/міжетнічних конфліктів, метою яких є встановлення прямого або опосередкованого контролю над тією або іншою країною чи регіоном. В умовах переходу сучасного світу до багатополлярної системи міжнародних відносин таких конфліктів виникатиме більше, а гострота конфліктів посилюватиметься.

Список використаних джерел:

1. Баранов А. Сепаратизм у сучасному світі: політико-територіальний аспект / А. Баранов // Человек. Сообщество. Управление. – 2006. – №3. – с.107-123.
2. Рябінін Є.В. Екзогенні чинники етносепаратистських процесів: теоретичний аспект / Є.В.Рябінін // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2015. – № 12. – С. 263-270.
3. Тишков В. Сепаратизм как новая геополитика / В.Тишков [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii/lekcii2/lekcii/n66_separat.html
4. Separatism and Empire Building in the 21st Century [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.globalresearch.ca/separatism-and-empire-building-in-the-21st-century/9246>
5. Хомский Н. Государства-изгои. Право сильного в мировой политике / Н.Хомский // М.: Логос. – 2003. – 320 с.
6. Петренко З.О. Прикордонне співробітництво в контексті євроінтеграційного курсу України. Канд. дисертація. Київ – 2001, 230 с.

Євген РЯБІНІН

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету

АНОТАЦІЯ

В статті проаналізовано вплив зовнішніх факторів на посилення сепаратистських конфліктів. Класифіковано екзогенні чинники впливу. Доведено, що сепаратистські конфлікти мають не лише внутрішні причини для ескалації, а, частіше, й зовнішній вплив, який проявляють головні актори міжнародних відносин, вирішуючи свої геополітичні завдання. Підкреслено, що транскордонне співробітництво та діаспори можуть мати як позитивний вплив на співробітництво між державами, так й негативний, стимулюючи сепаратистські процеси.

Ключові слова: сепаратизм, екзогенні чинники, Росія, США, транскордонне співробітництво, діаспора, сепаратистський конфлікт.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано влияние внешних факторов на усиление сепаратистских процессов. Классифицированы экзогенные факторы влияния. Доказано, что сепаратистские конфликты имеют не только внутренние причины для эскалации, но и, чаще всего, внешнее влияние, которое проявляют основные акторы международных отношений, решая свои геополитические задачи. Подчеркнуто, что трансграничное сотрудничество и диаспоры могут оказывать как позитивное влияние на сотрудничество между государствами, так и негативное, стимулируя сепаратистские процессы.

Ключевые слова: сепаратизм, экзогенные факторы, Россия, США, трансграничное сотрудничество, диаспора, сепаратистский конфликт.

НАТО і європейська стабільність

Частина 3. Ядерне стримування

Проблемі ядерного стримування, адже позбавлена цього потенціалу Україна опинилася практично беззахисною перед обличчям російської агресії у 2014 р., присвячено чимало наукових розвідок. У цій статті ми спробуємо дещо заповнити лакуну у вітчизняних дискусіях про ядерний потенціал України, а саме – що ж таке ядерне стримування? Ядерне стримування (контрсилове, тобто зорієнтоване на знищення військового потенціалу супротивника, на відміну від контрціннісного – удар по містах та взагалі невійськовим об'єктам) має свої особливості порівняно з конвенційним (звичайним, традиційним) стримуванням. Фахівець із військово-морської стратегії, згодом співробітник РЕНД Б. Броді ще в 1946 році у книзі "Абсолютна зброя" сформулював принцип, яким мають керуватися США в ядерну епоху: "...першим найжиттєвішим важливим кроком будь-якої програми національної безпеки відтепер є набуття здатності завдати удар у відповідь у разі, якщо нас атакують... До цього часу головна мета нашої військової організації полягала у тому, щоб виграти війну. З цього моменту нею має стати запобігання війни».

Плідний аналіз специфіки ядерного стримування належить Т. де Монбреаю, який стверджував, що «стримування піднялося на найвищу відмітку стратегічної шкали саме в умовах ядерної доби». Отже, за де Монбреалем, стриму-

вання було висунуте американською стороною у рамках «холодної війни» як дуелі між США та СРСР. Із самого початку йшлося про попередження радянського вторгнення до Західної Європи. У цілому сенс американського попередження зводився до наступного: якщо Москва розпочне вторгнення, радянські міста будуть послідовно руйнуватися атомними ударами одне за одним – аж до його припинення. Розрахунки американських стратегів будувалися на припущенні, що радянське керівництво підрахує: надбання від вторгнення в Європу набагато менші за втрати, які понесе СРСР через удар у відповідь. Формалізація цієї ідеї і набула якості базової моделі ядерного стримування. У першій – базовій моделі – сторона, яку стримують, не має ядерного арсеналу, здатно-

го завдати стороні, що стримує, руйнувань, еквівалентних тому, яких має зазнати. (Ситуація в американсько-радянських відносинах першого десятиліття після Хіросіми і Нагасакі. Але до початку 60-х років СРСР наближається до такої здатності. – *авт.*).

Отже, формується друга модель – ситуація «рівноваги жаху», оскільки кожна з протилежних сторін віднині ризикує бути знищеною другою. Але ця рівновага є надзвичайно нестійкою, тому що в обох сторін виникає потяг до раптового нападу з метою якомога радикальніше обеззброїти противника або випередити його за найменших ознак того, що він бере ініціативу до власних рук. Асиметричність у позиціях США та СРСР зумовлювалася характером політичних режимів у двох державах. Для тоталі-

тарної держави набагато легше вдатися до ядерного нападу, ніж для демократичної, де влада обмежена її розподілом, законами, процедурами, відповідальністю перед виборцями та громадською думкою. В американців склався так званий «синдром Перл-Гарбора», тобто прагнення мати здатність на негайний удар у відповідь. Військово-політична стратегія США мала будуватися таким чином, щоб жертва агресії зберігала засоби знищити агресора. Водночас треба було мінімізувати ризик можливих помилок щодо намірів або дій протилежної сторони шляхом заснування технічних засобів підтримки взаємної довіри та постійної надійної комунікації між найвищими керівниками США та СРСР.

Третя модель, за де Монбреалем, «мінімальне стримування», призначена

для країн-власниць ядерної зброї, невпевнених у гарантіях «ядерної парасолі» від НАТО, які прагнуть мати свободу маневрувати у своїй військово-політичній стратегії у мирний час. Їх слабким місцем є небажання навіть ставити питання про те, що трапиться, коли збройний конфлікт все ж таки розпочнеться і політика ядерного стримування зазнає поразки.

У сучасному світі сформувалося та діє табу на використання ядерної зброї – як стратегічної, так і тактичної. Росія неодноразово наголошувала, що цього табу для неї жодним чином не існує, розмістивши ядерну зброю (або, щонайменше, її носії) в окупованому нею українському Криму. Але наявність такого табу для інших, насамперед, демократичних держав – у тому числі США, не вигадка західних лібералів, а факт. Роботи американських дослідників допомагають зрозуміти, чому після 1945 р. ядерна зброя у жодному випадку не застосовувалася країнами, які вели війни і не очікували відплати, тобто ядерного удару у відповідь (США у Кореї, В'єтнамі, в Іраку – двічі, Афганістані, СРСР в Афганістані, КНР у конфліктах з В'єтнамом). З іншого боку, наявність у Пакистану та Індії ядерної зброї не примусило їх утриматися від збройних конфліктів. Останнім в історії адептом ядерної зброї – стратегічної і тактичної – як «дешевого», а тому раціонального засобу забезпечення безпеки, був президент США Д. Ейзенхауер. Після нього ніхто не вважав, що ядерна зброя – це «просто інша зброя».

Декларативно В. Путін визнає всесвітньо руйнівний характер ядерної зброї, але своїми агресивними діями, руйнуванням світової та європейської системи безпеки підштовхує світ до ядерної безодні. Свого часу Карибська криза 1962 р. спонукала США та СРСР досягти домовленостей про зниження рівня ядерного протистояння, що мали наслідком обмеження ядерних арсеналів. Повернутися до ядерного протистояння найгірших часів «холодної війни» примушує сьогодні В. Путін, сподіваючись, що Захід злякається його «ірраціональності» та, прагнучи відвести загрозу термоядерного апокаліпсису, «здасть» Україну.

Дж. Квестор запропонував власне бачення змісту «табу на застосування ядерної зброї» – незважаючи на його поширеність, зазвичай було важко визначити, що під цим розуміють ті, хто його вживає: «Табу є чимось більшим, ніж просто щось таке, чого варто уникнути, що ми не схвалюємо. Воно стосується того, чого ми не хочемо зробити навіть подумки. Це не порівняння вигід та ціни – ми просто відкидаємо ідею без подальших міркувань». Як приклад загальнопоширених табу Дж. Квестор наводить інцест та канібалізм. Ставлення до застосування ядерної зброї, на його думку, дійсно могло набути форми табу, «оскільки майже не точилося дискусій про вартість та вигоди ескалації ядерного конфлікту, не виникав спротив висновку, що така ескалація виключена з дискурсу. Так само сталося й щодо використання

ядерної зброї поля бою (тактичної – *авт.*). Вона стала нелегітимною без укладення та ратифікації будь-яких міжнародних угод – просто з тієї причини, що без неї так довго обходилися».

Вперше і востаннє до сьогодні в історії ядерна зброя була застосована Сполученими Штатами під час Другої світової війни проти японських міст Хіросіма та Нагасакі 6 та 9 серпня 1945 р. В оцінці впливу атомних бомбардувань Японії на формування ядерного табу точки зору розійшлися. А. Ейнштейн, Р. Опенгеймер та багато причетних до винайдення ядерної зброї їх одностайно вважали, що застосування хоча б раз атомної бомби відкриє ящик Пандори і призведе до ескалації подальшого її використання. Інші, в тому числі в ч е н і - я д е р н и к и Дж. Конант, Е. Теллер, В. Буш, а також військовий міністр США Г. Стимсон поділяли позицію, згідно з якою атомне бомбардування було абсолютно необхідним, щоб світ жахнувся його наслідків, звернувся до ідеї невикористання ядерної зброї та запобіг новій світовій війні. Ядерна зброя, як засіб взаємного гарантованого знищення, а по суті – припинення життя на земній кулі, позбавила сенсу концепцію швидкої перемоги у наступальній війні «малою ціною». Отже, в деякому сенсі ця зброя виступила ефективним засобом запобігання великій (світовій) війні. Водночас, логіка переконування противника у тому, що держава готова та здатна завдати ракетно-ядерного удару вимагала постійного удосконалення такої зброї, підштов-

хуючи гонку озброєнь. Вдосконалення ядерних пристроїв продовжувалося й після заборони їх випробування у трьох сферах – на поверхні Землі, у повітрі та під водою.

Г. Трумен ніколи не визнавав помилковим своє рішення про застосування проти Японії двох атомних бомб. Аргументація не відрізнялась витонченістю: «У такий спосіб я закінчив війну». Втім, детальний аналіз його дій як президента та верховного головнокомандувача збройних сил США надає підстави стверджувати, що він, у цілому після перемоги у Другій світовій війні, керувався правилом «ніколи не доводити справи до використання третьої бомби». У листі до сестри Мері у день третіх роковин свого вступу на посаду президента Г. Трумен писав про відданий їм наказ завдати ядерного удару по Хіросімі та Нагасакі: «Це було страшне рішення. Але я прийняв його, щоб врятувати життя 250 тисяч хлопців зі Сполучених Штатів, і я знову б зробив це в аналогічній ситуації». Найгостріші кризи часів початку «холодної війни»: берлінська 1948 р. (шанси на війну з СРСР оцінювалися американськими військовими як 1 до 4) та корейська 1950 р., під час якої президентською прокламацією № 2914 від 26 грудня 1950 р. у країні оголошувався надзвичайний стан. Як вважав президент, тоді США навіть не наближались до ситуації літа 1945 р. Але політика «стримування комунізму» (СРСР) вимагала інституціалізації використання ядерної зброї, бо навіть питання додаткового розміщення бомбардувальни-

ків Б-29 – потенціальних її носіїв – у Великій Британії (на відстані досяжності для завдання удару по Москві) влітку 1948 р. як засобу тиску на Й.Сталіна – викликало надзвичайну тертя у військово-політичному керівництві Сполучених Штатів.

Використання у разі війни ядерної зброї вважалося необхідним для компенсації очевидної переваги СРСР у конвенційних (звичайних) озброєннях у Європі. Схвалена у вересні 1948 р. доктрина NSC-30 вперше дозволила залучити ядерну зброю до військового планування США, а також у ній констатувалося: росіянам «ніколи не треба надавати жодних причин вважати, що США не використають проти них у разі необхідності атомну зброю».

Автор доктрини «стримування (containment) комунізму» Дж. Кеннан наприкінці 40-х років не був схильний покладати функцію стримування на військово-політичний союз – майбутню НАТО. У своєму меморандумі державному секретарю Дж. Маршалу від 23 листопада 1948 р. голова відділу політичного планування писав: «...хоча у довготерміновій перспективі є потреба для деякої формалізації оборонних відносин країн Північної Атлантики, та пакт, який зараз розглядається, матиме деяку цінність у близькій перспективі для повернення спокою європейцям, але цей пакт не повинен вважатися головною відповіддю на зусилля Москви, спрямовані на досягнення домінування над Західною Європою, та не має підміняти собою інші необхідні кроки. [...] Небезпека роз-

повсюдження комунізму на нові регіони континенту політичними засобами була все ще більшою, ніж будь-яка воєнна небезпека, яка загрожувала їм». Парадоксально, але за посадою в державному департаменті Дж. Кеннан був безпосередньо причетний до підготовки Вашингтонського договору про створення НАТО.

Влітку 1950 р. Дж. Кеннан звільнився з державної служби (згодом повернувся на посаду посла США в СРСР), а ще до цього на чолі глави відділу політичного планування державного департаменту його заступив П. Нітце. Приводом послужила подана ще восени попереднього року так звана «довга записка» держсекретарю Д. Ачесону, в якій Кеннан виступав проти виготовлення водневої бомби та за відмову США від застосування першими ядерної зброї. У схваленій у квітні 1950 р. новій доктрині NSC-68 пропозицій Кеннана були повністю відкинуті. Зокрема, як писав її автор П. Нітце, політика «незастосування першими ядерної зброї буде інтерпретована СРСР як визна-

ння слабкості, а нашими союзниками – як чіткий показник, що ми маємо намір їх кинути напризволяще». Г. Трумен мовчазно сприйняв стратегію ядерного стримування. На той час Радянський Союз вже став другою ядерною державою.

Підтримувати стабільність у Європі НАТО допомагала відома формула її призначення: «...стримувати Росію (СРСР), нейтралізувати Німеччину, утримувати США в Європі». Стимування СРСР, в першу чергу, забезпечувалося ядерними засобами, спочатку лише залучених до Європи Сполучених Штатів. Згодом в рамках НАТО до американських приєдналися ядерні озброєння Великої Британії та Франції. Їхня роль була подвійною – не тільки стримувати напад СРСР, а й мати гарантії залучення ядерних сил США, щоб вони не залишилися осторонь у разі обміну ядерними ударами в Європі. Нейтралізація Німеччини забезпечувалася тим, що бундесвер не мав генерального штабу, а військово-стратегічне планування – тільки спільне в

НАТО. «Правило Люксембурга», тобто право вето на будь-яке рішення щодо спільних дій Альянсу та самостійне рішення про спосіб участі кожної країни у відсічі агресії, зменшувало, але не заперечувало роль НАТО у рішенні трьох ядерних держав-членів про застосування ядерної зброї.

Серйозні сумніви щодо ефективності ядерного стримування СРСР ніколи не залишали дослідників та представників військово-політичного істеблішменту США. Радянське керівництво категорично відкидало ідею взаємного стримування, яку Р. Макнамара безуспішно намагався залучити до американсько-російського діалогу з проблем ядерних озброєнь. Кремль ображався навіть на припущення, що в когось може бути потреба стримувати СРСР – «рятівника світу від фашизму», «оплот миру та соціалізму, який неодмінно переможе у всьому світі» і т.п. При цьому Москва відчувала задоволення здатністю вказати на небажання США ініціювати агресію через загальну військову міць СРСР.

На випадок, якщо стримування СРСР не спрацює, на початку 1974 р. (договір ОСО-1 вже підписано в Москві 26.05.1972, у розпалі Тельсінський процес) Дж. Шлесінджер оголошує перехід США до стратегії «гнучкого реагування» з метою зниження загрози загальної ядерної війни, «обмеження шансів неконтрольованої ескалації» конфлікту з СРСР. Першою метою зміни стратегії було прагнення обмежити обмін ядерними ударами «контрсиловими» об'єктами, тобто знищувати виключно засоби ведення ракетно-ядерної війни. Ця пропозиція негайно стала мішенню для численних авторитетних критиків, хоча навіть вони, вбачаючи мало сенсу у «контрольованому конфлікті» з «обмеженим» обміном ядерними ударами, не підтримували альтернативи «гнучкому реагуванню» на кшталт самогубства у повномасштабній ядерній війні або визнання власної поразки з метою його уникнути. Друга мета пов'язувалася із загрозою конвенційного нападу Радянського Союзу на НАТО в Європі, відбити

який без застосування ядерної зброї Альянс був нездатний. Довгий час Альянс дотримувався стратегії: якщо стримування зазнає невдачі, зупинити радянську атаку має тактична ядерна зброя «театру воєнних дій». Але такий розвиток подій був небажаним, щонайменше з двох причин: по-перше, не виключено, щоб врятувати Європу, доведеться її зруйнувати. По-друге, сконцентрувавши відплату виключно на цілях, розміщених на європейському «театрі воєнних дій» НАТО, а не на «ціннісних» об'єктах на території СРСР, Альянс недостатньо простимулює ворога припинити напад і відступити. Вашингтон завжди запевняв європейців, що «велика» американська стратегія ядерного стримування бере до уваги Європу, а її засоби не обмежуються зброєю «театру воєнних дій» на континенті. Американська перевага у ядерних стратегічних силах зберігалася весь час, а радянські сили були вразливішими для «контрсилового» удару. Але західна стратегічна думка не припиняла пошуку шляхів

зменшення ризику початку конфлікту та його ескалації. Це призвело до взаємних домовленостей щодо зниження рівнів та змін у структурі озброєнь двох сторін.

Загальна стратегія Північноатлантичного альянсу, спрямована на попередження війни, передбачала збереження ядерних сил як засобу підтримання міжнародної стабільності та стримування ворога. За наявності такої зброї, вважають в Брюсселі, фактор ризику агресії проти НАТО не піддається розрахунку та стає неприйнятним, в той час як цього було б неможливо досягнути за рахунок звичайних збройних сил. Ядерні сили також вносять фактор невизначеності у розрахунки будь-якої країни, що розглядає можливість досягнення політичної або військової переваги шляхом застосування або загрози застосування ядерної, хімічної або біологічної (ЯХБ) зброї проти Північноатлантичного союзу.

Діюча Стратегічна концепція НАТО (СК), схвалена у Лісабоні 19-20 листопада 2010 р., містила низку статей, що визначають ядерну політику НАТО. Зокрема, декларується: «Стимування (deterrence) на основі відповідного поєднання ядерних і звичайних засобів залишається основним елементом загальної стратегії». Отже, СК підтверджує продовження опори НАТО на ядерне стримування, як і Огляд щодо стримування та оборони, схвалений на саміті НАТО в Чикаго у травні 2012 р. Втім, залишається чимало невіршених питань відносно ролі, що ядерна зброя повинна грати у

стримуванні з боку НАТО та її політиці колективної оборони.

Прийнята вже після російського вторгнення до Грузії у серпні 2008 р., СК жодним чином не передбачала стримування РФ, а, навпаки, була просякнута духом заохочення Росії до співробітництва задля «подальшого спільного розвитку системи європейської безпеки». Вперше після закінчення «холодної війни» наприкінці 80-х рр. XX століття у СК-2010 року констатувалося, що НАТО «кардинальним чином скоротила кількість розміщених у Європі ядерних озброєнь та опору на ядерні озброєння у своїй стратегії» й Альянс «шукатиме шляхів створення умов для подальшого їх скорочення у майбутньому». Більше того, у документі містилася обіцянка НАТО «створити умови для без'ядерного світу». Це дещо коригувалося запевненням: «...допоки існує ядерна зброя, НАТО залишатиметься ядерним союзом». Для ствердження режиму нерозповсюдження ЗМЗ декларувалося зобов'язання «...не застосовувати ядерну зброю проти неядерних держав – членів ДНЯЗ та не загрожувати їй застосуванням», на що вказує згаданий Огляд щодо стримування та оборони 2012 р. Втім, головні держави, що представляють загрозу для НАТО, вже є членами «ядерного клубу» або стоять на порозі вступу до нього. Ані СК, ані Огляд не конкретизують, кого саме НАТО планує стримувати ядерною зброєю.

У той же час Росія неодноразово заявляла, що не вагатиметься використати першою ядерну зброю

«для припинення ескалації військових дій, які відбуватимуться із використанням конвенційної (звичайної) зброї». Загрозу повномасштабного вторгнення в Україну РФ актуалізувала утриманням та ротацією на східному кордоні нашої країни ударного угруповання чисельністю у 40-60 тис. військових, масованими обстрілами українських ЗС та прикордонників на досяжних з районів Росії територіях та безпосередньою участю у військових діях на боці своїх маріонеткових протизаконних утворень ДНР та ЛНР, відіграючи у них вирішальну роль. «Дії Росії проти України нагадали Альянсу, що конфронтація, навіть збройний конфлікт з великою ядерною державою не є неможливими, – стверджують фахівці з Атлантичної ради США М. Кроніг і В. Слокомб. – Більше того, незважаючи на оголошені НАТО плани щодо кількісного скорочення наявних ядерних сил та зменшення опори на них у своїй стратегії, провідні ядерні держави, що не є членами Альянсу, продовжували їх нарощувати та акцентували ядерний компонент своїх стратегій. Росія, Китай, Індія, Пакистан і Північна Корея вдалися до збільшення та/або модернізації своїх ядерних арсеналів».

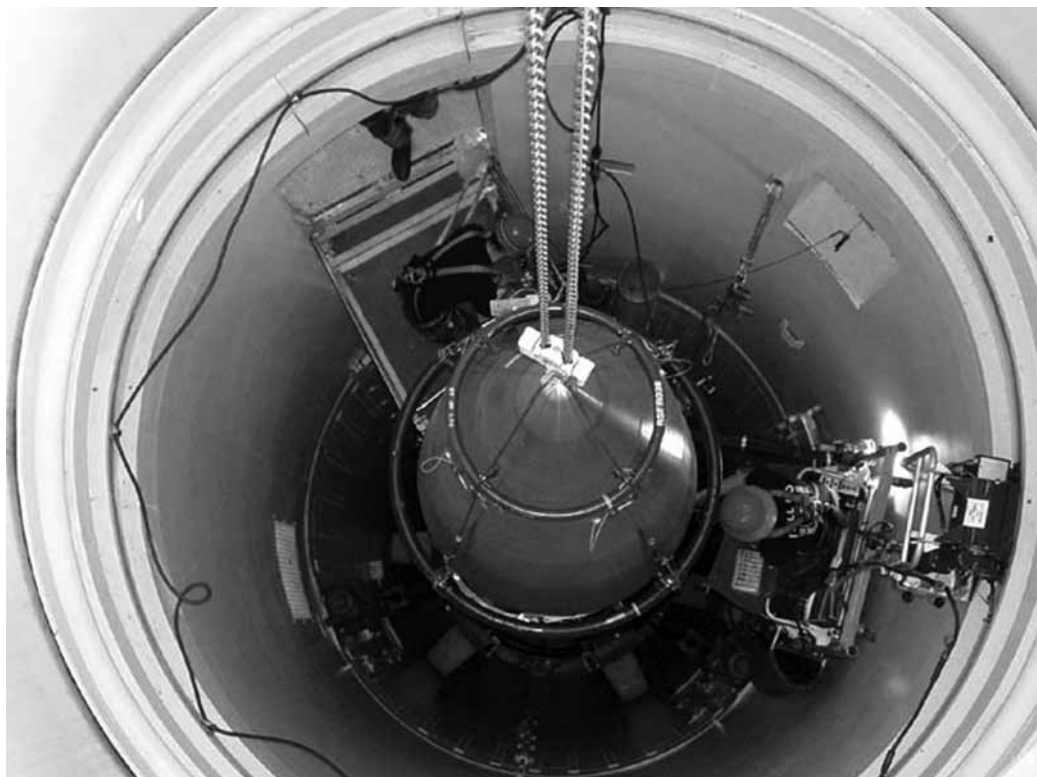
У минулому НАТО безпосередньо пов'язувало розвиток своїх ядерних сил із політикою у цьому питанні інших країн. Так, у СК-1999 р. заявлялося: «... існування потужних ядерних сил за межами Північноатлантичного союзу ...є серйозним чинником, який Альянс має враховувати». У СК-2010 таке положення відсутнє, і

це було не випадковим. Уперше в своїй історії НАТО сьогодні здатна дати відсіч у збройному конфлікті будь-якій неядерній державі конвенційними (звичайними) силами – без застосування ядерної зброї. Отже, й те, що потенційні противники НАТО більше, ніж у минулому, покладаються на ядерну зброю, не дивно. У деякому сенсі опора на потенціал ядерної зброї в якості військового інструменту покликана «вирівняти шанси», надати державам-власникам відчуття здатності протистояти дійсним або вигаданим загрозам. Росія може переконувати себе, що, загрожуючи першою використати ядерну зброю, вона запобігатиме використанню конвенційної зброї НАТО або США, коли ті перешкоджатимуть здійсненню її агресивних планів. Це дещо нагадує часи «холодної війни». Але тоді, під час протистояння з СРСР,

у НАТО дійсно були підстави побоюватися, що Альянс не в змозі відбити напад армій країн Варшавського договору із застосуванням виключно звичайних засобів, не вдаючись до ядерної зброї. Сьогодні Росія відверто сповідує доктрину застосування першою ядерної зброї для "деескалації" конфлікту, що вона сама ж розв'язала вторгненням в Україну.

Можна припускати з певною вірогідністю, що «ревізіоністська» Москва напоготові виступити розповсюджувачем ядерних та інших технологій ЗМЗ, засобів доставки та матеріалів для «брудної бомби» для «розширення фронту» її уявної «війни» зі США. Про це свідчило й відкриття В. Путіним «другого фронту» після українського у Європі – близькосхідного у Сирії. Як не намагалися б деякі експерти з числа русофілів-«реалістів» переконувати: Росія в Україні тільки

«захищає власні національні інтереси й безпеку», що буцімто є «природною захисною реакцією на розширення НАТО, його наближення до кордонів Росії» та «забезпечення прав російської людини у близькому зарубіжжі», функція Альянсу полягає у тому, щоб поновити зруйновану російською навалою стабільність, а стримуванням підтвердити незмінність європейських кордонів. Справжні масштаби опори Росії на ядерну зброю залишаються невизначеними, але, для відведення загрози ядерної війни, планувальникам НАТО слід розцінювати їх як серйозні. Принаймні опонентам НАТО має бути ясно, що на ядерну атаку проти його членів Альянс відповість не вагаючись, із використанням усього наявного потенціалу. Хоча пріоритетним завданням ядерних сил НАТО є стримування саме ядерного нападу.

НАТО краще виконала б роль стабілізатора Європи, якби відмовилася від ядерного табу та потенційному противнику стало зрозуміло, що у деяких випадках ядерна зброя може бути застосована й у відповідь на атаку з використанням конвенційної зброї. Наприклад, проти Росії, що неодноразово загрожувала нанесенням ядерного удару по Польщі та Румунії у разі розміщення на їх території елементів системи ПРО.

Доки ядерна зброя зберігає провідну роль у російській структурі силового впливу, серед пріоритетів модернізації ЗС РФ, у Стратегічній доктрині та політичній риторикі Кремля, в НАТО залишається потреба її стримування, щоб запобігти тяжким непередбачуваним наслідкам у разі воєнної конфронтації з Росією. Цілком вірогідно, що економічний занепад може призвести до подальшого зростання шовіністичних і реваншистських амбіцій Кремля, зростання агресивності РФ на міжнародній арені. Навіть успішне у кінцевому рахунку відбиття російської навали засобами звичайної оборони, швидше за все, спричинить величезні руйнування, особливо на територіях, на яких розгортатимуться такі операції, про що говорить досвід війни на Донбасі, та вимагатиме багато часу. Безпосередніми об'єктами російської агресії, слідом за Україною, ймовірно, можуть постати країни Балтії та/або Польща, тому вони бажають, щоб Росія потенційно стримувалася загрозою ядерного удару у відповідь на агресію проти них. Відмова від ядерного удару першими

підриває впевненість держав – неядерних членів Альянсу – у тому, що вони не будуть полишені наодинці у війні з Росією. Щоб ствердити союзницькі відносини, в арсеналі стримування агресора ядерна зброя не має бути табу для НАТО. Альянс здатен опиратися ядерному шантажу, до якого вдається Росія з метою підірвати його єдність. Важливо, аби противник твердо знав, що напад на члена НАТО матиме для нього катастрофічні наслідки. Використання загрози ядерною зброєю, щоб компенсувати ефект ядерного шантажу, є особливим випадком ядерного стримування. У цьому контексті слід розцінювати рішення про розміщення нових ядерних бомб на американській військовій базі у Німеччині у 2015 р.

Треба віддати належне НАТО: офіційна позиція Альянсу щодо неприйнятності російської агресії проти України була сформульована та неодноразово підтверджена у досить прямий та недвозначний спосіб. Але ще у березні 2014 р. Дж. Лоу, експерт з урядового дослідницького центру Великої Британії Чаттам Хауз, констатував: «Останні події в Україні показали, що сучасна західна модель стримування не здатна обмежити поведінку Росії... Ядерне стримування її дій Заходом у цьому випадку виявилось недоречним. Всупереч російським звинуваченням щодо воєнної загрози її безпеці з боку НАТО, припущення про наявність такої загрози не зупинило Росію від захоплення Криму... Фактом є те, що привласнення Росією Криму означає набага-

то більше, ніж тільки порушення територіальної цілісності України. Ці дії створили серйозну загрозу європейській безпеці, і криза далека до завершення, оскільки позиція Москви полягає у тому, що вона має вирішувати майбутнє України». Цю пораду не було своєчасно почуто, в результаті тривала подальша деструкція щодо європейської стабільності. Слова мають значення. До Варшавського самміту НАТО 2016 р. лексикон стратегічного стримування був відсутній у дискусіях щодо шляхів врегулювання сучасної європейської кризи. Якщо західні лідери хотіли вплинути на поведінку Москви, вони мали знайти лексичний реєстр, що виходить за межі «санкцій» та «можливих цільових засобів», аби визначити справді стратегічні наміри. Ефективне стримування руйнівної для європейської стабільності російської агресії вимагає створення умов та надання засобів набуття Україною такого військового потенціалу, який запобіг би бажанню Москви вдатися до повномасштабного вторгнення.

Слід відмітити, що, згідно з пануючою серед військово-політичних експертів точкою зору, ядерна зброя – як стратегічна, так і тактична – не придатна для розв'язання більшості, якщо не всіх, конфліктних ситуацій в Європі. Отже, врегулювання конфліктів та встановлення й підтримання міжнародної стабільності вимагають розвитку та використання конвенційної сучасної високотехнологічної та точної зброї. Така зброя краща за ядерну й для стримування актуального чи потенціаль-

ного агресора на всіх рівнях – від регіонального до глобального.

Військово-політичні союзи мають забезпечувати міжнародну стабільність. Тому є низка причин. Універсальні міжнародні інституції неспроможні самостійно виконувати функцію забезпечення стабільності на глобальному, а в більшості випадків – і на регіональному рівнях: у них для цього просто немає відповідних засобів, тож у будь-якому разі вони змушені користуватися послугами військово-політичних союзів, здатних на виконання миротворчих та інших операцій. Досі немає альтернативи опорі на військово-політичні союзи як засібам попередження розвитку подій за найгіршим сценарієм. Навіть Р. Менон, який присвятив свою працю розлогій аргументації шкідливості постійних союзів для Сполучених Штатів, змушений визнати, що «союзи, як механізм, за допомогою якого держави переслідують оборонні та наступальні цілі, не стають анахронізмом. Союзи будуть частиною репертуару держав до того часу, доки держави мають опиратися на їх кмітливість і ресурси, щоб забезпечити власну безпеку; доти, поки не існує міжнародного аналогу національних урядів та поліцейських сил [...]». Сьогодні це є такою ж аксіомою, як в часи Пелопоннеської війни». До того ж, сучасний ренесанс імперських ідей та стратегій в Росії аж ніяк не додає оптимізму щодо збереження стабільності в Європі у разі розпуску або занепаду НАТО.

Олександр ПОТЕХІН,
доктор історичних наук

Безпека України: конструктивне сьогодення

УДК 327.57:323.1

Дипломатія дає нам чимало позитивних прикладів успішного розв'язання конфліктів, протистояння агресії, вироблення схем нейтралізації викликів із застосуванням різноманітних механізмів захисту. Провідною школою з безпеки світового рівня, що забезпечує стабільність і захищеність євроатлантичного та євроінтеграційного просторів, є Північноатлантичний Альянс.

Про важливість поглиблення співробітництва між Україною та Альянсом в системі європейської регіональної безпеки та у контексті боротьби з російською агресією йшлося під час переговорів Глави Держави Петра Порошенка з Генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом. Провідна організація світової безпеки, як підтвердив її очільник, продовжить надавати Україні практичну та політичну підтримку у протистоянні ворогові та посиленні безпекових інституцій.

Учасники Альянсу, а це 28 провідних країн різних географічних регіонів світу, підтвердили, що всі вони «єдині в підтримці суверенітету України, територіальної цілісності в межах її міжнародно-визнаних кордонів та невід'ємного права України самостійно визначати своє майбутнє та зовнішню політику без втручання ззовні» [1]. Міністр закордонних справ України Павло Клімкін зазначає, що взаємодія України з НАТО є унікальною: тре-

буючи і навчаючи нас, НАТО теж вчиться і стає сильніше.

Чи є за цими міркуваннями конструктивне підґрунтя? Відповідь на це питання отримаємо через з'ясування складових практичного наповнення співробітництва України з Альянсом. Зрозуміло, що будь-які дії у міжнародних відносинах мають спиратися на законодавчу основу. Отже, до переліку включаємо законодавчі акти України із зазначеної тематики. Серед них – Закон про відмову України від позаблоковості (2014), Воєнна доктрина України в новій редакції (2015), Стратегія національної безпеки України (2015), Послання Президента до Верховної Ради України 2016 року. Рефреном всіх згаданих документів є те, що вступ в НАТО – стратегічна ціль України.

Summary

The article exposes new security threats in Europe and worldwide. The attention is paid to Ukraine's national interests to preserve the strategic balance in the current geopolitical environment in the areas of national and international security. It is analysed the question whether such country as Ukraine should be interested in maintenance of Euro Atlantic organization.

Keywords: European security, national interests, international security, Euro Atlantic organization, national independence, Trust Funds, geopolitical priorities.

Відповідні зміни до законодавчих актів держави Верховною Радою України вносяться із 2014 року. Фактично ВРУ повернулася до положень національного законодавства від 2003 року, серед яких і Закон України «Про основи національної безпеки» 2003 року, у якому було чітко заявлено про євроінтеграційний та євроатлантичний вектори нашої зовнішньої політики і надано чіткий розгалужений план реалізації згаданих завдань.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості»

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, від 23.12.2014 р., № 35-УШ. ст.13) закріпив положення про те, що основною задачею нашої держави є "інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір", а також "поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації" [2]. У затвердженому Указом Президента України №555/2015 документі від 24 вересня 2015 року «Про

нову редакцію Воєнної доктрини України» від 2 вересня 2015 року також розглядаються низка безпекових завдань, однак вже військової, оборонної складової державної діяльності. Так, у третьому розділі «Воєнної доктрини України» – "Цілі та основні завдання воєнної політики" – у ст.15 йдеться про те, що головною метою воєнної політики України є створення умов для відновлення територіальної цілісності держави, її суверенітету і недоторканності в межах державного кордону України.

І ці умови мають бути реалізовані через (ст.16) «відбиття збройної агресії Російської Федерації проти України; забезпечення обороноздатності України» на відповідному рівні. Передбачено, що відповідний рівень можна досягнути тільки через участь України у реалізації спільної політики безпеки і оборони Європейського Союзу, а також удосконалення системи забезпечення воєнної безпеки, що відповідала б критеріям членства України в ЄС і НАТО.

До згаданого додається положення про необхідність «реформування Збройних Сил України з метою досягнення операційної і технічної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО; удосконалення системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони держави відповідно до стандартів ЄС та НАТО» тощо.

Серед ключових завдань для відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності України (ст. 37) є комплексне реформування системи забезпечення національної

безпеки до рівня, прийнятого для членства в ЄС і НАТО; розвиток Збройних Сил України за західними стандартами та досягнення сумісності із збройними силами держав-членів НАТО» [3].

Привертає увагу ще один важливий документ – «Стратегія національної безпеки України», який фактично вперше акцентує увагу на міжнародних системах колективної безпеки та можливому членстві України в НАТО. На переконання РНБО України, членство в НАТО – єдина надійна зовнішня гарантія державного суверенітету і територіальної цілісності країни. Пріоритетом для країни на даний момент часу є впровадження стандартів НАТО, досягнення сумісності нашої армії і спецслужб зі службами і засобами відповідних країн-членів НАТО, що забезпечить у майбутньому набуття членства України в Альянсі.

Додамо, що «Стратегія національної безпеки України» розрахована на термін до 2020 р., а її основними цілями є:

- мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону;

- відновлення мирного розвитку Української держави;

- набуття нової якості економічного й гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Євросоюзу та її майбутнього як демократичної, правової, соціальної держави [4].

Наразі виконується понад 40 імпортерських кон-

трактів на поставку до української армії різних засобів оборони на загальну суму півтора мільярда доларів. Країни, що підтримують нашу державу в боротьбі проти загарбника, передали бронетехніку, безпілотні апарати, засоби спостереження та засоби зв'язку, радіолокаційні станції контрбатарейної боротьби тощо. Кілька тижнів тому надійшла велика партія приладів нічного бачення тощо. Про це та інше йдеться у щорічному Посланні Президента до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2016 році» [5].

Президент підкреслив, що 3% ВВП на оборону – це багато порівняно із ледве 1%, але дуже замало для країни, яка де-факто у стані війни: «Ми вийшли на безпрецедентний і як ніколи тісний рівень співпраці з країнами Альянсу, який будемо підвищувати, розширювати, поглиблювати – аж до повного досягнення критеріїв членства. Нашою стратегічною метою залишається вступ до НАТО» [5].

До штаб-квартири Альянсу в Брюсселі від Президента України було направлено офіційного листа з проханням включити Україну до Програми розширених можливостей (Enhanced Opportunities Programme). Однак однією з перешкод для можливої співпраці України та Альянсу за цією програмою була відсутність технічної угоди про обмін таємною інформацією. Доволі оперативно, 28 вересня 2016 року, така угода була підписана в Брюсселі. «Цей документ дозволить вивести взаємодію в сфері секретної

інформації на зовсім інший рівень», – зазначив заступник міністра закордонних справ В. Пристайко. Наразі в рамках Програми розширених можливостей з НАТО співпрацюють Швеція, Фінляндія, Австралія, Йорданія і Грузія. Основне покликання програми – досягнення сумісності та відповідності стандартам НАТО [6].

За цією угодою поза іншим у Національній академії СБУ заплановано відкриття циклу навчальних курсів з реформування служб безпеки, організованих Міжнародним секретаріатом НАТО.

Законодавче наповнення з укріплення обороноздатності країни посилює затверджена Президентом (21 лютого 2017 року) «Концепція вдосконалення інформування громадськості про співробітництво України з НАТО на період 2017-2020 років». Концепція спрямована на підвищення рівня підтримки громадськістю державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції та рівня довіри громадян України до НАТО як ключової інституції у зміцненні міжнародної безпеки. У документі зазначається, що Україна здійснюватиме інтеграцію до європейського політичного, економічного, правового простору з метою набуття членства в Європейському Союзі, а також поглиблюватиме співробітництво з Північноатлантичним альянсом з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації. Йдеться про подальше поглиблення співробітництва України з Альянсом у впровадженні глибоких демократичних

реформ, використанні потенціалу та практичної допомоги держав-членів НАТО у підвищенні обороноздатності нашої держави для протидії агресії Російської Федерації, а також у сфері реформування сектору безпеки і оборони та оборонно-промислового комплексу за стандартами НАТО.

До законодавчого підґрунтя додалися відповідні державні програми з імплементації прийнятих рішень. На переконання Президента П. Порошенка, з 2017 року програма співробітництва з НАТО буде повністю спрямована на досягнення стандартів Альянсу, що має бути завершено до 2020 року. Пріоритетне завдання, закріплене в програмі, – повна відповідність ЗСУ збройним силам країн НАТО. Передбачається, що питання про членство в НАТО розглядатиметься всеукраїнським референдумом.

Практично всі кроки внутрішнього і зовнішнього порядку навколо євроінтеграційних та євроатлантичних завдань нашої держави стали наслідком і результатом консенсусного рішення 28 країн-членів НАТО, що заявлене в підсумковій Декларації саміту НАТО (Варшава, 8-9 липня 2016 року): «Ми залишаємося прихильними політиці відкритих дверей Альянсу, яка посилюється Альянсом і буде сприяти євроатлантичній безпеці» [7].

Учасники саміту обговорили плани України з реформування та досягнутий прогрес в їх імплементації, схвалили Комплексний пакет допомоги (КПД) Україні та обмінялися думками стосовно безпе-

кової ситуації в Україні. Альянс визначив новий статус Україні у відносинах з НАТО – статус поглибленого партнера Північноатлантичного Альянсу. Ця Програма передбачає проведення реформ, узгоджених з НАТО в рамках Стратегічного оборонного бюлетеня – фактично, плану дій на найближчий період, що отримав офіційне схвалення Альянсу. Подібний формат співпраці мають п'ять країн, яким НАТО надало можливість участі у Програмі розширених можливостей – Австралія, Фінляндія, Швеція, Йорданія і Грузія [6].

Українська сторона ініціювала і свої варіанти участі в діяльності Альянсу, зокрема окремий проєкт співпраці в авіаційній сфері – використання літаків «Руслан» і «Мрія» для стратегічних перевезень НАТО. До того ж є варіанти співпраці з експлуатації нового транспортного літака виробництва ДП «Антонов» АН-178, що здійснив

демонстраційний політ на міжнародному авіакосмічному салоні у Великій Британії, показався в Парижі, на регіональній виставці в Арабських Еміратах і міжнародній виставці в Берліні (ФРН).

У червні 2016 року в Брюсселі Міністерство оборони України та Агенція НАТО підписали Угоду щодо підтримки Збройних Сил України, якою передбачено збільшення необхідних позицій матеріально-технічного забезпечення української армії, що, в свою чергу, зменшить залежність від російського військово-промислового комплексу. За повідомленням штаб-квартири НАТО, це угода «між Міністерством оборони України й Агенцією НАТО з підтримки та постачання про встановлення відносин у сфері купівлі-продажу на підтримку несистемних брокерських послуг для Збройних Сил України» [8].

Кількість спільних з НАТО програм і різноманітних заходів сягає близь-

ко 40. Відповідальність за реалізацію програм, розробку, впровадження, логістику покладено на спільні робочі групи, як, наприклад, Спільна робоча група з питань оборонної реформи, Спільна робоча група з питань економічної безпеки тощо. «Ми віримо в цілісну, вільну і мирну Європу. НАТО збільшить допомогу Україні та Грузії і продовжуватиме надавати допомогу Республіці Молдова...», – йдеться у Варшавській декларації з трансатлантичної безпеки, що схвалена главами держав та урядів Північноатлантичної ради у Варшаві 8-9 липня 2016 року [6].

Зрозуміло, що на виконання всіх цих амбітних задумів потрібні чималі кошти. Зазначимо, що про це також подбали Сполучені Штати: 14 червня 2016 р. Верхня палата Конгресу США ухвалила законопроект S.2943, що визначає бюджет Пентагону на 2017 фінансовий рік. У тексті документа було передбачено фінансову підтримку на

оборонні потреби України в розмірі до 500 млн дол. Однак бюджетом США передбачена допомога Україні в розмірі 350 млн дол. [1]. Зазначимо, що на фоні можливого надання Україні відповідних коштів на оборонні потреби за рішенням Верховної палати Конгресу США, досягнуті успіхи у розбудові відносин з Альянсом є доволі значимими.

Серед термінових проєктів передбачається реформування Міністерства оборони України, надання бронетанкової техніки, техніки бойового комплексу, збільшення численності ЗСУ, а також підвищення грошового забезпечення військових. Всі проєкти реалізовуватимуться за умов проведення реформ у сфері оборони, боротьби з корупцією, підвищення рівня відповідальності влади, прозорості владних рішень тощо.

Замість висновку.

Зміни геополітичних координат, поява несподіваних явищ і схем у міжнародних відносинах свідчать про розгортання іншого світу, що формується і наближується до постіндустріального наповнення.

Зсуви на Європейському континенті, зокрема агресивна політика Росії, воєнні дії російської військової машини, як на українському, так і сирійському фронтах, як це не парадоксально, стали в нагоді Північноатлантичному альянсу. Посприяли його прокиданню від «сплячки», примусили міняти тактику і виробляти нову стратегію. Пришвидшили формування посиленних сил швидкого реагування та їх просування вглиб Європи: Естонія, Литва, Польща, Чехія, Румунія....

Нові прояви геополітичних змін змушують поєднувати безпекові зусилля Альянсу з Європейським Союзом, який опинився з низки об'єктивних і суб'єктивних причин на небезпечній межі та у небезпечному становищі. Отже, можна констатувати, що війна в Європі спонукала Захід до активних захисних дій: санкції, ПРО, посилення присутності в прикордонних країнах – Польща, країни Балтії, Румунія – на східному кордоні Євросоюзу.

Що ж у «сухому залишку» дісталось Україні в результаті цих подій – подій війни? Поки мінуси переважають плюси. Україна не отримала повноцінної системи захисту. Запущені механізми санкціонування, за які ми глибоко вдячні тим, хто запровадив і підтримує санкції, не дають синергетичного ефекту, оскільки є точковими і розпиленими, хоча і дошкуляють агресорові.

Особливої гостроти набуло питання про недієвість застарілих захисних схем. Роками обговорювана відсталість ООН, невідповідність цієї організації викликам ХХІ століття; слабкість механізмів регіональної безпеки, зокрема ОБСЄ, надали агресорові значних переваг. Безкарність і вседозволеність породжують більший реваншизм, примножують силу агресора, породжуючи нові виклики світовій/регіональній безпеці.

Список використаних джерел:

1. Спільна заява Комісії Україна-НАТО під час Варшавського саміту. – <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/5992-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina-nato-pid-chas-varshavskyogo-samitu>; uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/dveri-nato-vidkriti/

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості. Верховна Рада України; Закон від 23.12.2014 № 35-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/35-19>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України". – <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

4. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України"». – <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/19054>

5. Див.: <http://www.president.gov.ua/news/shorichneposlannya-prezidenta-doverhovnoyi-radi-pro-vnutri-38077>

6. Bruno Lete. NATO's Enhanced Opportunities Partners June 29, 2016. – Режим доступу:

<http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/natos-enhanced-opportunities-partners>; Україна і НАТО підписали угоду про підтримку ЗСУ. Сепеда, 15 червня 2016, 09:16; <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/06/15/7050784/>; 23 сент. 2016 г. - Ukraine has submitted an official request to be a member of the NATO Enhanced Opportunities Programme, Deputy Foreign Minister. - Режим доступу: uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/dveri-nato-vidkriti/; Декларація. - <http://www.nato.int/cps/en/natohq/officialtexts133168.htm?selectedLocale=uk>.

АНОТАЦІЯ

Автор висловлює власні спостереження щодо безпекової складової існування України. Констатує: схема безпеки нашої держави набуває конструктивності, що вселяє певні сподівання на позитив майбутнього існування України, яка має протистояти ворогові, захищатися і вистояти. **Ключові слова:** безпека, Північноатлантичний альянс, визначення агресора, програми, механізми.

АННОТАЦИЯ

Автор выражает собственные наблюдения по безопасности составляющей существования Украины. Констатирует: схема безопасности нашего государства приобретает конструктивность, что вселяет определенные надежды на позитив будущего существования Украины, которая должна противостоять врагу, защищаться и выстоять.

Ключевые слова: безопасность, Североатлантический альянс, определение агрессора, программы, механизмы.

Enhanced Opportunities programme - LB.ua.en.lb.ua/news/.../1911_ukraine_applies_nato_enhanced.html.

7. Україна і НАТО підписали угоду про підтримку ЗСУ. Сепеда, 15 червня 2016, 09:16. – <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/06/15/7050784/>; Президент Петро Порошенко підписав Указ «Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості про співробітництво України з НАТО на період 2017-2020 років». – <http://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverddiv-konceptiyu-vdoskonalennya-informuvannya-40142>.

8. У Брюсселі підписано Угоду між Міністерствами оборони України та Агенцією НАТО. – <http://www.mil.gov.ua/news/2016/06/14/u-bryusseli-pidpisano-ugodu-mizh-minoboroni-ukraini-ta-ahencziyu-nato-shhodo-pidtrimki-zbrojnih-sil-ukraini-14-11-2016>. 14 жовт. 2016 г. Двері НАТО відкриті. 22.07.2016. UA Foreign Affairs: Двері НАТО відкриті. – uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/dveri-nato-vidkriti/; Декларація. – <http://www.nato.int/cps/en/natohq/officialtexts133168.htm?selectedLocale=uk>.

9. National Defense Authorization Act for fiscal year 2017: <http://docs.house.gov/billsthisweek/20161128/CRPT-114HRPT-S2943.pdf>.

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
професор, доктор
політичних наук, завідувач
кафедри зовнішньої
політики і дипломатії
Дипломатичної академії
України при МЗС

Кінець Транстихоокеанського партнерства?

УДК 327:94

Упродовж тривалого історичного періоду США активно демонстрували свою участь в економічних і військово-політичних відносинах в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР). Регулярно Вашингтон позиціював АТР як зону «життєво-важливих американських інтересів». У добу біполярності та постбіполярності американські президенти ініціювали реалізацію низки «тихоокеанських доктрин», що стали важливим елементом глобальної стратегії США. Саме таку політику активно проводив «тихоокеанський» президент Б. Обама. Однак президент Д. Трамп, на відміну від свого попередника, який сприяв активному просуванню ідеї створення багатостороннього торговельно-економічного співробітництва в рамках так званого Транстихоокеанського партнерства (ТТП), ніколи не ідентифікував себе як «тихоокеанський» президент. У відеозверненні, присвяченому 100 дням його правління, Д. Трамп заявив про намір за будь-яку ціну відмовитися від участі США в Угоді про ТТП, яку було підписано 4 лютого 2016 р. в Окленді (Нова Зеландія). Така ініціатива нового президента викликала неабиякий резонанс по обидві сторони Тихого океану.

Передісторія створення ТТП як зони вільної торгівлі в Азійсько-Тихоокеанському регіоні така: вперше цю ідею запропонували в 2003 р. три краї-

ни – Нова Зеландія, Сінгапур і Чилі. Через два роки до країн-ініціаторів приєднався Бруней, а в 2006 р. Угода про створення ТТП між цими країнами набула чинності. У 2008 р. президент Б. Обама, який заявив про «необхідність повернення США до Східної Азії», надав угоді по-справжньому стратегічного значення. Врешті-решт після тривалих перемовин з її учасниками (Австралія, Бруней, В'єтнам, Канада, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Перу, Сінгапур, Чилі) текст документу було остаточно узгоджено та підписано. Згідно з домовленістю, Угода про ТТП набувала чинності після її ратифікації всіма її членами, на що відводилося два роки. Функціонування ТТП передбачає зниження тарифних бар'єрів і введення в країнах-членах до спільного знаменника трудового права, екологічного законодавства та низки інших нормативних актів. Але головна мета ТТП – це перебудова чинної моделі світової торгівлі та виведення її на якісно новий рівень.

Особливість Транстихоокеанського партнерства полягає в орієнтації на формування інституціональної однорідності економік країн-членів, ідентичних норм у таких галузях як урядові закупівлі, конкуренція, діяльність монополій і державних корпорацій, захист прав інтелектуальної власності, охорона довколишнього середовища тощо. Новаці-

Summary

The article presents the review of some issues related to the new US President Donald Trump's initiative to withdraw the US from the Trans-Pacific Partnership (TPP). The recent and eventual transformations in the relations between the main TPP member-states are considered. Also it surveys the reaction of a couple Asian-Pacific countries to this initiative, particularly China.

Keywords: Trans-Pacific Partnership, Asia-Pacific region, USA, China, Japan, Australia, Malaysia, Singapore, Mexico, Chile, regional transformations.

єю ТТП є створення механізму рішення спорів у форматі «інвестор-держава». «Мирний» порядок вирішення суперечок між інвестором і країною, що приймає інвестиції, передбачав консультації та переговори без будь-яких дискримінаційних заходів. Було також досягнуто значного прогресу в галузі інвестування, фінансових послуг і страхування. У прийнятій учасниками ТТП «Спільній декларації органів макроекономічної політики країн-членів Тихоокеанського партнерства» відзначено значущість макроекономічної стабільності для всіх її членів. Передбачено багатосторонній діалог з питань макроекономічної політики в рамках спеціальної групи – Group of TPP Macroeconomic Officials [1].

Аналіз тексту Угоди про ТТП показує, що її учасникам вдалося досягти домовленостей нового типу з найвищими серед існуючих у міжнародній торгівлі стандартами і нормами, яких немає в Світовій організації торгівлі (СОТ)[2].

Після підписання Угоди почався період її ратифікації, який був розрахований на два роки. Наразі у ТТП формально залишаються п'ять країн – його засновники 2005 року та Японія, що встигла ратифікувати Угоду в листопаді 2016 р. Сім країн ще не ратифікували цей документ, тому подальше існування ТТП, так само як і склад альянсу, залишаються невизначеними.

Під час правління Б. Обами реалізація програми Транстихоокеанського партнерства стала

частиною широкомасштабної стратегії, спрямованої на зміцнення політичних та економічних позицій США у конкурентній боротьбі з Китаєм за стратегічне лідерство в АТР. Було проголошено, що метою проекту є створення в АТР преференційного торговельного режиму в рамках СОТ. Свого часу Б. Обама неодноразово заявляв, що відмова від ТТП здатна послабити позиції США в регіоні та можливості визначати правила глобальної торгівлі, сформовані на американських цінностях та інтересах. Тоді реалізацію ТТП підтримувала низка великих американських компаній і середній бізнес. Проте наприкінці правління адміністрації Б. Обами ситуація в бізнесових колах і Конгресі США змінилась не на користь підтримки Транстихоокеанського партнерства. Останнім часом низка великих американських монополій (Arconic, Corning, International Paper, DowChemical, Dell, Ford, Johnson & Johnson, Lockheed Martin, US Steel, Tesla) через зростання проблеми зайнятості в США та нові виклики глобалізації переглянули свої підходи до перспектив розвитку бізнесу у форматі багатосторонньої взаємодії в окремих регіонах світу.

Заради об'єктивності варто зазначити, що цільові мотивації участі у ТТП для кожної тихоокеанської держави мають суттєві відмінності. Для США – це спроба продовжити виконання ролі азійсько-тихоокеанського лідера при створенні нормативних правил у галузі торговельно-економічних, технологічних й екологічних стандартів, а також у сфері надання валютно-фінансових послуг та інвестицій. Для Китаю – це спроба перехопити лідерство в США у вищезазначених сферах з метою встановлення контролю над економічною ситуацією в рамках ТТП, на яке припадає понад 40% світового ВВП і не менш ніж 30% світової торгівлі. Отже, вихід США з ТТП начебто в інтересах захисту американського ринку від навали дешевих азійських товарів буде непоганою послугою Китаю, який за цих умов мусить збільшити обсяг експорту не тільки до країн Азії, а й до інших регіонів світу. Питання лише в тому, чи допоможе Америці політика торговельного протекціонізму, яку президент Д. Трамп має намір поширити на Канаду і Мексику як учасників Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА), що набула чинності в 1994 р.?

Незважаючи на мотиваційні розбіжності щодо участі в співпраці на багатосторонній основі, гіпотетично вона має позитивний потенціал як для США, так і для Китаю. Наприклад, у Пекіні не відкидають можливість завдяки співпраці з членами ТТП прискорити проведення економічних реформ. Стосовно позиції адміністрації Б. Обами, то на офіційному рівні вона не заперечувала можливість участі Китаю в ТТП для опрацювання нових правил лібералізації торгівлі на ХХІ ст., зокрема в контексті досягнутих домовленостей щодо підписання Двостороннього договору про інвестиції [3].

Утім, в американському експертному середовищі існує думка, що за допомогою економічних ініціатив, а також політики ліберальної торгівлі та інвестицій США не в змозі забезпечити лідерські позиції в регіоні. Дефіцит можливостей ТТП забезпечити американське лідерство в регіоні розуміють і в Вашингтоні. Так, колишній заступник помічника держсекретаря США з питань Південної Азії Е. Фейгенбаум ще на початку 2015 р. писав, що «при всьому значенні ТТП даний проект у жодному разі не зможе задовольнити інтереси США у регіоні» [4].

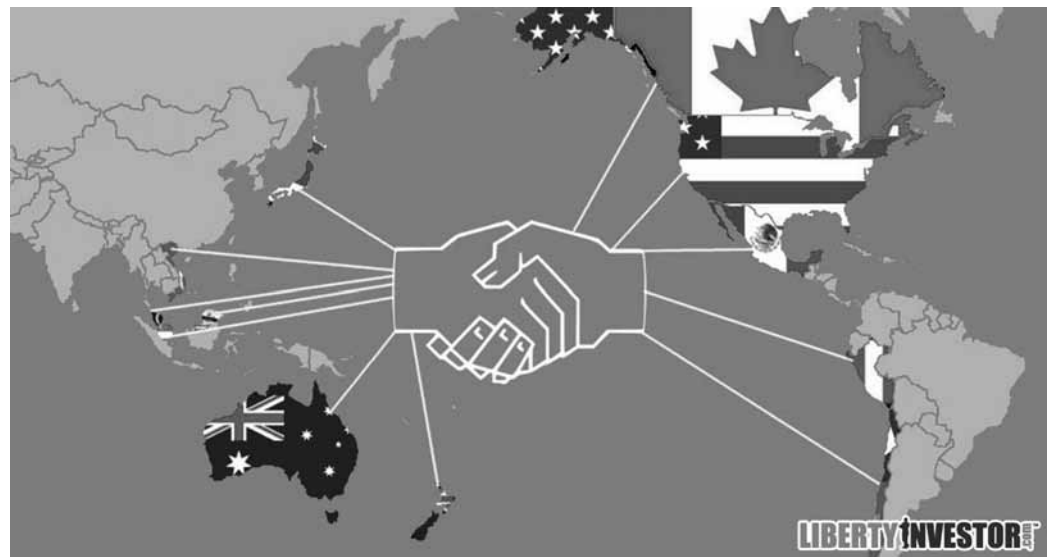
Варто зазначити, що оцінки американських експертів стосовно результатів участі або неучасті США в ТТП суттєво відрізняються – одні вважають, що без США реалізація ТТП приречена на крах, інші переконують, що очолити цей проект може Китай, завдяки чому

Америка буде здатна повернути на власну територію велику кількість робочих місць. Деякі аналітики заперечують тезу про те, що неучасть США в ТТП поверне американським промисловим компаніям робочі місця. При цьому чимало експертів вважає, що вихід США з ТТП дозволить Пекіну перехопити регіональне лідерство у Вашингтона. Тим більш, що вже створено такий механізм як Регіональне всеохоплююче економічне партнерство (РВЕП), до складу якого входять Китай, Японія, Індія, Австралія, Нова Зеландія та Республіка Корея. Разом із 10 країнами-членами Асоціації Південно-Східної Азії (АСЕАН) це 16 держав. Крім того, в регіоні діє форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) у складі 21 економіки світу. Зазначена організація виконує роль переговорного майданчика й координатора торговельно-економічної та інвестиційної діяльності в межах АТР, хоча це не позбавляє АТЕС істотних протиріч між США і Китаєм щодо напрямів та організаційних форм її розвитку.

Деякі американські економісти стверджують, що цінність ТТП для США є дуже низькою, оскільки торговельні бар'єри й тарифи в регіоні залишаються невисокими і вони незрівняні з ефектом курсових валютних коливань. Дійсно, міжнародна торгівля в США – це 14% ВВП, тобто не настільки значний обсяг, щоб пояснювати цим структурні зміни в американській економіці. Також цілком природним в умовах гло-

балізованого світу є процес переміщення робочих місць до Мексики та Китаю. У будь-якому випадку в США залишається можливість диверсифікації зовнішньої торгівлі, а саме – торгувати з іншими країнами АТР. За деякими підрахунками участь США в ТТП скасувала б тисячі імпортерських зборів, що накладаються країнами, економіка яких стрімко зростає: В'єтнам, Малайзія, Індонезія. Завдяки ТТП збільшився б американський експорт на ринки цих країн, що допомогло б США вирішити проблему зайнятості. Можна припустити, в довготерміновій перспективі відмова від членства в ТТП підштовхне США і Китай до укладання двосторонньої угоди про вільну торгівлю, що імовірно приведе до збільшення рівня зайнятості в США. При цьому сам Китай не проти очолити як ТТП, так і альтернативне торговельне партнерство в регіоні. Нині китайське керівництво дає зрозуміти, що може скористатися виходом США із ТТП для підтримання розвитку «відкритих і прозорих економічних домовленостей у регіоні». Так, голова КНР Сі Цзіньпін у листопаді 2016 р. під час офіційного візиту до Чилі заявив про готовність країни до будівництва Азійсько-Тихоокеанської зони вільної торгівлі разом з іншими державами регіону.

Найближчі союзники США в АТР – Японія, Південна Корея та Австралія – не в захваті від нинішніх ініціатив Вашингтона щодо переформатування азійсько-тихоокеанської системи співробітництва. Побою-

вання різких змін у регіональних торговельно-економічних відносинах, заснованих на принципах лібералізму, цілком виправдані, оскільки вони підривають взаємну довіру та ставлять під загрозу величезну договірно-правову базу двостороннього і багатостороннього співробітництва. Нещодавно прем'єр-міністр Японії заявив, що розраховує на проведення переговорів з Д. Трампом з питань подальшого розвитку «вільної і справедливої торгівлі». У свою чергу, Австралія розпочала переговори з Японією, Новою Зеландією та Сінгапуром про можливість продовження проекту ТПП без США у форматі «12 мінус 1». Керівництво Австралії не вважає за доцільне відмовитися від проекту, тому що зобов'язано забезпечувати функціонування внутрішнього ринку праці. Прем'єр-міністр Нової Зеландії також висловив сподівання, що даний проєкт продовжить існування з іншими партнерами.

Східноазійські партнери США Малайзія і Сінгапур вважають, що, незалежно від позиції нової амери-

канської адміністрації щодо ТТП, вони продовжать контакти зі своїми бізнесовими партнерами для зміцнення двосторонніх торгово-економічних зв'язків, бо США є одним з основних торговельних партнерів та інвесторів. З такою позицією виступають політики та представники бізнесових структур Малайзії, які вважають, що вихід США з ТТП стане додатковим стимулом для розвитку партнерства в рамках РВЕР. Як повідомляють місцеві ЗМІ, Куала-Лумпур має надію, що «адміністрація США згодом може переглянути своє рішення щодо ТТП» [5].

Прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Сянь Лун також сподівається, що американське керівництво може змінити ставлення до участі США в ТТП, внаслідок чого стабільність і процвітання регіону отримають додатковий стимул.

Лідери латиноамериканських учасників ТТП (Мексика, Перу та Чилі) не приховують впевненості у тому, що Китай підтримує спільні зусилля продовжити розбудову зони вільної торгівлі, яка

об'єднує їх країни з АТЕС, тобто з економіками басейну Тихого океану. Такі думки висловили керівники та експерти цих країн після проведення в листопаді 2016 р. саміту АТЕС в столиці Перу – Лімі. Зокрема, було зазначено, що місце США в ТТП може бути зайнято Китаєм, що зробить Транстихоокеанське партнерство цілком життєздатним регіональним торговельним альянсом. Сучасний розвиток відносин між країнами Латинської Америки та Східної Азії показує, що взаємне співробітництво в сфері економіки, торгівлі та інвестицій є їхньою спільною метою і довготерміновою стратегією.

Зазначимо, що багато чого в Угоді про ТТП було зав'язане на вигідних Сполученим Штатам преференціях. Мається на увазі, що інші учасники партнерства погоджувались брати на себе високі стандарти та відкривати свої ринки в обмін на безмитний доступ до найбільшого ринку у світі – північноамериканського. Стає очевидно, що ТТП без участі США неіздатне. На

думку авторитетних експертів, внесення змін до тексту угоди означатиме її денонсацію, а запуск нових переговорів може її остаточно знищити. Тому цілком ймовірно, що ця угода у форматі від 4 лютого 2016 р. не набере чинності, а торговельно-економічне партнерство, що об'єднує 40% світового ВВП і 3,4 млрд населення світу, може не відбутися.

Подальша доля ТТП залежатиме від багатьох геополітичних факторів та економічних обставин, що формуватимуться під впливом провідних регіональних і глобальних акторів в умовах нестабільної міжнародної системи. При цьому слід розуміти, що плани створення нових регіональних інтеграційних інституцій не в змозі заповнити концептуальний вакуум альтернативних моделей глобалізації, яка на даному етапі розвитку переживає гостру кризу. Майбутній устрій світу евентуально визначатиметься не технологічними та інституціональними новаціями, а, швидше за все, успіхом ідей і реформ соціально-гуманітарного виміру. У цьому аспекті питання полягає в тому, чи зможе 45-й президент США разом зі своєю адміністрацією та прибічниками подолати з позицій політичного реалізму тенденції та прихильників неоліберального проекту міжнародної спільноти, побудованої на засадах американського глобалізму?

Відомо, що Д. Трамп у своїх промовах і заявах намагається протиставити глобальній системі міжнародних організацій, побудованих на засадах лібералізму (МВФ, СОТ, Все-

світній Банк, ООН, НАТО, ЄС, НАФТА), економічний протекціонізм, націоналізм і примітивний меркантилізм. Така зовнішньополітична риторика нового президента підтримує довіру з боку світової спільноти до можливостей США впливати на забезпечення стабільного функціонування міжнародних інститутів економічної інтеграції та безпеки.

Отже, існування ТТП та інших подібних структур, у яких беруть участь США, є похідними від вирішення головного завдання – побудови ефективно діючого в соціально-економічному та безпековому вимірі світового порядку.

В умовах активного перегляду Білим домом міжнародних зобов'язань США невизначеними є перспективи ще однієї багатосторонньої міжнародної угоди – Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства (ТТІП) з Європейським Союзом, що вважається доповнюючим ТТП. У Вашингтоні про цю угоду практично не згадують, а в ЄС вважають переговори замороженими. Тим не менш, учасниця ТТІП – Канада – знаходиться в процесі ратифікації спільної торговельної угоди з ЄС. Водночас, інші союзники США ведуть перемовини з Китаєм про можливості укладення двосторонніх торговельних угод в межах АТР.

Якщо брати до уваги потенційні наслідки провалу чи переформатування складу ТТП у контексті інтересів України, то можна стверджувати, що їхній вплив на нашу економіку серйозно не позначиться. Справа у тім, що

реальний обсяг торгівлі України з країнами АТР не є великим, а значить не критичним для стану національної економіки. По-перше, український експорт (в основному – сировинний) значно поступається імпорту з країн цього регіону. По-друге, наша торгівля зі східноазійськими країнами не підпадає під правила ТТП та інших регіональних структур, оскільки Україна не є членом жодної з них. Набагато важливішим для України є те, що в результаті суперечливих трансформацій у відносинах між головними «гравцями» в АТР можуть радикально змінитися норми та правила регіональної і глобальної торгівлі. Проте, якщо від виходу США з ТТП постраждає Китай – наш головний партнер в Азії, то це може негативно позначитися на двосторонніх торговельно-економічних відносинах. Зрозуміло, що до цих неминучих і неоднозначних за своїми результатами змін потрібно ретельно готуватися.

Список використаних джерел:
1. *Joint Declaration of the Macroeconomic Policy Authorities of Trans-Pacific*

Partnership Countries. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov/initiatives/Docuements/TPP_Currency_November%202015.pdf

2. *TPP Full Text.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/trans-pacific-partnership/tpp-full-text>

3. *The US and Russia in the Asia-Pacific* // *The International Institute for Strategic Studies and Primakov Institute of World Economy and International Relations*, 2016. – Р. 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iiss.org>; <http://www.imemo.ru>

4. *Feigenbaum E. The New Asian Order* / *Evan Feigenbaum.* – *Foreign Affairs.* – 2015. – February 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/142843/evan-a-feigenbaum/the-new-asian-order>

5. *US Withdrawal from TTPA Will Hasten Negotiations on RCEP* // *The Star.* – 2017. – February 1.

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук,
професор, завідувач
кафедри регіональних
систем та європейської
інтеграції Дипломатичної
академії України при МЗС,
заслужений працівник
освіти України

АНОТАЦІЯ

У статті представлено огляд деяких проблем, пов'язаних з ініціативою нового президента США Дональда Трампа щодо виходу США з Транстихоокеанського партнерства (ТТП). Розглядаються актуальні та евентуальні трансформації у відносинах між головними країнами-членами ТТП. Також аналізується реакція низки країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону щодо цієї ініціативи, зокрема Китаю.

Ключові слова: Транстихоокеанське партнерство, Азійсько-Тихоокеанський регіон, США, Китай, Японія, Австралія, Малайзія, Сінгапур, Мексика, Чилі, регіональні трансформації.

АННОТАЦИЯ

В статье представлен обзор некоторых проблем, связанных с инициативой нового президента США Дональда Трампа относительно выхода США из Транстихоокеанского партнерства (ТТП). Рассматриваются актуальные и эвентуальные трансформации в отношениях между основными странами-членами ТТП. Также анализируется реакция ряда стран Азиатско-Тихоокеанского региона на эту инициативу, особенно Китая.

Ключевые слова: Транстихоокеанское партнерство, Азийско-Тихоокеанский регион, США, Китай, Япония, Австралия, Малайзия, Сингапур, Мексика, Чили, региональные трансформации.

Регіональний вимір безпеки України «шляхом АСЕАН»: корисний досвід чи потенційна можливість створення спільноти безпеки?

341.176(5)+351.861(477)(045)

«Природним правом є визволятися від гноблення і трудитися, аби повернути те, що несправедливістю та переважною силою було забрано».

Пилип Орлик, гетьман України, письменник, поет, публіцист (1672-1742 рр.)

Сучасна безпекова ситуація України в науково-експертному середовищі отримала назву Українська криза / the Ukrainian crisis (події в/навколо України) і вимагає нових підходів у вибудовуванні механізмів регіональної безпеки, що враховували б тенденції «гібридної війни» та використовували багатосторонню дипломатію для зміцнення власної позиції на міжнародній арені. Досвід Української кризи продемонстрував, що відомі класичні моделі безпеки не працюють. Така ситуація підводить до висновку, що Україні потрібно виходити за межі традиційних безпекових «матриць», коли ми хочемо зберегтися як країна і держава в нинішній, дуже турбулентний, період як для нашого регіону, так і для всього світу. Авторка цієї статті не ставить під сумнів безальтернативність євроатлантичної інтеграції України, водночас в рамках дослідження регіональної безпеки в Південно-Східній Азії (далі – ПСА) вважає за необхідне розглянути альтернативну для України модель безпеки для оцінки переваг, недоліків та перейняття досвіду най-

кращих світових практик.

Так, наприклад, модель регіональної безпеки, сформована державами Асоціації країн ПСА (далі – АСЕАН), є дієвим механізмом для забезпечення надійності та сталості безпеки за мирного часу і, водночас, інструментом послаблення волі, а не військової моці супротивника, якщо конфлікт все ж таки розпочався.

Важливим є визначення потенційних регіональних організацій, що можуть стати надійною платформою для України в рамках моделі регіональної безпеки. Окрему увагу варто приділити аналізу інституту «Шлях АСЕАН» та його впливу на функціонування моделі регіональної безпеки.

Summary

Ukrainian crisis requires new and innovative approaches in order to break the enemy's will, not military power. Use the strengths of the aggressor, as it uses the strengths of democracy (rule of law and freedom of speech) against Western democracies, dissolve them inside. The experience of ASEAN and non-traditional method of «ASEAN Way» may be on occasion to return all that through injustice and overwhelming force was stolen.

Keywords: ASEAN, «ADDM» (ASEAN Defence Ministers' Meeting (ADMM)), «Weimar Triangle», «Visegrad Group», Organization for Democracy and Economic Development (GUAM), NATO, BSEC, South East Asia (PSA), CEI.

У вітчизняних науково-аналітичних центрах модель регіональної безпеки розглядається порівняно недавно і лише як інструмент гарантування безпеки для країн ПСА, що в період «холодної війни» об'єднувалися для боротьби із комуністичною ідеологією, у постбіполярний період для боротьби із тероризмом, а на сучасному етапі – для стримування боротьби за регіональне лідерство між Китаєм та США.

«Стратегія національної безпеки України» (далі – Стратегія), яку було прийнято 26 травня 2015 р., констатує, що «зовнішні гарантії безпеки забезпечуватимуться шляхом формування мережі союз-

ництва як з окремими державами та регіональними організаціями й ініціативами (шляхом укладення угод про спільну оборону, або військову допомогу), так і з міжнародними безпековими організаціями (шляхом участі у механізмах колективної безпеки)». На глобальному рівні ключовими в двосторонній співпраці є США та КНР, на регіональному ОБСЄ, Рада Європи, в Чорноморському регіоні спільна з «європейськими союзниками політика денуклеаризації та демілітаризації Чорноморського регіону». Поряд із тим у Стратегії зазначено, що «на субрегіональному рівні Україна продовжуватиме активно використовувати існуючі формати – «Веймарський трикутник», «Вишеградську групу», ГУАМ, ЦЕІ, ОЧЕС тощо – з метою забезпечення захисту територіальної цілісності та суверенітету держави, реалізації економічних й енергетичних проектів та ініціатив» [1].

Серед усіх вище згаданих субрегіональних форматів лише в Організації за демократію та економіч-

ний розвиток (далі – ГУАМ) Україна є як засновником, так і учасником. До того ж її штаб-квартира знаходиться в Києві. Саме тому авторка вважає, що саме цю субрегіональну організацію можна в найближчому майбутньому розглядати як платформу, на кшталт АСЕАН в період перших десятиліть існування, для вирішення назрілих загроз та викликів. Співробітництво в рамках ГУАМ здійснюється в політичній, економічній, правоохоронній та гуманітарній сферах [2]. Агресія РФ проти України поставила усі країни-учасниці (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) в однакову ситуацію – в різний час територіальна цілісність кожної з них була порушена. Це враховується в рамках їхньої співпраці в межах ГА ООН (взаємопідтримка і об'єднання зусиль для захисту національних інтересів). Відповідно, ГУАМ може виконувати для четвірки ту ж функцію, що й Вишеград для країн-учасниць – посилення політичного голосу на міжнародній арені і повернення уваги ООН до проблем країн із тривали-

ми конфліктами (зони нестабільності, дестабілізація, вимушені переселенці). Про це, зокрема, йшлося під час візиту Президента Петра Порошенка до Азербайджану (головила в ГУАМ у 2016 році). Окрім того, посилюється економічна співпраця в чотирьох площинах – транспортній, енергетичній, культурній та у створенні ЗВТ [3, с.75].

Загальновідомий факт, що Україна знаходиться на межі двох комплексів безпеки – пострадянського, в якому домінує Росія, та європейського, який на сьогодні збігається з територією ЄС. Росія заявила про свої права на пострадянський регіон уже на початку 1990-х рр., коли у 1993 році визначила ідею «близького зарубіжжя» основним пріоритетом зовнішньої політики РФ з розширенням сфери впливу на щойно незалежнені держави. Звідси спроби відстояти свою великодержавну ідентичність та отримати визнання у світі як міжнародний гравець через безапеляційний статус регіонального лідера на пострадянському просторі. Власне, створення ГУАМ у 1997 р. можемо

вважати першою реакцією «близького зарубіжжя» на нову пострадянську політику Росії. Фахівці у сфері міжнародних відносин також застерігають, що європейський комплекс безпеки не є запорукою невтручання Росії до європейського простору. Це особливо відчувають балтійські країни, що стали об'єктом російської пропаганди та російської «гібридної війни», а також Швеція і Фінляндія, можливе членство яких в НАТО Росія тримає під пильним контролем. Окрім того, Москва продемонструвала, що готова використовувати Калінінград та військову присутність у Білорусії для перетворення теренів Балтії у А2/AD зону для НАТО (зона заборони та обмеженого доступу) [3, с.77].

Подальший інституційний розвиток ГУАМ зможе стати мудрою альтернативною платформою для реалізації проекту регіональної моделі безпеки для України, що опинилася на межі двох комплексів безпеки, до жодного з яких на даний момент не може приєднатися (на Вашингтонському саміті 1999 р. було прийнято список

зобов'язань, які повинен виконати кандидат в члени НАТО: вирішити міжнародні суперечки мирними засобами; вирішити етнічні, територіальні та політичні конфлікти відповідно до принципів ОБСЄ тощо) [4] та/або із-за об'єктивних причин не хоче приєднатися (агресія РФ), якщо на практиці буде реалізовано так званий «Шлях АСЕАН».

Постає об'єктивне питання, що таке «Шлях АСЕАН»? Професор Університету міжнародних відносин в США, Вашингтон А. Ачар'я у своїй науковій праці «Створення Співтовариства Безпеки в Південно-Східній Азії: АСЕАН і проблема регіонального порядку» («Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and problem of regional order») зазначав, що немає офіційного визначення терміну «Шлях АСЕАН» (англ. ASEAN Way). Однак у цій роботі встановлено, що міністр закордонних справ Сінгапуру С. Яякумар (S. Jayakumar), виступаючи на засіданні Регіональної економічної ради (після трьох декад після заснування АСЕАН) запропонував унікальні принципи, що вважаються невід'ємною частиною «Шляху АСЕАН». За його словами, «Шлях АСЕАН» побудований на принципах неформальності, організаційному мінімалізмі, інклюзивності, постійних консультаціях, що ведуть до досягнення консенсусу та мирного врегулювання суперечок. Цей термін на ранніх стадіях його використання підкреслював тісні міжособистісні зв'язки між лідерами країн АСЕАН.

Старший чиновник розвідки Індонезії генерал Алі Моертопо (Ali Moertopo), який був одним із перших, хто формував політику АСЕАН, використав термін «Шлях АСЕАН». На його думку, в 1974 році «успіх АСЕАН був обумовлений систематичними консультаціями». Генерал описав «Шлях АСЕАН» як «факт зустрічі лідерів держав, які представляють інтереси країн-членів АСЕАН протягом семи та більше років і, відповідно, добре знають один одного через особистісні зв'язки». Він критикував такий надмірно індивідуальний підхід і закликав докласти зусиль для подальшої інституціоналізації регіоналізму в ПСА.

Деякі вчені та політики розглядали «Шлях АСЕАН» як побічний продукт культурної подібності (by-product of cultural similarities) між суспільствами АСЕАН. Міністр закордонних справ Малай-

зії Мохамад Газалі Шафі (Mohamad Ghazali Shafie) стверджував, що «спільна культурна спадщина», особливо «Kampung» (села), дух «єднання», були не тільки ключовим фактором таємних переговорів між Малайзією та Індонезією задля припинення політики конфронтації, але й також фундаментом заснування АСЕАН.

Філіппінський науковець Естрелла Солідум (Estrella Solidum), один із перших вчених, хто серйозно досліджував цей термін. Він стверджував, що «Шлях АСЕАН» «складається з елементів культури, які є співзвучними з цінностями країн-членів АСЕАН».

Прем'єр-міністр Малайзії Хусейн Онн (Hussein Onn), пояснюючи принцип неформальності АСЕАН на саміті в 1976 р. на Балі, зазначав, що «АСЕАН змогла поглинути національні відмінності, оскільки вона є віднос-

но неформальною організацією без жорстких процедурних правил і без складного структурного механізму. Фактом є також, що Бангкокська декларація була названа декларацією і не договором (на відміну від Римського договору), оскільки «договір передбачає відсутність довіри». Крім того, слово «асоціація» було вжито, щоб диференціювати АСЕАН від «організації» і тим самим передати відчуття неформальності. Засновники АСЕАН вважали, що така неформальність необхідна, зважаючи на різноманітність поглядів і позицій, яких дотримувались країни-члени АСЕАН» [5, с.63-65].

У вітчизняній політологічній школі є також ряд досліджень, присвячених цим питанням. Згідно з визначенням кандидата політичних наук Є.І. Барщевського, «Шлях АСЕАН» – це нормотвор-

чий інститут АСЕАН, що включає в себе норми невтручання у внутрішні справи, поважання державного суверенітету, м'який інституціоналізм, норму неофіційної дипломатії, вирішення двосторонніх суперечок без залучення АСЕАН та невикористання сили у вирішенні будь-яких суперечок. Норми «Шлях АСЕАН» були вироблені та юридично закріплені в Бангкокському та Куала-Лумпурському договорах [6, с.1]. Вітчизняна дослідниця Н.Д. Городня в своїй праці зазначала, що принципи неформальності, досягнення консенсусу з усіх питань та невтручання країн-учасниць у внутрішні справи одна одної зазнали критики на Заході, але вони були єдино можливими в умовах існування значних відмінностей між країнами-членами АСЕАН, численних внутрішніх і міждержавних суперечностей в ПСА. «Шлях АСЕАН» не був типовим механізмом вирішення конфліктів – натомість технологією їх уникнення. Окрім того, хоч АСЕАН наголошувала на економічній, соціальній і культурній кооперації, вона була, передусім, політичною організацією. Її було створено елітами держав ПСА через політичні обставини, як внутрішні, так і зовнішні, для узгодження позицій з метою збереження регіонального миру, а не для економічної співпраці як ЄС. Головна функція АСЕАН в той час полягала в створенні сприятливої політичної ситуації в регіоні, що було неможливо без переговорного процесу. Врешті політичні успіхи АСЕАН позитивно вплинули на еконо-

Ірина Крупеня. Регіональний вимір безпеки України «Шляхом АСЕАН»: корисний досвід чи потенційна можливість створення спільноти безпеки?

мічний розвиток країн-учасниць. Створення іміджу АСЕАН як території стабільності сприяло залученню до ПСА іноземних, передусім японських, інвестицій [7, с.9].

Окрім того, до Спільноти АСЕАН в різному статусі залучилися великі позарегіональні держави – КНР, Японія, РК, Австралія, США, Індія. Цікавим є формат АРФ (ASEAN Regional Forum) – регіональний форум, що, по суті, зібрав за одним столом очільників північної та південної частин Азії. При форумі створено Раду зі співробітництва в галузі безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (Council for Security Cooperation in Asia Pacific), яка є реалізацією формату track II дипломасу, що об'єднує експертів та дослідників з різних країн-учасниць задля спільного вироблення безпекових концепцій і розвитку регіону. Такий формат сприяє утвердженню ідей «cooperative security», допомагає просуванню норм мирного співіснування в регіоні та розвитку співпраці в різних площинах. Ще один вид співпраці, покликаний зміцнити довіру між державами і посилити спільну відповідальність за регіон, – зустрічі міністрів оборони

(ASEAN Defence Ministers' Meeting (ADMM)) як найвищий рівень консультацій та співпраці в галузі безпеки в організації. Досвід розбудови АСЕАН може бути використаний при подальшому інституційному розвитку ГУАМ. Зокрема, потрібно звернути увагу на відкритість АСЕАН до партнерства з іншими організаціями та країнами в форматі діалогового партнерства або ж в форматі «плюс» [3, с.79].

Отже, Україна може скористатися досвідом країн субрегіону ПСА, взявши за основу формат ГУАМ та «Шлях АСЕАН» як нетрадиційний підхід до проблеми. Це дозволить використовувати сильні сторони РФ (модернізовану армію та дипломатію) супроти неї так, як Росія використовує сильні сторони демократії (верховенство права та свободу слова) проти західних демократій, розкладаючи їх зсередини. З одного боку, Україна завдяки азійському методу активізує переговорний процес в межах субрегіону, залучаючи представників неофіційної дипломатії через науково-дослідні установи і в такий спосіб знімаючи «градус напруги» із РФ: зможе інформувати західні суспільства про реальний стан речей на Донбасі, порушення

прав людини в Криму, призупинить подальшу агресію. З іншого боку, забезпечить повагу державного суверенітету та повернення втрачених територій мирним способом. Поряд із тим, використовуючи досвід «АСЕАН+», Україна могла б взяти на себе ініціативу з розвитку форматів «ГУАМ+» зі США, Китаєм та іншими великими світовими гравцями, а також посилити свої позиції в регіональних організаціях та в ООН.

Список використаних джерел:

1. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
2. Співробітництво в рамках Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ / Міністерство закордонних справ України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/guam>.
3. Безпека перехідного періоду. Як протидіяти агресії з обмеженими ресурсами / [С. Солодкий, О. Семеній, Л. Літра та ін.]. – Київ: Інститут світової політики,

2016. – 111 с.

4. Расширение НАТО / Материал из Википедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D1%81%D1%88%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E>.

5. Acharya A. *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and problem of regional order* / A. Acharya. – London: Taylor & Francis, 2003. – 255 p.

6. Барщевський Є. І. Компаративний аналіз впливу Азійської фінансової кризи та Світової фінансової кризи на АСЕАН та нормотворчий інститут «Шлях АСЕАН» / Є.І. Барщевський // Вісник Маріупольського державного університету. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/Iryna/Downloads/Vmdu_ip_2013_7-8_19.pdf.

7. Городня Н.Д. АСЕАН: утворення й етапи розвитку / Н.Д. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2010. – Вип.102. – С.7-10.

Ірина КРУПЕНЯ,
аспірантка
Дипломатичної академії
України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Українська криза вимагає нових нетрадиційних підходів, щоб зламати волю супротивника, а не військову міць. Використовувати сильні сторони агресора, як він використовує сильні сторони демократії (верховенство права та свободу слова) проти західних демократій, розкладаючи їх зсередини. Досвід країн АСЕАН та нетрадиційний метод «Шлях АСЕАН» може стати при нагоді, аби повернути те, що несправедливістю та переважачою силою було забрано.

Ключові слова: АСЕАН, «АДММ» (ASEAN Defence Ministers' Meeting (ADMM)), «Веймарський трикутник», «Вишеградська група», Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), НАТО, ОЧЕС, Південно-Східна Азія (ПСА), ЦЕІ.

АННОТАЦИЯ

Украинский кризис требует новых нетрадиционных подходов, чтобы сломить волю противника, а не военную мощь. Использовать сильные стороны агрессора, как он использует сильные стороны демократии (верховенство права и свободу слова) против западных демократий, раскладывая их изнутри. Опыт стран АСЕАН и нетрадиционный метод «Путь АСЕАН» могут помочь, чтобы вернуть то, что несправедливостью и подавляющей силой забрали.

Ключевые слова: АСЕАН, «АДММ» (ASEAN Defence Ministers' Meeting (ADMM)), «Веймарский треугольник», «Вишеградская группа», Организация за демократию и экономическое развитие (ГУАМ), НАТО, ОЧЭС, Юго-Восточная Азия (ЮВА), ЦЕИ.

Київ – Брюссель. Рух без цілі?

УДК 327:94

Практично, протягом усього 2016 року тривали бурхливі обговорення подальшої перспективи співпраці між Європейським Союзом та Україною, особливо в контексті отримання вистражданого безвізового режиму та невтішних новин із Нідерландів. Консультації щодо можливого вирішення питання з ратифікацією Угоди про асоціацію між Гаагою та Брюсселем тривають. І в Новому 2017 році шукатимемо відповіді на питання, що залишив у спадок рік минулий.

Питання 1. Безвіз. Ймовірно, буде. Однак коли?

Питання отримання Україною безвізового режиму з Європейським Союзом залишається відкритим. Для української влади його вирішення було і залишається найбажанішим, оскільки може надати можливість досягти логічного завершення багаторічних перемовин та звітувати про імplementацію Плану дій з лібералізації візового режиму. Однак ще важливіше, щоб українські громадяни змогли, чи не вперше, практично відчувати конкретні переваги для себе особисто від процесу європейської інтеграції.

У той самий час, для європейських чиновників ця тема є досить складною. З одного боку, вони давали обіцянку, що, коли Україна виконає всі умови, безвіз буде. З іншого, коли такі обіцянки давалися, ситуація всередині ЄС кардинально відрізнялася від сьогоденної. Криза з

мігрантами, що досі триває, вносить дуже серйозні корективи не тільки до політики ЄС, а й у внутрішньополітичну ситуацію у країнах-членах. Простіше кажучи, європейські політики побоюються взяти на себе відповідальність за можливі проблеми, що можуть виникнути у майбутньому, коли кількість мігрантів, зокрема з України, збільшиться.

Для знаходження оптимального рішення було задіяно найсерйозніший інструмент європейської політики – бюрократію, яка пригальмувала процес погодження на інституційному рівні пропозиції скасувати візовий режим з Україною. Ця ж сама бюрократія розробила нововведення, яке носить назву «visa suspension mechanism». Інструмент відкликання надання безвізового режиму покликаний слугувати заспокійливою пігулкою не лише для європейських чиновників, а й для громадян країн-членів, які в переважній більшості досить скептично сприймають візову лібералізацію. Основна ідея – можливість контролювати внутрішню ситуацію з міграційною політи-

Summary
The article is about the possible scenarios of relations between Ukraine and the European Union, including the most problematic aspects that will influence on future developments.
The results may be useful for experts and decision-makers in the policy shaping.
Keywords: Ukraine, the EU, Association Agreement, politics, visa regime

кою, а також використовувати такий інструмент як метод впливу на виконання країнами, що отримали безвіз, завдань, визначених двосторонніми угодами та зобов'язаннями.

У стінах ЄК було більше оптимізму, ніж в інших інституціях, і були припущення, що завершення процесу могло бути до кінця грудня 2016 року. Однак є ще депутати ЄП, дещо обережніші в своїх прогнозах. Вони нагадують про можливі політичні наслідки рішення про український безвіз у 2017 р., особливо в контексті виборів, що мають відбутися у таких ключових країнах як Нідерланди (березень), Франція (квітень) та Німеччина (серпень або вересень).

Питання 2. Безпідставні сподівання?

У процесі надзвичайно важливо розуміти кінцеву мету. Якщо ця мета чітко визначена та знаходиться у зоні досяжності, можна

вибудувати певну стратегію і тактику її досягнення.

Взаємовідносини України та ЄС пережили декілька етапів. Зі здобуттям незалежності формат відносин регламентувався Угодою про партнерство і співробітництво (1994 р.) – це рамковий документ, що відображав ключові сфери для двосторонніх відносин та певний натяк на стратегічні цілі. На заміну прийшла Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка станом на сьогодні визначає порядок денний співробітництва. Це амбітний документ, що містить серйозні зобов'язання, в першу чергу, для України, щодо наближення законодавства до права ЄС та створення відповідних умов з метою поглиблення взаємних торговельних відносин. Однак є декілька серйозних ризиків.

Для того, щоб Угода повноцінно набула сили, її мають ратифікувати усі 28 членів ЄС. Наразі, є 27 ратифікацій. Не вистачає Нідерландів, громадяни

яких на своєму референдумі вирішили відмовити Україні. Останні заяви прем'єра Рютте не додають оптимізму. Єврооптимісти скажуть: «Так в чому проблема? Більшість положень Угоди діють вже сьогодні, варто тільки мати бажання її виконувати і займатися справжніми реформами». На що европраг-

матики зауважують, що без завершення усіх необхідних процедур, говорити про повноцінний формат імплементації не варто.

Інший ризик – суто внутрішнього характеру. Певна асиметричність Угоди може стати серйозною перепорою для виконання в повному обсязі усіх необхідних зобов'язань Україною. Нам варто було ще раніше визнати, що з відсутністю злагодженого механізму координації на інституційному рівні, достатнього кадрового потенціалу та політичної волі для прийняття кардинальних рішень процес імплементації може бути пригальмованим. Коли палкі промови про здобутки не знаходять свого реального відображення у дійсності, настрої Брюссельських чиновників змінюється. А від цього настрою інколи багато чого залежить.

Однак найбільша проблема, що впливає і визначатиме динаміку взаємовідносин, стосується відсутності конкретної перспективи членства України в Європейському Союзі. В Угоді про асоціацію про таку перспективу не йдеться, хоча ст. 49 Лісабонського договору декларує, «що будь-яка європейська держава, яка визнає та шанує принципи, визначені у ст.1а, і зобов'язується їх дотримуватись, може подати заявку про її прийняття в члени Союзу». Можна піти ще далі і припустити, що чим більше Україна буде наголошувати на необхідності мати чітке розуміння кінцевої мети, тим прохолодніше Європейське співтовариство може сприймати ці амбіції. У приватних розмовах деякі європарла-

ментарі наголошують, що на найближчу перспективу планів щодо розширення ЄС немає. Для них ситуація кардинально інша – як вберегти саме європейське утворення від процесів дезінтеграції, пов'язаних із Brexit та зростанням популярності праворадикальних і популістських сил.

Питання 3. Що далі?

Зрозуміло, що альтернативи європейській інтеграції для України на сьогодні не існує. Вочевидь, Європейський Союз все більше фокусуватиметься на своїх внутрішніх проблемах, від ефективності вирішення яких залежатиме його подальша доля. Постмайданна ейфорія дещо вщухла в коридорах євроінституцій. Натомість настає період конкретних запитань до української влади про виконану домашню роботу та ілюстрацію реальних результатів.

У Києві також настрої дещо змінилися. Для багатьох стало зрозуміло, що обіцянки та завіряння деяких європейських чиновників також часом не знаходять реального відображення у конкретних діях. Війна на Сході України інколи не заважає окремим країнам та їхнім лідерам дещо змінювати свою позицію у взаємовідноси-

більше». Підтримка подальшого позитивного тренду на пряму залежатиме від результатів трансформації України до європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Grzegorz Gromadzki, *Six Considerations about the EaP (Eastern Partnership Revisited)*, 2015 [Електронний ресурс] Режим доступу: http://library.fes.de/pdf-files/ipg/2011-2/10_a_stollt.pdf
2. Scenario Group EU+East 2030: *The EU and the East in 2030 – Four Scenarios for Relations between the EU, the Russian Federation, and the Common Neighbourhood*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2014. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.fes.de/moe>
3. Nicu Popescu «Three scenarios for Ukraine» . [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://gnu.su/Rkr>
4. Michael Emerson, *The Prospect of Deep Free Trade Between the European Union and Ukraine*, Center for European Policy Studies. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://gnu.su/Rkq>
5. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження /Є. Головаха [та ін.]; НАН України, Ін-т соціології. - К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. - 141 с.

Богдан ФЕРЕНС,
аспірант, Дипломатична академія України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються можливі сценарії взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом, а також виокремлені найпроблемніші питання, що будуть визначати подальший перебіг подій. Отримані результати можуть бути корисними у виробленні стратегій для експертного середовища та осіб, які приймають рішення.

Ключові слова: Україна, ЄС, Угода про асоціацію, політика, візовий режим.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются возможные сценарии взаимоотношений между Украиной и Европейским Союзом, а также выделены наиболее проблемные вопросы, которые будут определять дальнейший ход событий. Полученные результаты могут быть полезными в выработке стратегий для экспертной среды и лиц, принимающих решения.

Ключевые слова: Украина, ЕС, Соглашение об ассоциации, политика, визовый режим.

Проблеми та перспективи формування позитивного міжнародного іміджу України

УДК 327:94

Сьогодні імідж України на міжнародній арені є стратегічним ресурсом при вирішенні низки нарізних питань.

Протягом останніх років Україна привернула увагу світової спільноти як країна, що бореться за європейські цінності та демократію. Трансформаційні зміни в Україні обговорювалися, аналізувалися та висвітлювалися політичними діячами, науковцями, журналістами та звичайними громадянами. Однак за три роки увага світової спільноти до України багато в чому послабшала через розчарування у можливостях здійснення нею ґрунтовних реформ. Основними причинами погіршення позитивного іміджу України є: повільне втілення реформ у життя, вплив олігархів на політику, внутрішні суперечки та політичні кризи, неефективні заходи щодо боротьби з корупцією.

Необхідно відзначити, що з точки зору іміджології термін «імідж» в політичному лексиконі застосовується із середини 90-х років ХХ століття в контексті «імідж політика». Нині цей термін використовується не лише стосовно політика, а й стосовно держави та влади. Багатоплановість і багатоаспектність взаємодій суб'єктів політичних відносин всередині країни та за її межами зумо-

вили багатофакторність їх впливу на внутрішній і зовнішній образ України, потребувавши вивчення даної проблеми на теоретичному та емпіричному рівнях дослідження. У свою чергу, близьким за значенням «іміджу країни» є категорія «образ країни». Образ країни в даному контексті виступає як найбільш загальна категорія, що охоплює весь обсяг уявлень про країну – від філософського аналізу до прикладних досліджень. Імідж країни в даному випадку є вужчим поняттям, означаючи образ, на який намагаються впливати з метою зміни. Бренд країни вимагає реалізації позитивних характеристик країни з метою отримання прибутку, що, з одного боку, зближує його з іміджем, а з іншого – проводить межу за сферою і метою здійснення. Імідж держави впливає як політично, так і економічно на учасників міжнародної взаємодії. Кожна держава має свій імідж і є брендом. При цьому імідж глави держави, прем'єр-міністра є суб'єктом інформаційної безпеки країни. Лідерство в будь-якій важливій галузі, навіть перемога в конкурсах та спортивних змаганнях, може бути елементом формування позитивного іміджу країни.

Важливою складовою при формуванні позитивного іміджу України є

Summary

In the article the problems and prospects of forming a positive image of Ukraine in the world are studied. During the last years there appeared a lot of NGOs, associations, Internet portals, projects that aim to tell the world about Ukraine. Creating and maintaining a positive image of Ukraine should be done on the basis of public policy. With this aim, Ukraine should use the experience of developed countries. Work on the creation of image programs which are able in an updated form to represent Ukraine as a promising and modern state continues and is gaining new momentum.

Keywords: image, character, brand, Ukraine, information space, information warfare.

культурна дипломатія. Вона є одним із засобів зовнішньополітичного комунікативного обміну для покращення іміджу країни та підвищення її конкурентоспроможності. Можливості культурної дипломатії в нашій країні протягом довгого часу були недооцінені. На сьогодні стратегія державної політики у цій сфері відсутня, що перешкоджає формуванню позитивного іміджу України, зумовлюючи економічні збитки. Україною не створено власних закордонних культурних інституцій та українських центрів. Довгий час були відсутні навіть спроби теоретичних розробок державної стратегії культурної дипломатії. При дипломатичних установах України існували малоефективні культурно-інформаційні центри, діяльність яких через брак коштів, фахівців та ефективної стратегії роботи не відповідала сучасним викликам в інформаційній та культурній сфері, обмежуючись лише поодинокими представницькими заходами. Тому нагальним питанням

залишаються заходи з посилення культурної присутності України у світі, розвиток міжкультурних комунікацій та обмінів. Першим кроком у цьому напрямку стало створення в 2015 р. Міністерством культури України проекту концепції Українського інституту Тараса Шевченка як мережевого центру реалізації культурної дипломатії, передусім – у країнах Європи. Інститут матиме низку дорадчих експертних рад за окремими напрямками діяльності. Передбачається використовувати інститут як координуючий центр, що організує свою роботу відповідно до державної стратегії культурної дипломатії. Відтак, культурна дипломатія має посісти гідне місце у зовнішній політиці України як важлива складова гуманітарної стратегії держави та вагомий чинник міжнародної економічної діяльності [1].

Важливе місце у формуванні позитивного міжнародного іміджу України займає Міністерство закордонних справ України. Так, 2 червня 2015

року в Дипломатичній академії України при МЗС відбувся Перший форум культурної дипломатії України. МЗС ініціювало проведення такого заходу з метою створення платформи для взаємодії всіх зацікавлених сторін для просування українського культурного продукту у світі та інтеграції України до світового культурного простору. До кола питань, що обговорювалися під час дискусії, входили, зокрема, проблематика розвитку культурної дипломатії в Україні, поширення культурного продукту України у світі, створення Українського інституту, об'єднання зусиль партнерів задля пошуку ресурсів на реалізацію системних ініціатив культурної дипломатії. Окрім того, МЗС України завершує створення Управління публічної дипломатії. Серед принципів роботи нового управління виокремлюється активна взаємодія з іншими органами влади та недержавним сектором, концентрування на проектній діяльності з покращення іміджу України в світі.

Незважаючи на глобальні політичні трансформації і внутрішні події сприйняття європейцями України мало в чому змі-

нилося. Згідно з дослідженням Інституту світової політики, проведеного в травні-червні 2015 року в найбільших країнах ЄС (Великобританії, Іспанії, Італії, Польщі та Франції) серед 6 тисяч осіб віком від 16 до 54 років, Україну з Росією асоціює майже кожен п'ятий. Для кожного десятого Україна асоціюється з бідністю. А новим і тепер головним у цьому асоціативному ряду виявилось слово «війна». Протягом довгих років питанням власного іміджу Україна займалася за залишковим принципом. Незважаючи на те, що від іміджу залежить не тільки кількість туристів, які відвідують країну, а й котирування на біржах, вартість послуг українських компаній, рівень оплати праці українців за кордоном. На жаль, сьогодні в Україні констатуються несистемні спроби сформувати позитивну думку про країну.

Фактори іміджу України можна розділити умовно на внутрішні і зовнішні. Зовнішніми можна назвати: зовнішню політику України, національні інтереси та пріоритети, членство в міжнародних організаціях, розвиток відносин зі стратегічними партнерами, інвестиційний клімат тощо. Серед

внутрішніх чинників виокремлюється: добробут населення, дотримання конституційних прав кожного громадянина, рівень корупції, рівень злочинності, рівень тіньового сектора економіки, соціальне самопочуття тощо. Важливими психологічними аспектами сприйняття позитивного іміджу України є: гордість за країну; бажання в ній жити та захищати; щастя, комфорт і проєкція свого майбутнього на країну. Серед зовнішніх факторів: цікавість країною і бажання приїхати до неї; робити в ній бізнес та вкладати кошти; комфорт і безпека, пов'язані з Україною.

Для використання всього іміджевого потенціалу нашої держави, необхідна ефективна державна інформаційна політика і чітко спланована брендінгова кампанія. Вдале поєднання внутрішньої і зовнішньої складових іміджу дозволить позитивно скорегувати імідж України, сформований через військово-політичний конфлікт і складну економічну ситуацію, та створити підстави для формування привабливого бренду. До того ж, сприятливі передумови для цього виникають зараз, коли значна частина світової спільноти вперше ідентифікувала Україну не тільки як батьківщину, наприклад, В. Кличка й А. Шевченка, а й як державу, котра прагне розвитку демократичних інсти-

тутів та європейських цінностей. На міжнародному рівні головним завданням залишається поширення культурних досягнень і духовних цінностей країни. Україна має природні передумови для створення внутрішнього і зовнішнього позитивного іміджу країни, тому необхідно повніше використовувати сучасні досягнення України в науці, мистецтві, спорті, більш широко показувати не тільки неповторну природу і сприятливий клімат, але й різноманітність духовного світу, оригінальну палітру багатоті етнічної культури нації [2].

Слід також зазначити, що серед осіб, які впливають на імідж України в світі, можна назвати і дружину президента як першу леді. Вона не може бути поза політикою, бодавдяки їй значно посилюється соціальний імідж глави держави. На неї поширюється добровільно взятий на себе відсоток зовнішнього протоколу і відповідальності за внутрішній рейтинг президента. У міжнародній практиці не прийнято робити необхідністю дружинам президентів обов'язкові протокольні функції, але традиційно за ними закріплюється статусне навантаження – турбота про соціальну сферу, гуманітарні питання, участь в офіційних візитах та прийомах високих гостей. Роль першої леді визначається двома складовими: перша складається з особистих здібностей, амбіційності та готовності до публічності, а друга – з волі та бажання президента робити дружину самостійною

фігурою та частиною свого соціального іміджу. Професійні команди, що забезпечують реноме перших осіб, добре розуміють, якими великими можливостями володіє жінка, котру називають «першою леді». Вони намагаються максимально використовувати образ дружини – за умови, якщо вона володіє особистими ресурсами: комунікабельністю, освіченістю, культурою мови, смаком тощо. Дружина президента може позитивно вплинути на настрої громадян країни і поліпшити імідж президента.

Сьогодні міжнародний імідж України має перехідний характер, тобто це імідж країни, що перебуває в процесі змін. Відповідно очікування результатів цих змін дуже високі. Україну прагнуть бачити демократичною європейською державою, із ефективною економікою і без корупції. Міжнародна спільнота і далі спостерігає за подіями в Україні, яка демонструє консолідацію українського народу. Демократичні перетворення в країні уможливили розвиток громадянського суспільства та його зміцнення, однак наявність інформаційних кампаній Росії проти України суттєво підривають її міжнародний імідж. Вони сприяють блокуванню сприятливих рішень та ускладнюють діяльність іноземних експертів в Україні тощо. Ескалация, висвітлення та інспірування політичних скандалів, особливо пов'язаних зі сферою антикоруп-

ційних операцій і болючими для багатьох соціальних груп політичними реформами, також сприяють погіршенню міжнародного іміджу України [3].

У свою чергу, Україна намагається протидіяти інформаційним кампаніям Росії, спрямованим на дискредитацію її іміджу в світі. Хоча необхідно також враховувати, що через загальну геополітичну ситуацію в світі та доволі складну обстановку в Європі, час від часу, на імідж України негативно впливає низка об'єктивних, незалежних від неї обставин. Таких, наприклад, як референдум в Голландії щодо угоди про асоціацію з ЄС або міграційна криза. Для мінімізації негативного впливу подібних подій на імідж України має бути розроблена чітка програма і мають виділятися необхідні фінансові ресурси. Також поступово повинен формуватися позитивний інформаційний фон перед очима іноземних партнерів.

Отже, термін «інформаційна війна» став звичним як у засобах масової

інформації, так і в лексичі політичних сил, під яким часто розуміють «злив компромату» завдяки, в основному, сучасному Інтернету. Саме через нього безконтрольно поширюються компрометуючі матеріали, «вкидається» у суспільство потрібна й своєчасна інформація, яку друковані та електронні ЗМІ тиражують, посиляючись на джерела в Інтернеті. Сьогодні, через відставання в сфері інформаційно-комунікаційних технологій, Україна поки ще програє в інформаційній війні найрозвиненішим країнам світу, що найбільше шкодить її міжнародному іміджу.

Серед проблем, що роблять Україну вразливою в інформаційній війні, можна назвати:

- глобальні інформаційні мережі, що продовжують стрімко розвиватися і перебувають поза контролем;
- вдосконалення засобів і способів доставки інформаційно-пропагандистських матеріалів до аудиторії під час інформаційно-психологічних операцій;

- зростання кількості засобів спеціального програмно-математичного впливу на ресурси інформаційних систем; при цьому самі ці засоби з розвитком глобальних мереж стали широко доступні, що веде до збільшення хакерських атак на інформаційні системи міністерства оборони та інших органів влади;

- появу новітніх систем супутникового зв'язку, технічні характеристики яких усе більше вдосконалюються;

- розвиток науково-дослідницьких програм, спрямованих на створення технічних засобів маніпулювання свідомістю;

- недостатньо ефективну підготовку випускників вищих навчальних закладів за спеціальностями, пов'язаними з інформаційними технологіями;

- низький рівень розвитку комунікацій.

Виходячи із вищезазначених проблем інформаційну політику України необхідно адаптувати до нових умов. Їх сутність полягає в тому, що інформаційну війну, як постійне соціальне явище, на даному етапі розвитку суспільства усунути не можна, але можна контролювати на певному рівні соціальної небезпеки за допомогою державного регулювання. Ситуація, що склалася в сучасному світі і в Україні, вимагає вживання відповідних заходів протидії іноземній інформаційній експансії.

Зокрема, необхідно: підвищити ефективність політики інформаційної безпеки в галузі оборони, для чого вдосконалити відповідні структури; перешкоджати маніпулятивним технологіям, що застосовуються для впливу на суспільну свідомість; активно розробляти власні інформаційні технології; вдосконалювати методи безпеки інформаційних і телекомунікаційних систем, а також систем та засобів інформатизації озброєння і військової техніки, систем управління військами та зброєю; готувати фахівців у сфері ведення інформаційної війни.

Україна намагається поліпшити свій імідж у світі та протидіяти інформаційним кампаніям проти неї. У зв'язку з цим необхідно відзначити створення Міністерства інформаційної політики України, а також альтернативних йому недержавних організацій та інституцій. Утім, на сьогодні не доводиться констатувати конкретні позитивні результати роботи в цьому напрямку. Наприклад, на сайті Мінінформполітики практично немає жодних відомостей, чим же займається відомство. Та й сам факт створення такого міністерства досі викликає кулуарні суперечки у чиновників і подив у журналістів.

За даними рейтингу Світового банку «Doing Business», за легкістю ведення бізнесу Україна посіла вісімдесяте місце: корупція, складне оподаткування, бюрократичні перешкоди, що супроводжують отримання різних документів, не сприяють зростанню привабливості

нашої країни у західних інвесторів.

Одним із лідерів інституційних змін у сфері стратегічних комунікацій стало Міністерство закордонних справ. 22 грудня 2015 р. у Міністерстві закордонних справ України було створене Управління публічної дипломатії. До його ключових завдань належать: розвиток відносин з громадськістю, громадськими об'єднаннями та медіа інших країн; реалізація іміджевих, культурних та інформаційних проектів України за кордоном та координування заходів інших органів виконавчої влади в цих сферах. Заходи публічної дипломатії в МЗС мають об'єднати і використати синергію трьох напрямів роботи: іміджеві програми (конференції, круглі столи, публічні акції, взаємодія з експертами та громадянським суспільством загалом); культурна дипломатія (реформа системи культурного представництва України за кордоном, реалізація українських культурних проектів за кордоном, сприяння залученню найліпших зарубіжних культурних практик); зв'язки з медіа (активна робота з медіа, управління системою дипломатії в соціальних мережах, управління блогами МЗС, виготовлення контенту та реалізація онлайн-кампаній).

Крім цього, за результатами співробітництва Міністерства інформаційної політики, МЗС України та інститутів громадянського суспільства розпочато інформаційний проект Ukraine: Freedom, Dignity, Creativity («Україна: Свобода, Гід-

ність, Креативність») та відповідну міжнародну кампанію My Ukraine is («Моя Україна – це...») з популяризації нашої країни за кордоном. У межах кампанії запущено профільний сайт (www.myukraineis.org) та планується до друку одноім'яний буклет, що буде перекладений різними мовами світу. Проект передбачає залучення всіх бажаючих, які можуть додати свій цікавий факт про Україну. Але, незважаючи на певні практичні кроки щодо інституціалізації публічної дипломатії, результативність у цій сфері поки що є досить помірною. Маємо лише поодинокі випадки створення закордонних закладів з просування міжнародного іміджу та репутації України: Український культурно-інформаційний центр при посольстві України у Франції, Український інститут у Швеції.

Незначні позитивні зрушення в процесі поліпшення міжнародного іміджу України продемонстрував рейтинг національних брендів «Anholt-GfK Nation Brands Index» (NBI), згідно з яким Україна за рік поліпшила

свої показники на 2 позиції (46-е проти 48-о місця). Найбільше змінилися на краще показники у сфері державного управління та сприйняття країни з позицій міжнародної безпеки. «Формування позитивного іміджу України як європейської, демократичної, конкурентоздатної держави» [4] визначено Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» ключовим завданням Програми популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Програма чітко окреслила стан справ і коло проблем у сфері формування міжнародного іміджу. При цьому враховуються показники країн-учасників у сферах експорту, державного управління, культури, населення, туризму, імміграції та інвестицій.

Сьогодні Україна асоціюється у світі з боротьбою за свободу і територіальну цілісність, але також із високим рівнем корупції (142-е місце з 175 за індексом сприйняття корупції Transparency International), економічною

кризою тощо. Останнє негативно позначається на зацікавленості інвесторів, адже за кордоном відсутня інформація про наявні реформи в Україні та переважає переконання, що країна охоплена нестабільністю. Отже, головною метою Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» є формування довіри до України, а також просування її політичних та економічних інтересів. Перед виконавцями Стратегії постає завдання донести світові правду про Україну, що включає інформацію про її інвестиційну привабливість та про успіх реформ. Проект Державної цільової програми просування інтересів України за кордоном та створення бренду країни на 2016-2018 рр. залишається на стадії затвердження через необхідність економії державних коштів. У даному контексті необхідною є активна позиція держави, координування зусиль та взаємодія з громадянським суспільством.

Помітним успіхом можна назвати розроблення і прийняття 11 жовтня 2016 р. Міністерством інформаційної політики України Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Метою Концепції є популяризація України у національних і світових інформаційних ресурсах, формування позитивного іміджу України шляхом висвітлення

об'єктивної інформації про конкурентні переваги України, забезпечення на міжвідомчому рівні постійної оперативної діяльності з підготовки і поширення у світовому інформаційному просторі об'єктивної інформації про Україну. Реалізація Концепції здійснюватиметься через впровадження міжсекторального підходу до її реалізації, удосконалення інформаційної політики та інституційного середовища. Зокрема, передбачається забезпечення ефективного використання можливостей українських культурно-інформаційних центрів за кордоном, а також зміцнення їх матеріально-технічної бази з метою їх залучення, зокрема, до виготовлення іноземними мовами і розповсюдження інформаційно-іміджевих матеріалів, присвячених Україні.

У цьому контексті зазначимо, що, наприклад, в США над підтримкою іміджу країни працюють тисячі людей, витрати обчислюються мільярдом доларів щорічно. Об'єднані Арабські Емі-

рати витрачають до 5% держбюджету на формування позитивного образу за кордоном. Це приблизно 6 млрд дол. Туреччина рекламує свій туризм, щорічно витрачаючи з цією метою величезні кошти. Виділені фінанси не розкрадають, а спрямовують безпосередньо на вирішення поставлених завдань і досягнення цілей, тому кожна з перерахованих вище країн в цьому напрямку досягла успіху. США позиціонують себе як країну з розвинутою демократією, де гарантуються свобода слова і захист капіталу інвестора, ОАЕ – як країна з розвиненим бізнесом і туристичною інфраструктурою, а в Туреччині щорічно відпочивають понад 30 мільйонів людей. У середньому кожен турист витрачає близько 900 доларів за відпочинок.

У цьому контексті відзначимо, що згідно зі Світовим рейтингом культурної дипломатії США знаходяться на восьмій позиції, поступаючись семи країнам ЄС. Однак, володіючи найсприятли-

вішим міжнародним брендом, США одночасно викликає негативні емоції у світовій громадськості. Громадяни інших країн переважно критикують зовнішньополітичні дії США, включно із військовими інтервенціями, нав'язуванням вільної торгівлі та неприйняттям екологічних стандартів, однак, у той же час, використовують аме-

риканські продукти та товари. Це свідчить про те, що негативний міжнародний імідж у політичній сфері не є перешкодою для здійснення ефективної торгової чи культурної політики. Так, США посідають друге місце за світовими обсягами туризму, за даними Всесвітньої туристичної організації, та четверте місце за обсягами експорту товарів. Національний бренд, що складається із багатьох факторів, може включати низхідні тенденції у одному аспекті (негативна громадська думка про зовнішню політику держави), які не впливають на інші сфери чи навіть компенсуються ними (наприклад, популярністю певних товарів на світовому ринку), що особливо яскраво проявляється на прикладі США [5].

Україна має в наявності декілька імідж-ресурсів, які вона може розвивати та використовувати в контексті подальшого покращення іміджу країни в світі. Так, Україна має надзвичайно вигідне

геополітичне положення, що обумовлює європейську інтеграцію в процесі глобалізації сучасного світу. Важливу роль у формуванні позитивного іміджу може зіграти українська діаспора. Сьогодні необхідна єдність української громадськості на теренах і за межами України з метою відстоювання інтересів українства у всьому світі. Українська діаспора у світі налічує понад 20 млн українців. Україна має працездатне народонаселення, кваліфіковані кадри, культуру та освічену націю, яка має великий науковий та інтелектуальний потенціал. Усім відомі наші наукові досягнення у сфері ракетно- та літакобудування, космічних досліджень. Україна має відомих спортсменів, які стали олімпійськими чемпіонами.

Імідж України на основі національної ідеї здатний вивести нашу країну на новий рівень розвитку. Створення та підтримка позитивного іміджу України має стати основою державної політики. З цією метою Україна повинна використовувати досвід розвинених держав світу. Можна багато чого підкреслити і внести національну специфіку до розвитку іміджу країни. Наприклад, такі бренди як «американська мрія», «велика нація» тощо стали усталеними категоріями, з якими асоціюються країни та їх досягнення. Україна як велика держава, котра змогла відстояти своє право стати справді вільною, незалежною і демократичною, здатна створити власний бренд, що дозволить покращити її

міжнародний імідж. Формування позитивного іміджу України в світі залучить інвестиції до економіки країни, створить нові робочі місця і поліпшить інфраструктуру. Відтак, імідж України має базуватися на національній ідеї, відображаючи національні інтереси країни, її пріоритети у внутрішній, зовнішній політиці і бачення місця України в світі. Робота над створенням іміджевих програм, що спроможні в оновленому вигляді представити Україну як перспективну та модерну державу, триває і набирає нових обертів.

Таким чином, питання створення позитивного іміджу України в світі залишається відкритим, бо іміджевий потенціал України повністю не використовується. Для його ефективного залучення необхідні продумана державна політика, підкріплена відповідним фінансуванням, узгоджені дії владних структур та громадських організацій, опора на інтелектуальний та культурний потенціали суспільства – і все це має бути підкріплено рекламно-інформаційними засобами і технологіями. Важливим напрямком зовнішньої політики України повинно стати активне просування до світового простору інформації про потенціал і перспективи розвитку України, про позитивні зрушення у суспільстві та переваги українського ринку. Іміджева дипломатія держави, поруч із публічною та культурною дипломатією, є одними із головних засобів формування позитивного іміджу про державу за кордоном та

дозволяє ефективно використовувати власну м'яку силу. Формування позитивного міжнародного іміджу України вимагає використання державних інструментів публічної дипломатії за допомогою профільних міністерств – Міністерства культури України, Міністерства закордонних справ України, а також Міністерства інформаційної політики України.

Список використаних джерел:

1. Мусієнко І. В. Культурна дипломатія України в контексті проблем євроінтеграції та міжнародних економічних стосунків [Електронний ресурс] / І. В. Мусієнко // «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи»: (м. Львов, 25-26 грудня 2015 року). – Львів, 2015. – С.118-121. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/20830/3/2015_Musiienko_Kulturna_dyplomatia.pdf
2. Желдак Ю. Государственный брендинг: как использовать туристов для популяризации Украины в мире [Електронний ресурс]

- Ю. Желдак / Forbes. – 17.11.2015. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/opinions/1405367-gosudarstvennyj-brending-kak-ispolzovat-turistov-dlya-populyarizacii-ukrainy-v-mire>
3. А. Лелонек. Российская агрессия против Украины в 2017 году [Електронний ресурс] А. Лелонек / 20 Khvylyn. ua. – 13.01.2017. – Режим доступу: http://www.20khvylyn.com/next/prognos/prognos_19845.html
4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
5. Гавриленко І.І. Іміджева дипломатія як метод підтримання глобального лідерства США [Електронний ресурс] І.І. Гавриленко // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – №7 (2015) http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/view/138

Леонід НОВОХАТЬКО,
завідувач кафедри
реклами та зв'язків з
громадськістю, доктор
історичних наук, професор,
Київський університет
імені Бориса Грінченка

АНОТАЦІЯ

В статті досліджено проблеми та перспективи формування позитивного іміджу України в світі. Сьогодні з'явилося чимало громадських організацій, об'єднань, інтернет-порталів, проєктів, що ставлять собі за мету розповіді світу про Україну. Створення та підтримка позитивного іміджу України має стати основою державної політики. З цією метою Україна повинна використовувати досвід розвинених держав світу. Робота над створенням іміджевих програм, що спроможні в оновленому вигляді представити Україну як перспективну та модерну державу триває і набирає нових обертів.

Ключові слова: імідж, образ, бренд, Україна, інформаційний простір, інформаційна війна.

АННОТАЦИЯ

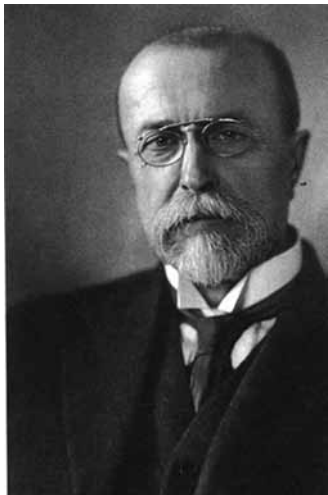
В статье исследованы проблемы и перспективы формирования положительного имиджа Украины в мире. Сегодня появилось немало общественных организаций, объединений, интернет-порталов, проектов, ставящие своей целью рассказать миру об Украине. Создание и поддержка положительного имиджа Украины должно стать основой государственной политики. С этой целью Украина должна использовать опыт развитых государств мира. Работа над созданием имиджевых программ, которые способны в обновленном виде представить Украину как перспективное и современное государство, продолжается и набирает новые обороты.

Ключевые слова: имидж, образ, бренд, Украина, информационное пространство, информационная война.

Українська революція у споминах Томаша Масарика «Світова революція за війни й у війні 1914-1918»

Указом Президента України П. Порошенка від 22 січня 2016 р. «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років» 2017 рік проголошений Роком Української революції 1917-1921 рр. Ним, зокрема, передбачено проведення низки заходів, у тому числі підготовку та публікацію наукових праць, присвячених 100-літньому ювілею Української революції, її ролі в історії України та Європи, життю і діяльності учасників українського визвольного руху початку ХХ ст. У зв'язку з цим слід зазначити, що важливим джерелом поглиблення знань та історичної пам'яті про Українську революцію 1917-1921 рр. є також спогади безпосередніх свідків і, певною мірою, учасників революційних подій в Україні з числа іноземців, яких у роки Великої війни доля закинула до революційних Росії та України. До таких, беззаперечно авторитетних особистостей, належить Томаш Масарик, діяльність, промови, інтерв'ю та спогади якого дають можливість з'ясувати окремі маловідомі сторінки історії, пов'язаної з національно-визвольними змаганнями українців під час Першої світової війни.

Вчений, філософ-гуманіст, громадсько-політичний і державний діяч Чехословаччини Масарик Томаш-Гарріг (1850-1937) залишив глибокий слід у багатьох галузях пізнання

й практики, ще за життя здобувши широке міжнародне визнання. Мало того, без перебільшення можна сказати, що він був одним із найвпливовіших європейських політиків-демократів першої половини 20 ст., погляди й діяльність якого впливали на формування нового політичного устрою в Центрально-Східній Європі після Першої світової війни. Мабуть, не випадково в ті часи саме його чимало європейських діячів бачили найвірогіднішим кандидатом на посаду президента Сполучених Штатів Європи в разі їх створення.

Особливої поваги заслуговує ця видатна історична постать в українського народу, особливо на сучасному етапі національно-культурного відродження і розбудови незалежної Української держави. Протягом своєї багаторічної плідної наукової, громадсько-політичної і державницької діяльності Томаш Масарик мав нагоду

досить ґрунтовно ознайомитися з українським питанням, причому цьому сприяли як його наукові інтереси й пошуки, так і практична діяльність, в ході якої доля неодноразово зводила його з українцями та Україною. Він одним із перших на Заході звернув увагу на існування «українського питання», що, як правило, трактував у контексті загальнослов'янського. Ще до Першої світової війни Масарик вивчав історичне минуле, національні проблеми й національно-визвольні прагнення українського народу як традиційного джерела російсько-польського конфлікту, визнавав суттєві відмінності між «малорусами» і «великорусами» та національну й етнографічну єдність «малорусів» і «русинів», розділених політичними кордонами, відносив українців до найбільших з числа поневолених народів Європи, симпатизував їх національно-визвольним змаганням і з розумінням ставився до національно-культурних і, з певним застереженням, до політичних вимог українців.

Вперше Т. Масарик безпосередньо зіткнувся з проблемами України, зокрема, українського національного руху в Галичині, будучи послом австрійського парламенту в 1891-1893 і 1907-1911 роках. Встановлені тоді приязні стосунки і співпраця Масарика з галицькими послами С. Дні-

стряньським, О. Колессою, К. Трильовським, Є. Петрушевичем та іншими, а також його знайомство у 1893 р. з І. Франком та їхні дружні, творчі зв'язки (Франко, наприклад, присвятив Масарику переклад «Вибраних поезій» К. Гавлічека-Боровського (1901), зацікавленість Масарика працями М. Драгоманова тощо мали неабияке значення для розуміння ним українських проблем і національно-визвольних змагань. Спільна праця в австрійському парламенті та спільна мета чехів і українців – визволення з-під гніту Австро-Угорської монархії – не могли не спричинитися до виникнення симпатій, вироблення стійкого почуття солідарності і розуміння Масариком проблем України. У 1908 р., наприклад, він двічі виступав у парламенті на захист національно-культурних прав галицьких русинів-українців від москвофільства та польських утисків. Тоді ж був обраний дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка.

Як професор Празького університету, Т. Масарик мав можливість познайомитися з українською студентською молоддю, яка на знак протесту проти заборони австрійськими властями заснувати український університет у Галичині, в 1902 р. деякий час продовжувала навчання у вишах Європи, в тому числі і в Празі (близько 30

Т. Масарик з чехословацькими легіонерами. Київ, 1917 р.

чол.). Цікаві спогади про навчання і враження від лекцій Масарика та його батьківську турботу залишили студенти зі Львова І. Брик та Л. Ганкевич. Вони, зокрема, відзначали, що перебування і навчання львівської молоді в Празькому університеті відіграло велику роль у пропаганді ідей чеського реалізму й чесько-українських взаємин на рідному ґрунті. Адже саме у Львові в 1902 р. вперше було перекладено і видано українською мовою відому працю Т. Масарика «Ідеали гуманності».

У 1915 р. Томаш Масарик, переслідуваний австрійською владою через свою громадсько-політичну діяльність, вимушений був емігрувати з Праги – перебував у Женеві, Парижі та Лондоні, де зі своїми однодумцями створив й очолив Чехословацьку національну раду (ЧНР), розпочавши закордонну національно-визвольну акцію з утворення чехословацької держави, яку він пов'язував, насамперед, із безумовною поразкою держав Четверного союзу в Першій світовій війні й розпадом Австро-Угорщини. Саме ця переконаність чеського політика (ще у

1906 р. в газеті «Русская Воля» в статті «Delenda est Austria!» він наполягав на необхідності зникнення Австро-Угорщини) і зумовила його досить суперечливе ставлення до розв'язання українського питання, зокрема щодо української державності.

Свідченням цього стали і заяви та дії Масарика під час перебування з травня 1917 р. по березень 1918 р. у революційній Росії, в тому числі й в Україні, в Києві, куди він приїздив за цей час тричі та знаходився в цілому понад чотири місяці, у тому числі на початку 1918 р. під час першої більшовицької навали на Україну і видання IV Універсалу Української Центральної Ради, що створював міжнародно-правові засади для повноправної участі делегації УНР у переговорах в Брест-Литовську і підписання нею мирного договору з Центральноєвропейськими державами. «У Росію мене, – згадував згодом Томаш Масарик в бесідах з відомим чеським письменником і журналістом Карелом Чапеком. – з одного боку, запросила наша Філія народної ради (ЧНР – *авт.*) – назріло невідкладне завдання об'єднати нашу закордон-

ну акцію в країнах Угоди (Антанти – *авт.*). З іншого боку – йшлося про рекрутування та організацію наших добровольців з російських таборів для військовополонених і, найголовніше, можливість створення з них самостійного корпусу, де-факто вже нашого власного війська, що боротиметься проти Австрії».

Саме в Україні, де в силу обставин в таборах перебувала переважна більшість полонених чехів і словаків, а також із жовтня 1917 р. знаходилися чеські військові підрозділи російської армії, Т. Масарик розгорнув активну діяльність з формування окремого Чесько-Словацького військового корпусу, і йому довелося вести переговори про статус цих військових частин не лише з Тимчасовим урядом в Петрограді, але й з представниками українського уряду в Києві. Зафіксовано його безпосередні особисті контакти з М. Грушевським, В. Винниченком, О. Шульгиним, С. Петлюрою.

Завдяки наполегливості Масарика і за участю представника українського уряду Шульгина наприкінці жовтня 1917 р. було укладено Угоду з командуванням Київського військового округу та Південно-Західного фронту про умови дислокації, постачання і порядок використання чехословацьких частин, в якій підтверджувалося невтручання останніх до збройної боротьби всередині Росії на боці будь-якої політичної партії і водночас проголошувалося їхнє прагнення ведення війни проти австро-німецьких військ. Саме в Україні, завдяки підтримці

Центральної Ради, було завершено формування майже 50-ти тисячного чехословацького війська, а під містечком Зборов відбулося його «бойове хрещення» в червні 1917 р. У щоденнику Винниченка є цікаві записи, присвячені тим подіям, зокрема такі слова: «...хто зна, коли б ми в 1917 р. не надали допомоги чеським Легіонам, чи живі б були і Масарик і Бенеш і вся їх державність».

Поряд із цим, у Києві Масарик був свідком становлення Української Народної Республіки, активно спілкувався не лише з діячами Української революції, а й з українською громадськістю, займався публіцистичною й громадсько-політичною діяльністю. Зокрема, він 14 разів виступав перед своїм військом, а також перед українською громадськістю і представниками інших народів, дав принаймні три інтерв'ю київським газетам, де друкувалися і окремі його промови та статті. При цьому завжди так чи інакше Масарик порушував у них українське питання, ставлення до УНР, її урядів, універсалів тощо. Наприклад, в промові «Про нашу політичну ситуацію» на загальних зборах Київської філії ЧНР 1 грудня 1917 р. він казав: «Насамперед мушу говорити про Україну, зокрема про український уряд. Ми мусимо з ним рахуватися, бо наш корпус перебуває на українській території. Ми дуже зацікавлені бути з українцями в якнайкращих стосунках і відповідно до цього робити всі свої офіційні заходи і в приватних зносинах та житті. Ми стоїмо перед

політичною дійсністю – цей уряд тут існує. І хоч я бажав би, щоб його ставлення до Росії було інше, ніж є та буде, проте ми мусимо з цією політичною силою вести переговори і мусимо поводитися лояльно, що фактично так і є... Я констатую, що наші офіційні відносини з Україною, з українським урядом дуже гарні».

Отже, Томаш Масарик прихильно ставився до Української Центральної Ради (згодом негативно оцінював Гетьманщину, що пояснюється прони́мецькою орієнтацією гетьмана П. Скоропадського, але визнав, вже як президент Чехословаччини, Директорію УНР), позитивно оцінював III Універсал ЦР, адже вирішення українського питання уявляв лише в напрямі того чи іншого державного зв'язку (самоврядування, автономія, федерація) з Росією, яка повинна щонайшвидше стати демократичною, але передумовою справжньої федерації він вважав попередню самостійність народів, бо тільки «вільні народи самі можуть вирішувати, чи вони бажають федеруватися і з ким». 12 грудня 1917 р. на організованому і проведеному Масариком у київському цирку мітингу поневолених народів він виступив з великою промовою, в якій вперше висловився за право українців поряд з іншими середньоевропейськими народами на державну незалежність і національну соборність: «Ми об'єднуємося, щоб боронити свої права проти відомого німецького «Дранг нах Остен», який вже проковтнув полабських і прибалтійських слов'ян. Проти нього ми

хочемо збудувати бар'єр з вільних народів, що починаючись від Балтійського моря, простягався б уздовж вільних і об'єднаних держав: Польщі, Чехословаччини, Румунії, Югославії і України... Ми переконані, що настав час реорганізації Європи і всього людства на засадах демократії й національності».

Але прихильне ставлення Т. Масарика до УЦР змінилося після проголошення нею IV Універсалу і, особливо, після підписання Брестського мирного договору з Центральними країнами, на вкрай негативне. Адже мова йшла не просто про мир, а й про військово-політичний союз з німцями та австрійцями, яких політик вважав ворогами чехо-словаків. До того ж, Масарик вважав, що усамостійнення України спричинить новий розкол у лоні Слов'янщини, а також ослабить великодержавну силу Росії як головну протизагуг пангерманській небезпеці для слов'янських народів, а сама самостійна Україна потрапить під вплив Німеччини. Ще в серпні 1917 р. в інтерв'ю газеті «Утро России» Масарик заявляв: «Щодо українського питання я думаю, що це є питання місцевого самоврядування. Малоруси, на мою думку, мають спільного ворога в особі Німеччини..., там останнім часом зовсім чітко і відкрито говорять про захоплення України... Так що я гадаю, що в інтересах самих українців є сильна Росія».

Бюст Т. Масарика в Ужгороді

Отже, об'єктивні інтереси, що визначали зовнішньополітичну орієнтацію українських і чеських самостійників, на той час не лише розійшлися, але й були діаметрально протилежними. Для чехів Росія була природним союзником у боротьбі проти Австро-Угорщини та Німеччини. А для уряду УНР Німеччина на той час була головним союзником у боротьбі за виживання.

У своїх споминах «Світова революція за війни й у війні 1914-1918», що вийшли у двох частинах в українському перекладі у Львові в 1930 р., Томаш Масарик описує свою зустріч з міністром закордонних справ УНР Шульгиним відразу ж після видання IV Універсалу: «...я повідомив 26 січня міністра закордонних справ О.Я. Шульгіна..., що IV Універсалом наша умова є розв'язана і що ми якнайшвидше виведемо з

України своє військо: наше військо формувалося в порозумінні з Росією, Росії присягали наші вояки на вірність, Росії ми були віддані й не можемо звертати в другий бік, хоч проти України та її політики ніяк не хочемо виступати; українське питання буде вирішувати також Росія, а ми принципово не втручаємося у внутрішні справи Росії... за даних обставин вважаю відірвання від Росії помилкою, особливо тому, що Україна розбурхана і, не маючи підготовленої адміністрації, потрапить під надмірно сильний вплив Австрії й Німеччини».

27 лютого 1918 р., вже перебуваючи в Москві, Масарик у своїй промові «Далі і вперед» конкретизував свою позицію щодо IV Універсалу і Брестського миру УНР: «Ми визнали Україну, коли вона III Універсалом проголосила себе державою, але в рамках федеративної Росії. Це ми могли прийняти з чеського і слов'янського становища. 25 січня 1918 р. (я маю на увазі новий календар) українці видали IV Універсал, в якому проголосили себе зовсім самостійною державою, але вже не в рамках федеративної Росії, і де чітко сказали, що вони вже не воюватимуть та що хочуть миру; зокрема, в ньому було зазначено, що українці хочуть жити у згоді з Австро-Угорщиною, так само, як і з іншими країнами... IV Універсал суттєво порушив нашу умову. Ми

визнали Україну як частину Росії і гадали, що Україна буде ще воювати. Але в IV Універсалі сказано, що війни не буде, що буде мир, і зокрема з Австро-Угорщиною; отже, в цих двох пунктах змінюється наша умова. Тому я формально відкликав її. Я сам особисто, оскільки мав повноваження це говорити, не годен визнати самостійною Україну поза рамками Росії як правно-політичну формацію. Це є рішуче проти моєї думки. Розбивати Росію є, на мій погляд, просто працювати для Пруссії».

Така позиція провідника чехословацького національно-визвольного руху цілком відповідала не лише поглядам Масарика на розв'язання «українського питання», а й програмним установам Чехословацької національної ради як визнаного союзника Антанти. Мало того, Брестський мирний договір між УНР та Центральноєвропейськими державами від 9 лютого 1918 р. неоднозначно оцінюється і в сучасній українській історіографії. Визнаючи, що цей договір став першим мирним договором часів Першої світової війни і першим міжнародно-правовим актом, який визначав УНР суб'єктом міжнародного права і був свого роду «європейським проривом» України, більшість вітчизняних істориків водночас справедливо наголошують, що за брестським миром було досягнуто лише тимчасового захисту незалежності України, але в подальшому договір зашкодив її відносинам з державами Антанти – переможцями Великої війни і вершителями майбутньої долі перемо-

жених держав й поневолених народів Європи, і українці втратили шанс на підтримку своїх державницьких змагань на Паризькій мирній конференції 1919-1920 р. Отже, багато в чому вимушений «європейський прорив» УНР був нетривалим і в кінцевому підсумку завів її до «стратегічного глухого кута»: Україна поринула на довгі роки у державне небуття.

Хоч би як там було, але коли йшов жорстокий і нерівний бій під Крутами – 50 тисяч добре озброєних і досвідчених чеських солдатів (вони кількісно перевищували як армію УНР, так і армію більшовиків) стояли під Лохвицею, Борисполем і Пирятином. Для чехів влада УНР, так само як і більшовики, була скомпрометована миром з Німеччиною та Австро-Угорщиною, але Масарик і за цих умов продовжував дотримуватися нейтралітету, зокрема бажав уникнути зіткнення з більшовиками і дістати дозвіл на проїзд чеських легіонерів до Владивостока, де, за домовленістю з Францією, їх мали пароплавами доставити до Європи. З цієї точки зору Масарик також було не вигідно конфліктувати з військами Муравйова, що на той час зайняли Київ, навіть попри зв'язне вбивство більшовиками чеських солдатів, які охороняли військові склади під Києвом. Т. Масарик обмежився рішучим протестом і запевненнями про покарання винних. 10 лютого 1918 р. відбулася його зустріч з М. Муравйовим із приводу проїзду чехів на Схід. У своїх спогадах Масарик писав: «... невизнання нами IV

універсалу дуже полегшило нам переговори з Муравйовим... Про ставлення Муравйова до мене ходило багато пліток... більшовицький начальний вождь нібито мав мені «очевидячки» коритися тощо. Він при одній нагоді сказав, що давно знає мене із повідомлень та книжок, і тому, мовляв, ішов мені на руку. Колись він був, як я чув, поліційним начальником і став більшовиком з примусу».

У зв'язку з цим можна говорити про «зраду щодо української державності» чи про «фатальне нерозуміння», або «трагічний збіг історичних обставин», і все це буде, мабуть, правильно. Але не можна забувати, що у прагматичного політика Масарика був у цій справі свій національний інтерес. Від його рішення залежало 50 тисяч життів, і він відчайдушно намагався зберегти нейтралітет у цій м'ясорубці. Ризикувати життями своїх солдатів – «наших хлопців», як Масарик називав легіонерів – заради української держави, що уклала мир із німцями та австрійцями, він не захотів, а, отже, не допоміг УНР в її боротьбі з більшовицькими бандами Муравйова. Але уникнути зіткнення з більшовиками легіонерам не вдалося. В травні 1918 р. почалися події, відомі в радянській історіографії як «заколот білочехів», спровоковані господарським безладом і поведінкою «влади рад». Евакуація чехословацьких частин із Владивостока завершилася лише у вересні 1920 р., а на батьківщину легіонери потрапили тільки в 1922 р. Повністю зберегти нейтралітет у тих складних умовах чехам так

і не вдалося.

З точки зору тактики, Т. Масарик здобув велику перемогу: з огляду на інтереси чехословацької визвольної акції, його нейтралітет щодо внутрішньополітичної боротьби на території Росії був цілком виправданим, бо йому вдалося в кінцевому підсумку вивести звідти свої війська, що згодом стали важливою опорою чехословацького державотворення, і йому випало рідкісне щастя побачити реальний результат довготривалої боротьби, втілення своїх ідей – народження у 1918 році демократичної Чехословацької республіки і стати її першим президентом, президентом-Визволителем. Але якщо подивитися в історичному аспекті, то він, можливо, втратив чудову нагоду покінчити з радянським тоталітаризмом (який приніс згодом чехам чимало лиха в 1948-1989 рр.) ще в самому зародку і сприяти становленню самостійної Української держави. Мабуть, почуттям вдячності, а, можливо, й каяттям та боргом перед українським народом пояснюється подальша політика вже Президента ЧСР Томаша Масарика щодо українського питання – його прихильне ставлення й підтримка української еміграції в Чехословаччині у повоєнний період і турбота про економічний та національно-культурний розвиток Закарпаття, яке у міжвоєнні роки входило до складу ЧСР.

**Степан
ВІДНЯНСЬКИЙ,**
доктор історичних наук,
професор, член-
кореспондент НАН України

Дмитро Дорошенко – Міністр закордонних справ Української Держави

(травень-серпень 1918 р.)

За доби Гетьманату Павла Скоропадського однією з найяскравіших постатей серед вищого урядового істеблішменту був Дмитро Дорошенко (1882-1951). Його призначення на посаду міністра закордонних справ ускладнилося через підозру німецьких військових і дипломатів у можливо-му австрофільстві. 10 травня у листі до посла А. Мумма він запевняв, що ні перед ким ніяких зобов'язань не брав, і, коли йому буде вручений портфель міністра, то він займе «лояльну позицію до політичної програми гетьмана: самостійність України на національно-українській основі при найтіснішому політичному, економічному і культурному союзі з Німецькою імперією» [1].

Але ні тривала бесіда, ні особистий лист до кінця не розвіяли сумнівів А. Мумма щодо беззастрешної пронимецької орієнтації Д. Дорошенка. Посол погодився на його призначення не у статусі міністра, а керуючого МЗС. 20 травня він приступив до роботи в уряді Української Держави. 36-літній Д. Дорошенко був наймолодшим серед членів кабінету міністрів [2].

20 травня 1918 р. новий керуючий міністерством

з'явився у палаці Терещенків, де знаходилося МЗС. Воно на той час складалося з єдиного департаменту, який і раніше очолював К. Лоський, знайомий Д. Дорошенка за працею в Галицько-Буковинському комісаріаті. А з радників був лише проф. О. Ейхельман – відомий учений-правник. Структурно міністерство було поділено на два департаменти: загальних справ (директор К. Лоський) та іноземних зносин (директор А. Яковлів, колишній посол УНР у Відні, учений-правник). Радниками міністерства стали О. Шульгин, І. Красковський, О. Карпінський, М. Славінський, членами ради міністра – А. Галіп, Є. Лукасевич, М. Ткаченко, канцелярію МЗС очолив І. Мірний [3].

Заступника міністра Д. Дорошенкові вибрати не довелося. На час його приходу до МЗС цю поса-

ду вже обіймав правник О. Палтов, фактичний радник гетьмана і керівник його канцелярії. Д. Дорошенко висловив П. Скоропадському бажання бачити своїм заступником когось із людей, до нього ближчих, але гетьман запевнив, що О. Палтов не чинитиме йому ніяких перешкод. У спогадах Д. Дорошенко писав: «Але скоро я сам переконався, що насправді – Палтов не тільки нічим мені не заважав, а, навпаки, був дуже корисним: це була дуже розумна, здібна й енергійна людина, яка уміла знайти в усяких обставинах і поводитися з великим тактом» [4]. Становище О. Палтова, як наближеної особи до глави держави, було до певної міри вигідним міністрові, оскільки його заступник нерідко брав на себе владнання складних справ, особливо у стосунках з німцями.

Очевидно, слушною є думка П. Скоропадського: «...майже весь час Гетьманства зовнішня політика знаходилася в моїх руках, руках Палтова і почасти Лизогуба». А от його ж твердження про те, що «Дорошенко вів тільки галицьку політику. У нього було багато друзів у Львові, і він постійно возився з цими українськими справами», зовсім не позбавлена суб'єктивізму [5]. І все ж не міністр Д. Дорошенко супроводжував прем'єра і гетьмана під час їхніх візитів до Німеччини, а О. Палтов, де отримав орден з рук кайзера.

Загалом міністерство закордонних справ було найбільш «українським» за складом співробітників. Це були відомі діячі, колишні посадовці Тимчасового уряду та УНР, особисто знані Д. Дорошенком, переважно члени УПСФ, серед співробітників було чимало галичан. На початку червня апарат МЗС нараховував 243 співробітника [6]. Слід зауважити, що бюджет МЗС був одним із найменших серед міністерств і склав за 1918 р. лише 8,5 млн крб. [7].

Поряд із формуванням апарату міністерства термінового вирішення вимагало й призначення українських посольств – насамперед, до держав Четверного союзу. Д. Дорошенко стверджує, що він висунув кандидатуру барона Ф. Штейнгеля на посаду посла Української держави у Німеччині, якого добре знав за спільною працею у представництві Союзу міст на Південно-Західному фронті [8,4]. Посольство України в Австро-Угорщині погодився очолити поляк за походженням В. Липинський, відомий своєю послідовною українофільською позицією. Прем'єр Ф. Лизогуб пропонував послом до Болгарії обруслого болгарина, останнього полтавського губернатора Р. Моллова. Але спільними зусиллями болгарського посла І. Шишманова і Д. Дорошенка його кандидатуру вдалося відвести і призначити відомого українського діяча О. Шульгина [3].

Певні складнощі виникли при доборі посла до Туреччини. Державний секретар І. Кістяковський протегував на цю посаду свого брата Олександра, який був призначений послом, але до місця служби так і не виїхав [3]. Тільки восени до роботи став новий посол М. Суковкін – колишній голова Київського губернського земства і губернський комісар Тимчасового уряду. На початку жовтня були ухвалені закони про заснування дипломатичних представництв України у Швейцарії і Фінляндії. На їх фінансування до кінця 1918 р. було виді-

лено відповідно 32 і 45 тис. крб. [9].

Утворення посольств потребувало законодавчого і матеріального забезпечення. З цією метою Д. Дорошенко 7 червня вніс як невідкладний на розгляд уряду законопроект про посольства. Посол, посланник або уповноважений міністр посольства 1-го розряду отримував річну платню на рівні члена уряду – 24 тис. крб., а радник, як заступник міністра, – 18 тис. крб. Главі посольства виділялися 80 тис. представницьких і 25 тис. крб. роз'їзних коштів [9]. 19 червня Д. Дорошенко провів через уряд законопроект про виділення 1 млн 127 тис. крб. на утримання співробітників дипломатичних установ.

Д. Дорошенко активно підтримував політику П. Скоропадського, спрямовану на приєднання Криму до Української Держави. У середині травня міністерство закордонних справ провело нараду щодо кримської проблеми за участю урядовців, військових та науковців. Відомий правник І. Кістяковський заявив, що без Криму Україна буде відкинута на схід і північ до обіймів Москви, а самостійність гетьманату буде ілюзорною. Його підтримали інші учасники наради – М. Василенко, А. Галіп, О. Ейхельман. Глава МЗС Д. Дорошенко 30 травня направив ноту німецькому і австро-угорському посольствам про офіційну позицію українського уряду з кримського питання. У ньому зазначалося, що «приєднання Криму може відбутись на автономних підставах»

[7].

Німеччина мала власні плани щодо Криму як стратегічного плацдарму просування своїх інтересів на схід. У червні з дозволу німецького командування у Криму був сформований уряд на чолі з генералом С. Сулькевичем, який зайняв відверто антиукраїнську позицію. За свідченнями Д. Дорошенка, на півострові почалося переслідування української преси, відмова приймати телеграми та офіційні папери українською мовою, призначені до Криму українські повітові старости змушені були залишити півострів.

З огляду на велику економічну залежність Криму від України у середині липня Рада Міністрів запровадила економічну блокаду півострова. Було припинено залізничне і морське сполучення, торговельні операції, поштовий зв'язок тощо. Економічна ізоляція Криму невдовзі призвела до суттєвого погіршення продовольчого становища населення, у Сімферополі та Севастополі була введена карткова система.

Незважаючи на гостроту продовольчої проблеми, налаштованість різних верств населення на покращення відносин з Україною, уряд С. Сулькевича продовжував політику конфронтації. Тільки вересневий візит П. Скоропадського до Німеччини вніс істотні

корективи до українсько-кримських відносин. За вказівкою з Берліна керівництво півострова направило до Києва делегацію на чолі з сенатором А. Ахматовичем для переговорів щодо приєднання Криму до Української Держави.

Рада Міністрів уповноважила Ф. Лизогуба (голову), міністрів Д. Дорошенка, І. Кістяковського, А. Ржепецького, С. Гутника, О. Рагозу вести переговори, а також підписати відповідні акти і договори [3]. Переговорний процес проходив важко, але 12 жовтня вдалося погодити прелімінарну угоду, за якою Крим діставав автономію у складі Української Держави, свій крайовий сейм, територіальне військо, свою адміністрацію, податкову систему і статс-секретаря при українському уряді. Кримська делегація взяла перерву в переговорах для ознайомлення з проектом договору громадських організацій півострова. Але стрім-

ке погіршення внутрішньополітичного становища Гетьманату, за словами Д. Дорошенка, «поклали кінець планам злучення Криму з Україною» [7].

Д. Дорошенко вступив на посаду, коли підготовка мирних переговорів Української Держави з РСФРР була в основному завершена. Російські посланці на чолі з Х. Раковським вже прибули до Києва. Головою української делегації був призначений генеральний суддя С. Шелухін. У червні було підписано перемир'я, але надалі українсько-російські переговори зайшли у глухий кут.

До пріоритетних, але найменш приємних службових обов'язків міністра належали взаємовідносини з німецькими військовими і дипломатами. Д. Дорошенко добре усвідомлював нерівноправний характер відносин Гетьманату з Центральними державами, що був обумовлений засадами «східної» політики Німеччини, військовою окупацією краю, низкою асиметричних договірних зобов'язань української сторони.

На початку липня посол

Австро-Угорщини Й. Форгач повідомив П. Скоропадського про одностороннє денонсування таємного протоколу щодо зобов'язання Австро-Угорщини утворити на західноукраїнських землях коронний край. З боку гетьмана, неприхильного до галицького питання, це не викликало адекватної реакції. Д. Дорошенко стверджує, що він наполягав на оголошенні ноти протесту і готовий був піти у відставку, але гетьман не прийняв цього плану. Було вирішено доручити послу В. Липинському вдатися до дипломатичних заяв у Відні. Як відомо, вони не дали результату. 16 липня протокол був спалений у МЗС Німеччини.

Попри зовнішню видимість згуртованості першого складу гетьманського уряду усередині його відбувалася певна фраг-

ментація міністрів за ідейно-політичними поглядами, різним баченням перспектив державного будівництва, просто людськими симпатіями і антипатіями. Влітку в уряді склалася приватна група міністрів, які домовилися між собою підтримувати національний курс у своїх відомствах і в уряді. До неї входили Д. Дорошенко, І. Кістяковський, Б. Бутенко, В. Любинський і О. Рагоза [4].

Безперечно, надто активна і відверто самостійницька діяльність Д. Дорошенка дратувала міністрів-кадетів, але вони мали рахуватися з суттєвою підтримкою його з боку голови уряду і неабиякою довірою гетьмана. Остання обставина була зумовлена давніми близькими стосунками П. Скоропадського і П. Дорошенка, якого гетьман дуже хотів бачити на чолі уряду. Саме дядько Петро Якович виступав єднальною ланкою між главою держави і керуючим МЗС, запорукою їх довірливих відносин.

Слід відзначити, що у столичному політикумі впродовж усього функціонування гетьманської держави циркулювали чутки про близьку зміну керівництва уряду. У липні П. Скоропадський дає Д. Дорошенку доволі складне і абсолютно конфіденційне доручення – провести переговори з трьома можливими, з погляду гетьмана, кандидатурами на посаду прем'єра: професором Д. Багалієм, відомим ученим-істориком, колишнім членом Державної ради Росії; І. Шрагом – колиш-

нім депутатом Державної думи, соціалістом-федералістом; П. Дорошенком – відомим чернігівським діячем, приятелем гетьмана. Д. Дорошенко викликав Д. Багалія з Харкова, двічі влаштував його зустрічі з П. Скоропадським, але той відмовився. Не вдалося вмотивувати й І. Шрага, а П. Дорошенко погодився очолити лише Головне управління культури і мистецтва.

У серпні та вересні відбулися поїздки до Німеччини голови уряду і гетьмана, тому питання про зміну кабінету міністрів актуалізувалося лише наприкінці вересня. Німці підштовхували П. Скоропадського до змін у складі уряду з метою посилення його українськими діячами. Він погодився на прямі переговори з Українським національним союзом, очолюваним В. Винниченком. Вимоги опозиції були досить жорсткими: прем'єр і більшість уряду мали скласти їх посланці. Переговори велися під контролем німецьких дипломатів, істотно затягнулися і привели до урядової кризи.

Очевидно, закулісна робота Д. Дорошенка з формування уряду та тісні контакти з гетьманом викликали невдоволення частини міністрів і відповідну реакцію Ф. Лизогуба. 7 жовтня він вперше за час головування в Раді Міністрів особисто зробив доповідь з питань зовнішньої політики. Тональність прийнятої постанови свідчить про невдоволення прем'єра і урядової більшості діяльністю МЗС [3].

Слід відзначити, що затяжний процес реорганізації уряду проходив на фоні стрімкого розвитку міжнародної ситуації. Четверний союз розвалювався, поразка Центральних держав стала цілком очевидною, події актуалізували знамениті 14 пунктів президента США В.Вільсона щодо завершення Світової війни. За цих умов В. Винниченко втратив інтерес до формування уряду, оскільки вже виношував плани повалення гетьманського правління.

15 жовтня Д. Дорошенко на засіданні уряду доповів про невідкладну необхідність в інтересах майбутнього держави проведення роз'яснювальної роботи щодо поширених в країнах Антанти невірних відомостях про становище України та її ставлення до Центральних держав і Великої Росії. Уряд визнав необхідним послати до Англії, Франції і Північно-Американських Сполучених Штатів спеціальні дипломатичні місії у складі особливо уповноваженого посла і секретаря. У розпорядження міністра закордонних справ виділялися 2 млн крб. «на витрати, викликані сучасним політичним становищем України» [3].

Права кадетська група Ради Міністрів, протестуючи проти можливого поповнення уряду представниками українських партій, виступила із запискою, підписану десятьма міністрами. Це була декларація про необхідність зміни політичного курсу України у бік федерування з невеличкою Росією.

Усвідомлюючи невідво-

ротність відставки, лідери кадетської групи піддали Д. Дорошенка політичному ostracizmu. Авторитетний віцепрем'єр М. Василенко заявив, що серед міністрів є одна людина – Д. Дорошенко, яка працювала поруч з ними і водночас робила все, щоб повалити їхній кабінет. Міністр юстиції О. Романов та міністр фінансів А. Ржепецький вже прямо звинуватили главу МЗС у тенденційному призначенні співробітників виключно з «націоналістичних» українських кіл. Д. Дорошенко у відповідь заявив, що у своїй роботі керувався виключно інтересами і добром Української Держави. Після цього він залишив гетьманський палац і вже більше ніколи на засіданнях уряду не був [4].

22 жовтня Д. Дорошенко виїхав до Берліна з метою досягти домовленості з керівництвом Німеччини щодо залишення на певний час в Україні німецького військового контингенту, а також налагодження контактів з країнами Антанти і нейтральними державами на предмет підтримки Гетьманату на майбутній мирній конференції. Відбулися зустрічі Д. Дорошенка з канцлером М. Баденським і міні-

стром закордонних справ В. Зольфом, який радив їхати до Парижа та Лондона і шукати там захисту своєї держави. Революційні події в Німеччині і відречення Вільгельма II застали Д. Дорошенка у Берліні.

У новому уряді міністром закордонних справ став Г. Афанасьєв, який телеграфно наказав Д. Дорошенку негайно повернутися до Києва і вимагав «негайно відібрати у бувшого міністра всі скарбові гроші, які при ньому є і переслати їх до Києва» [4]. Д. Дорошенко дістався Києва 18 грудня, коли місто готувалося до урочистої зустрічі головного отамана С. Петлюри. Скориставшись запрошенням І. Огієнка зайняти посаду приват-доцента Кам'янець-Подільського державного університету, Д. Дорошенко 22 січня 1919 р. виїхав до нового місця роботи. У споминах про цю подію він констатував: «Я не передчував, що покидаю Київ надовго, може й назавжди...» [4].

Виявилось, що назавжди. Не дивлячись на складнощі емігрантського життя, Д. Дорошенко залишив по собі вагомий творчий спадщина – насамперед, з історії України: «Огляд української історіографії» (1923); «Істо-

рія України 1917-1923» (1930-1932); «Нарис історії України» – Т. 1-2. (1932-1933). Важливим історичним джерелом стали його мемуарні праці: «Мої спогади про недавнє минуле. 1914-1920 роки» (1924); «Мої спогади про давно минуле. 1901-1914 роки» (1949). Слід відзначити, що всі вони перевидані в незалежній Україні.

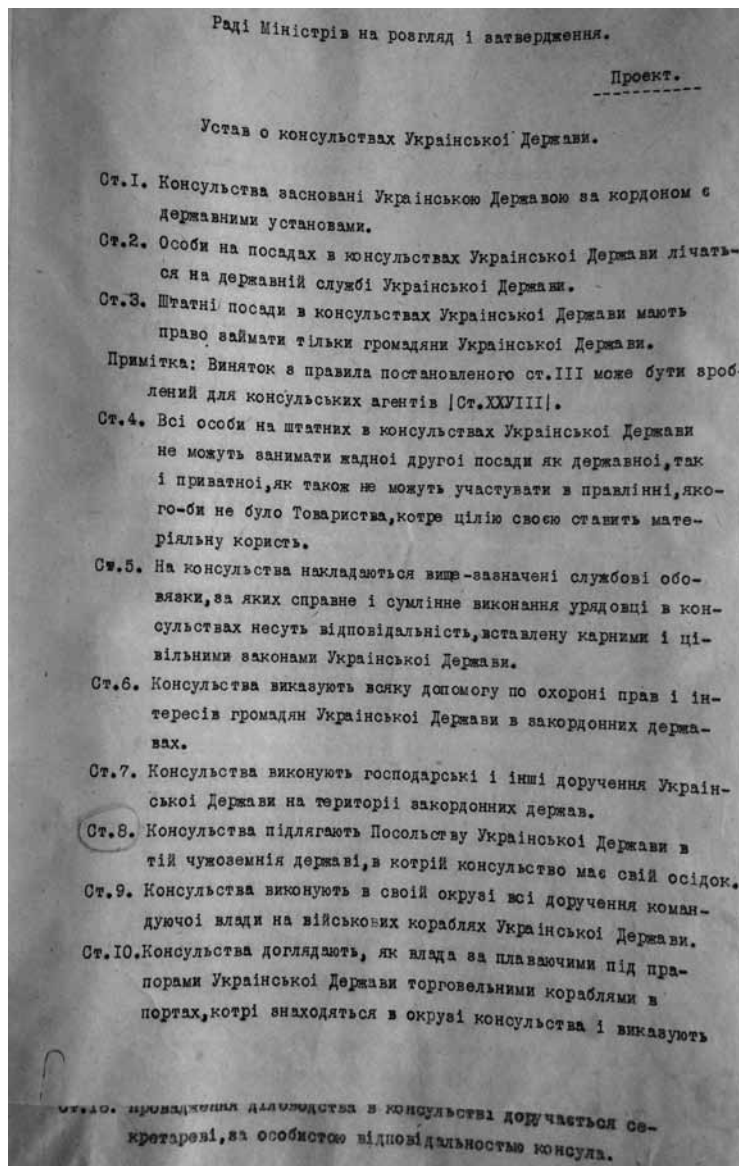
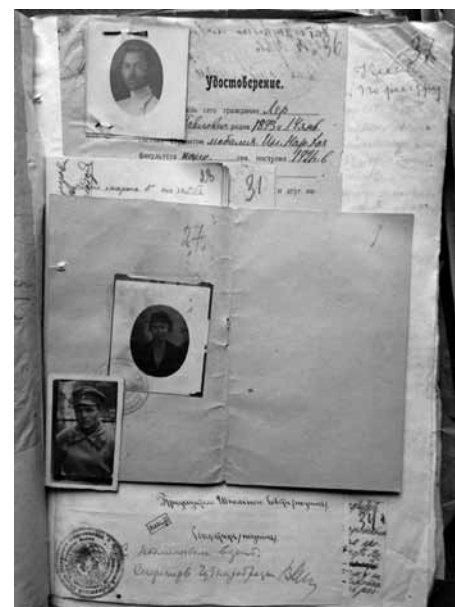
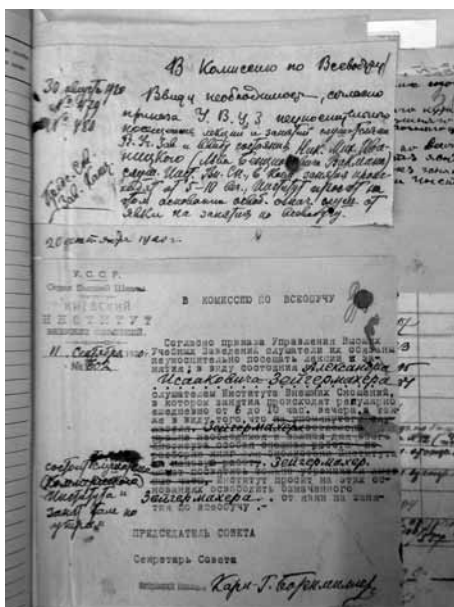
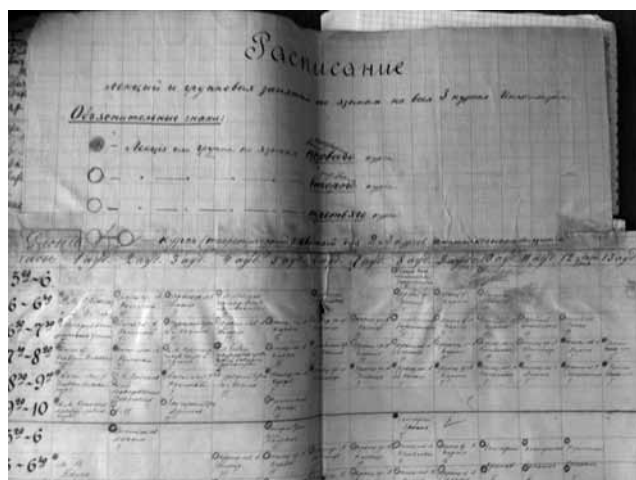
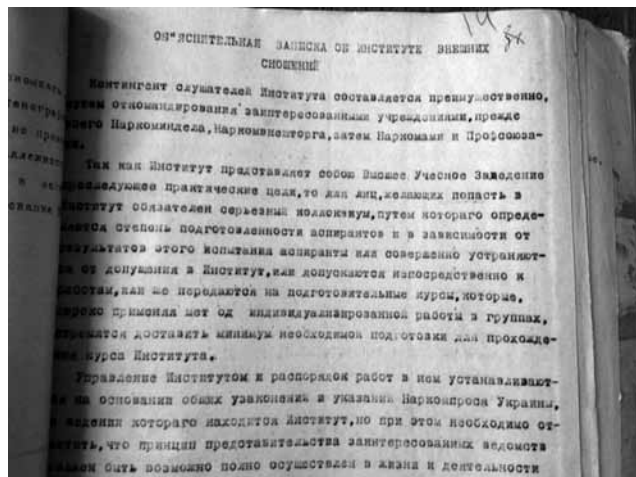
Список використаних джерел:

1. Крах германской оккупации на Украине. Москва, 1936. С.121.
2. Біографічні відомості див.: Пиріг Р. Дмитро Дорошенко – міністр закордонних справ// Дипломатична і консульська служба у вимірі особистості. К., 2016. С. 37-57.
3. ЦДАВО України. Ф.1064. Оп.1. Спр.6. Арк.92., Арк. 24, Арк. 118зв., Спр.7.Арк.9-9зв., Арк. 6-6зв., Арк..14.
4. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле. Київ, 2007. С.263., С.267., С.338-339., С.353-354., С.383, С.400.
5. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ – Філадельфія, 1995. С.169.
6. Дацків І. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917-1923 рр. Тернопіль, 2009. С.235.
7. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. Київ, 2002. Т.ІІ. С.194., С.147., С.148.
8. Чикаленко Є. Щоденник. С.37.
9. Державний вістник. – 1918. – 19 жовтня. 26 червня.

Руслан ПИРІГ,
доктор історичних наук,
професор, головний
науковий співробітник
Інституту історії України
НАН України

Документи з фондів Державного архіву м.Києва

Витоки фахової освіти українських дипломатів: 1918-1923 рр.

УДК 327:94

Витоки формування фахової освіти дипломатів в Україні тісно пов'язані з буремними роками Української революції 1917-1921 рр. – тим періодом державного розвитку України, коли українська дипломатична служба народжувалася як держаний інститут. Деякі аспекти створення спеціальних навчальних закладів для підготовки фахівців у сфері дипломатії знайшли відображення в історіографії [1].

Молода дипломатія Української Народної Республіки потребувала кваліфікованих фахівців як для відповідних підрозділів центрального апарату зовнішньополітичного відомства, так і для консульських установ. Відтак, уже з перших днів діяльності Генерального секретаріату справ міжнародних, реорганізованого в грудні 1917 р. із Генерального секретарства міжнародних справ, спершу постало питання про започаткування цілеспрямованої підготовки майбутніх консулів. Нагальна потреба у створенні консульських установ зумовлювалася необхідністю державного захисту українців, які опинилися за кордоном, та організації товарообміну молодого самостійної держави з іншими країнами. Встановлення дипломатичних та консульських зносин передбачала стаття IV Мирного

договору між УНР, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, підписаного 29 січня (9 лютого) 1918 р. у Бресті.

Спершу зовнішньополітичне відомство попри нагальну потребу не мало можливості організувати теоретичну підготовку претендентів на консульські посади. На заваді започаткуванню спеціальної освіти працівників новостворюваної консульської служби ставали як об'єктивні причини (брак висококваліфікованих викладачів, компетентних у сфері консульських зносин та матеріальних ресурсів), зумовлені новизною поставленої проблеми, так і причини непереборної сили, незалежні від волі виконавців (наступ більшовиків на Київ і через це тимчасовий переїзд уряду до Житомира). Така можливість виникла після повернення Центральної Ради до Києва, в березні 1918 р. У співпраці з Генеральним секретарством торгу та промисловості УНР і Українським науковим товариством економістів МЗС УНР зробило перші кроки до організації навчального закладу в сфері консульської служби. Для реалізації ідеї започаткування спеціальної підготовки майбутніх консулів важливе значення мало те, що в лютому 1918 р. генеральним секретарем

Summary

The main forms and principles of the activity of the first educational institutions in the field of personnel training for Ukrainian foreign missions during 1918-1923 are considered. On the basis of the archival information, the composition of the teaching staff, quantitative and qualitative parameters of the students is clarified. A personal contribution to the formation of the foundations of special education for diplomats of Ukrainian statesmen of the UNR was investigated. It was suggested that the traditions of the Diplomatic Academy of Ukraine were laid in 1918-1920.

Keywords: educational institutions in the field of personnel training for the diplomatic service, Consular courses, Middle East Institute, Kiev Institute of International Relations.

торгу і промисловості було призначено вченого-металознавця, директора департаменту промисловості Генерального секретаріату УНР, члена фінансової комісії Малої Ради від фракції УПСР в Центральній Раді Івана Фещенка-Чопівського. Вчений поєднував державну і громадську діяльність із науковою роботою, працюючи в цей час за дорученням Голови Центральної Ради Михайла Грушевського над працями «Природні багатства України» та «Сільськогосподарські промисли», що згодом склали основу перших економічних україномовних видань: «Економічні нариси і природні багатства та велика промисловість» та «Економічна географія України».

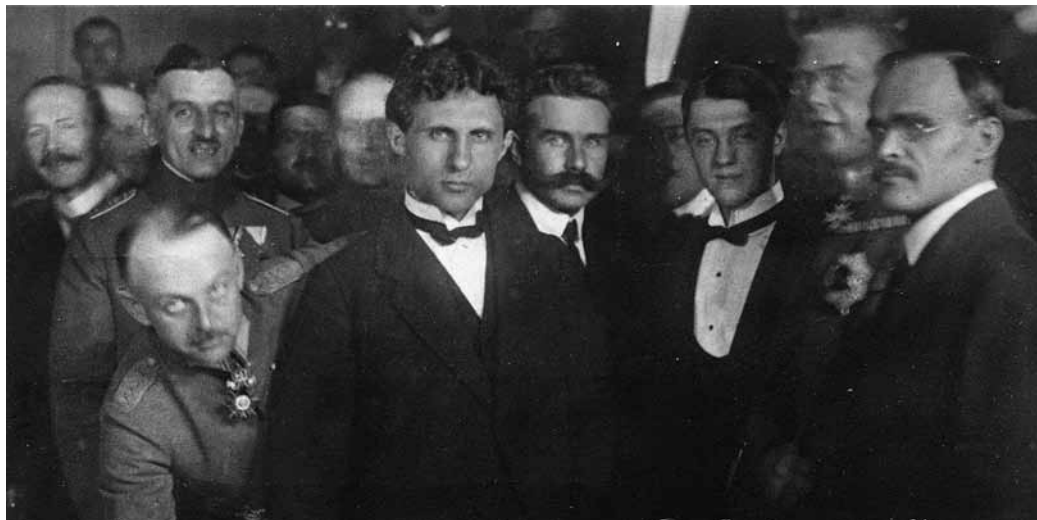
Ініціатива започаткування професійної підготовки консулів належала проф. Михайлові Туган-Барановському, який влітку 1917 р. приїхав до Києва з Петербурга й кілька місяців (серпень-листопад) очолював Генеральне секретарство фінансів. Водночас, він активно займався науко-

вою й громадською діяльністю: брав активну участь у створенні Української академії наук (УАН) та організації її Соціально-економічного відділу, увійшов до першого основного складу УАН (його було обрано академіком за спеціальністю «теоретична економіка»); ініціював створення наукових інститутів та навчальних закладів у сфері економіки та демографії.

Очолюване ним Українське наукове товариство економістів забезпечило інтелектуальні ресурси для започаткування консульської освіти. В березні 1918 р. при УНТЕ було засновано перший навчальний заклад у цій сфері у формі Консульських курсів. На навчання приймалися особи, які мали юридичну або економічну освіту й досконало володіли українською мовою та будь-якою іноземною. У зв'язку з браком підручників для навчання фахівців такого профілю планувалося заснувати друкований орган УНТЕ, науковий фаховий часопис –

«Вісник Українського товариства економістів», щоб «дати слухачам змогу користуватися всім тим, що в сучасний момент здобуто науково з обсягу економіки та політичної економії, і тим самим заповнити велику потребу в наукових підручниках» [2].

Основними складовими навчального плану були дисципліни з економіки, права, діловодства та іноземних мов. Колектив викладачів склали знані фахівці в сфері економіки, статистики, права, мовознавства – професори та приват-доценти Київського університету й Київського комерційного інституту, співробітники зовнішньополітичного та інших профільних відомств, іноземні консули в Києві. Міжнародне право мав викладати проф. Оттон Ейхельман, економію торгу – на той час ректор Київського комерційного інституту, а перед тим – декан його економічного відділення й один із ініціаторів створення в Києві на початку 1900-х рр. Товариства економістів, автор навчальних посібників «Статистика. Посібник до лекцій», «Політична економія», «Засади економіки страхування» професор Костянтин Воблий. Економічну політику України, економічну географію Лівобережної України та економію промисловості дав згоду викладати авторитетний вчений-економіст Сергій Остапенко. Викладачем економічної географії Правобережної України було затверджено Андрія Ярошенка, викладача статистики та економіки ККІ. Виклада-

ти економію транспорту готувався авторитетний учений у галузі фінансового права професор, декан економічного факультету ККІ Петро Кованько. Відомий учений-економіст, професор Леонід Яснопольський, автор наукових праць із питань фінансів і кредиту, банківської справи, економічної історії та економічної географії, соціології та соціальної статистики, планувався як викладач курсу «Валюта, гроші». Курс української мови для консулів розробив приват-доцент Київського університету – Іван Огієнко. Майбутній глава Української греко-православної церкви у Канаді митрополит Іларіон від 1915 р. працював приват-доцентом кафедри української мови й літератури університету св. Володимира, викладав у Київському комерційному інституті, зі створенням Українського народного університету влітку 1917 р. читав там історію української мови. Навчати питанням міжнародної санітарії мав приват-доцент та завідувач кабінету гігієни ККІ Овсен-

тій Корчак-Чепурківський, видатний учений у галузі епідеміології, санітарної статистики і соціальної гігієни, колишній приват-доцент і професор гігієни Київського університету, майбутній міністр народного здоров'я УНР, академік та секретар президії ВУАН. Генеральний секретар земельних справ УНР, кооператор і учений-економіст Борис Мартос планувався викладачем курсу «Кооперативна політика». Зважаючи на брак досвідчених фахівців із консульського діловодства готувати майбутніх українських консулів у цій сфері запросили іспанського консула в Києві Стелію Василиаді. Таким чином, професорсько-викладацький склад створюваного для підготовки консульських кадрів формувався із найавторитетніших фахівців. Певну проблему створювало лише те, що курси засновувалися при громадській установі, яка не мала права видавати слухачам по завершенню навчання посвідчення державного зразка.

Прийом на курси відбувався без іспитів, шляхом перевірки документів та співбесіди українською мовою. За результатами співбесід претендентів було розподілено на три групи: дійсні, вільні, кандидати на слухачів. Категорію вільних слухачів складали співробітники різних міністерств, що потребували фахівців у сфері зовнішніх зносин.

Список кандидатів на консульські курси дає підстави поставити під сумнів усталену думку щодо браку освічених кадрів для дипломатичної роботи на зорі діяльності зовнішньополітичного відомства. Серед 99 слухачів нового набору 63 особи мали намір підготуватися саме до консульської праці. Всі вони володіли двома-трьома мовами, крім української і російської, отримали вищу освіту в українських та зарубіжних університетах і мріяли працювати в закордонних установах. Так, наприклад, Веніамін Віревський закінчив юридичний факультет Одеського університету зі ступенем кандидата прав, знав

німецьку, французьку мову; Володимир Розумович був студентом Київської академії, вільно володів німецькою, польською, російською мовами; Іван Спарис закінчив три вищі школи (в тому числі факультет східних мов), досконало володів турецькою, новогрецькою, французькою мовами; Федір Дитрих закінчив школу при комерційному відділі в Петрограді, володів німецькою, англійською, трохи – французькою [2]. Достатні можливості для вибору кандидатур майбутніх консулів підтверджували й численні заяви претендентів на посади в підрозділах МЗС. Серед осіб, які подали ці заяви відповідно до оголошення МЗС про набір до штату співробітників, можна виокремити п'ять категорій: 1) випускниці інститутів шляхетних дівчат із знанням французької, англійської і німецької мов та володінням друкарськими навичками; 2) випускники юридичних, історичних, історико-філологічних та

філологічних факультетів зарубіжних університетів зі знанням 3-7 іноземних мов; 3) державні службовці або військовики, що втратили роботу, з досвідом роботи в сфері зовнішніх зносин та знанням іноземних мов; 4) представники шляхетних родів, які знали мови та володіли питаннями етикету в силу свого виховання; 5) особи, які закінчили бухгалтерські курси [2]. Отримавши фахові знання на Консульських курсах, такі слухачі могли скласти професійний фундамент не лише консульської, а й дипломатичної служби.

Навчання на Консульських курсах розпочалося 20 квітня 1918 р., однак завершити його за доби Центральної Ради в УНР не довелося.

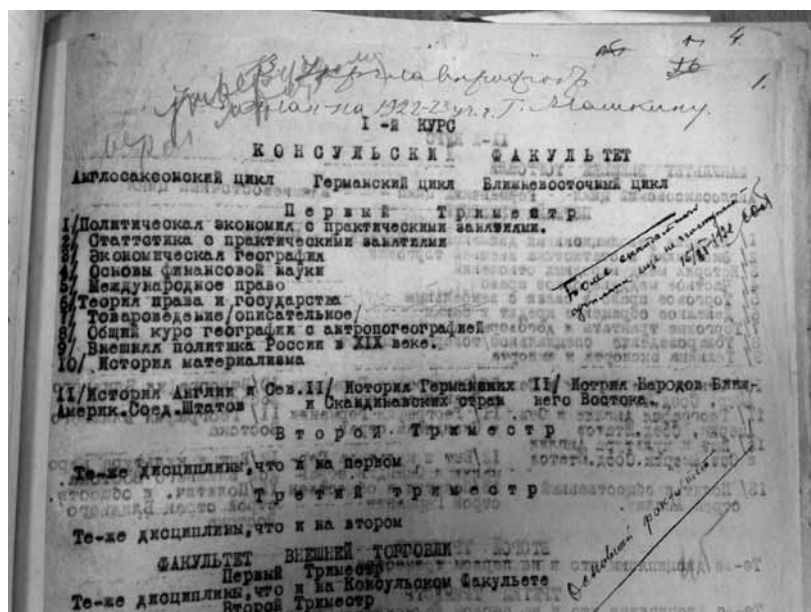
Проте з приходом до влади Гетьмана Павла Скоропадського Консульські курси відновили роботу вже в Українській Державі. Якісний склад колективу слухачів засвідчував перспективи формування штатів українських консульських

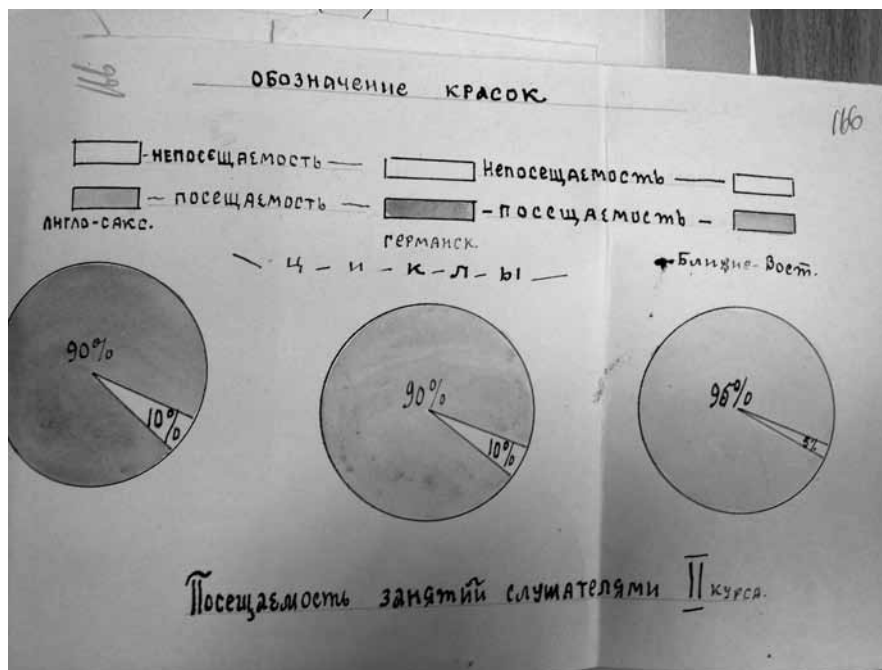
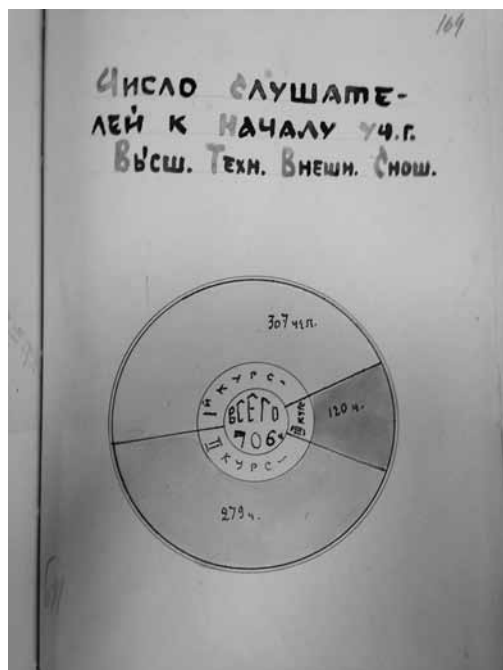
установ. Усі слухачі володіли двома-трьома іноземними мовами, отримали вищу освіту в українських і зарубіжних університетах, мали навички в сфері бухгалтерії та діловодства. Після завершення лекційного курсу слухачі складали іспит перед спеціальною комісією у складі представників МЗС, Міністерства торгу і промисловості, Консульських курсів на чолі з радником МЗС Іваном Красковським. Серед перших випускників Консульських курсів був Віктор Садовський – майбутній старший діловод, а згодом і керівник консульського відділу Департаменту чужоземних зносин МЗС; начальник політичного відділу МЗС, один із перших співробітників міністерства від 1917 р. Надія Суровцева та ін.

Невдовзі почала втілюватися в життя й ідея створення спеціального вишу – Економічно-адміністративний інститут при УНТЕ. Інститут мав 5 відділів: зовнішньої політики, адміністратив-

ний, фінансовий, економіки і статистики, кооперативний. Перевагу при вступі мали правники та економісти, хоч, на відміну від консульських курсів, приймалися й особи без вищої освіти за наявності відповідного практичного досвіду.

Консульське відділення мав і Близькосхідний інститут (спершу – Інститут східних мов), заснований у липні 1918 р. як виш для вивчення країн Близького Сходу, Балканського півострова і Малої Азії в сфері економічній, етнографічній та політичній. Його концепція ґрунтувалася на баченні перспектив розвитку української консульської служби та вивченні зарубіжного досвіду роботи консульських установ. Завдання інституту полягало в підготовці діячів економічної і політико-адміністративної сфери на Близькому Сході, зокрема дипломатичних агентів, консулів, урядових і приватних комерційних агентів, комерційних кореспон-

дентів, організаторів торговельно-промислових установ та ін. Із огляду на профіль підготовки фахівців запроваджувалося два відділення: консульське і комерційне. Першим директором інституту став доктор права Петро Богаєвський, якого незабаром змінив Євген Сташевський.

На навчання приймалися чоловіки і жінки, які мали дипломи про закінчення Лазаревського інституту східних мов, інших вишів або спеціальний допуск міністерства освіти. Окрему категорію слухачів складали особи, які не мали вищої освіти, але оплачували прослуховування курсу або окремих лекцій. Такі слухачі по завершенні курсу отримували свідоцтво, а «офіційні» студенти – диплом із переліком прослуханих курсів. Для отримання диплому, крім відвідання лекційних курсів, треба було відбутися «навчально-практичну екскурсію» на

Ближній Схід під керівництвом викладача інституту або самостійне відрядження з наданням детального звіту [2]. Курс навчання передбачався 2-річний (4 семестри). Викладачі та студенти, які прослухали повний курс, мали право носити нагрудний знак інституту.

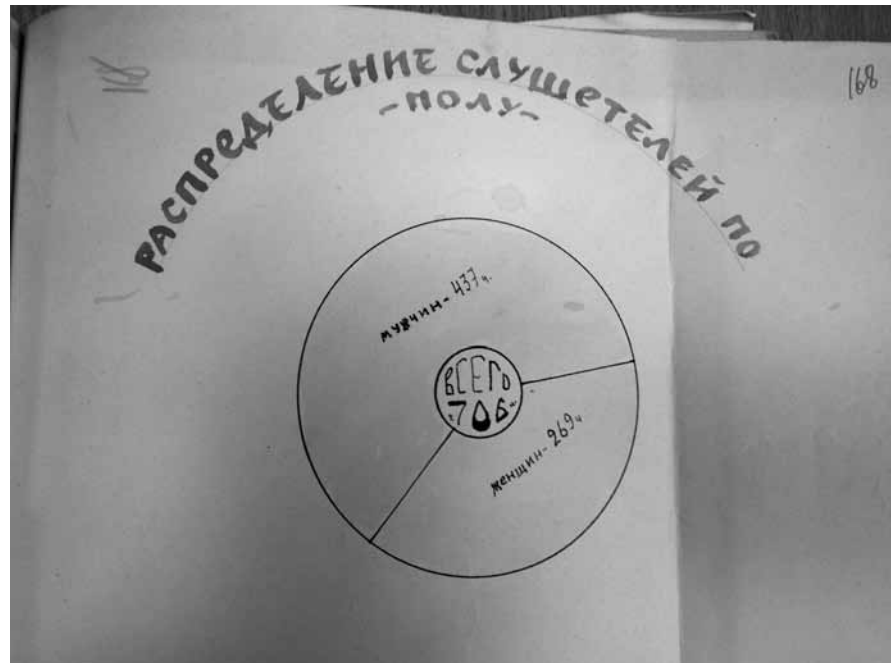
Організація навчальних курсів ґрунтувалася передусім на практиці Німеччини, що провела реформу освіти консулів і визначила провідну ідею фахової підготовки спеціалістів цього профілю: знання мови, історії державного устрою та економічного стану тієї країни, в якій студент готувався працювати як консул. На консульському відділенні вивчали спеціальні курси (консульський статут і практику його застосування), загальноосвітні (іноземні мови) та загальні: міжнародне право та історію міжнародних відносин, загальний курс законодавства (основні засади

права), спеціальний курс законодавства (конференції приватного і публічного права), порівняльне вивчення права близькосхідних держав, вступ до політекономії, історію господарського ладу нового часу, світове господарство, сучасний економічний лад держав Близького Сходу, економічну політику, історію торговельних договорів, тарифи і митну політику, загальний курс економічної географії, економічну географію країн Близького Сходу, історію Туреччини та її сучасний суспільно-політичний лад, етнографію країн Близького Сходу, описове товарознавство, загальне рахункознавство. В мовному сегменті обов'язковими були турецька, сербська або болгарська (за вибором) мови, а також одна із наступних мов: німецька, англійська або французька. Позитивною перевагою інституту був склад викладацького колективу. Арабську і турецьку

мови викладав Теофіл Кезма, перську – Мустафа Джафар, історію – Агатангел Кримський [3]. Планувалося надалі викладати румунську, грецьку та албанську мови. Інститут розпочав діяльність практично одночасно із завершенням навчання слухачів першого набору Консульських курсів, однак закінчити навчання студентам у створеному в такій формі навчальному закладі не вдалося.

Із приходом до влади більшовиків інститут деякий час функціонував як Інститут зовнішніх зносин (незабаром перейменований на Київський вищий технікум зовнішніх зносин) у складі двох відділень (консульського та зовнішньої торгівлі) на чолі з професором Іллею Бабатом, якого було звільнено у 1922 р.

Інститут зовнішніх зносин у Києві розпочинав діяльність як вищий науково-навчальний заклад, покликаний підготувати

«працівників у галузі міжнародних відносин між Україною та іноземними державами» [4]. Його концепція у перший рік діяльності ґрунтувалася на досвіді роботи консульської академії у Відні, східного факультету Санкт-Петербурзького університету, Лазаревського інституту та спиралися на практичний досвід функціонування Близькосхідного інституту в Києві. Інститут зовнішніх зносин у Києві підпорядковувався відділу вищої школи НКО УСРР [4] і отримував державне фінансування. В організації, управлінні та діяльності реорганізованого навчального закладу передбачалася участь зацікавлених відомств, зокрема НКЗС та Зовнішторгу [4].

У результаті інформаційної кампанії за місяць подало заяви 920 осіб, серед яких 77 студентів Близькосхідного інституту та 157 випускників інших навчальних закладів. За результатами

колоквиуму на 1-й курс консульського факультету вступили 238 осіб на англосаксонський цикл та 125 – на близькосхідний; на 2-й курс – 49 осіб на англосаксонський та 22 – на близькосхідний; на 3-й курс – по 24 – на англосаксонський та близькосхідний [4].

Серед студентів консульського факультету 487 осіб мали освіту 7 класів, 7 осіб закінчили технікуми, 30 – навчались у школі. Показовою була й статистика за національністю: на першому курсі в перший рік його роботи навчались 12 українців, 85 росіян, 2 поляки і 100 євреїв (причому жінок було вдвічі більше за чоловіків – 101 і 45 [2]); на другому – 20 українців, 70 росіян, 120 євреїв, 1 поляк; на третьому – 15 українців, 34 росіянина, 39 євреїв [2]. Більша частина студентів мала вік 20-21 рік, але були й вісімнадцятирічні та старші 30 років (по 3-8 осіб на курс).

Заняття в інституті

розпочалися 2 серпня у приміщенні Педагогічного музею (вул. Володимирська, 57) й відбувалися щоденно в вечірні години, з 18-ї до 22-ї. Більшість студентів навчались без відриву від основної роботи, а іноді паралельно з навчанням у іншому виші [4]. Для нормального забезпечення навчального процесу катастрофічно бракувало аудиторного фонду і кабінетів для допоміжних підрозділів інституту, а також підручників для студентів. Не менші складнощі виникали під час конспектування лекцій через відсутність паперу, канцелярських і стенографічних приладів. Утім, відвідуваність лекцій на всіх курсах складала 90-95%.

Консульське відділення мало спершу два спеціалізації-цикли (англосаксонський, близькосхідний), потім – три (англосаксонський, германський, близькосхідний). В інституті викладались італійська, німецька, бол-

гарська, арабська, французька, англійська, шведська та сербська мови. Практично орієнтовані курси з організації установ НКЗС та консульського листування викладав уповноважений НКЗС УСРР у Києві В. Д. Торговець.

1921-1922 навчальний рік завершився змінами в керівництві інституту та зміною статусу навчального закладу на технікум. За результатами перших років діяльності КІЗЗ з боку НКО УСРР було вказано на відхилення від основного завдання та дублювання функцій інституту іноземних мов. 7 червня 1922 р. ректора інституту Іллю Бабата наказом № 48 по Київському губпрофос'у було відсторонено від керівництва з призначенням на цю посаду лояльнішого до радянської влади Григорія Хименка [2]. Його невдовзі змінив спеціаліст з історичного матеріалізму та історії комуністичної партії Микола Канторов.

Зміни було внесено й до навчального плану 1922-1923 рр. Вони полягали в запровадженні нових навчальних дисциплін («Загальна географія з антропографією», «Зовнішня політика Росії в XIX ст.», «Історія країн за циклами», «Новітні течії в літературі та мистецтві країн за циклами»), у тому числі таких, що відповідали завданням ідеологізації вищої освіти («Історичний матеріалізм», «Історія соціалізму», «Історія інтернаціоналізму», «Історія компартії»), а також у посиленні практичної складової (розширення курсу міжнародного права внесенням до нього засад приватного права, доповнення курсу конкурсного права курсом цивільного процесу, а курсу консульського права – курсом посольського права і збільшення кількості годин до 4-х) [2]. Було відкрито також третій – германський – цикл, у якому виокремлювалися германський та скандинавський підрозділи. На близькосхідному діяли турецький, арабський, болгарський і сербський підрозділи [2].

Невдовзі на вимогу Укрголовпрофос'у почалося поступове заміщення фахових професорів «лекторам-марксистами»: спершу з основних курсів, згодом і з «другорядних» – таких як «Суспільний і політичний лад країн обраного циклу», «Етнографія країн обраного циклу» тощо [2]. З метою досягнення «чистоти викладацького колективу» з точки зору радянської ідеології за невідповідне

соціальне походження [1] та «відсутність педагогічних навичок і шкідливу для технікуму діяльність» звільнили колишнього ректора Інституту зовнішніх зносин проф. Іллю Бабата, «за вороже ставлення до марксизму» – проф. Костя Воблого, «за старечий вік» – проф. Олексія Гуляєва, «за очевидно контрреволюційні переконання» – проф. Петра Кованька і Бориса Личкова, «за належність до духовенства» – проф. Миколая Гросса, «за негативне ставлення до радянської шкільної практики» – проф. Жилина, Сльозкіна, Петрова [2].

Показовою рисою нового стилю навчання була посада політрука в адміністрації інституту. Тим самим починалося руйнування щойно сформованої системи підготовки консульських кадрів.

Діяльність технікуму в частині підготовки консульських кадрів коригувалася у зв'язку з розвитком подій у зовнішньополітичному відомстві. Зі створенням Радянського Союзу народний комісаріат закордонних справ радянської України припинив існування. Влітку 1923 р. керівництво тех-

нікуму отримало «вказівку центру» реорганізувати навчальний заклад у Технікум зовнішньої та внутрішньої торгівлі. Відповідне рішення Комітет КВТЗЗ ухвалив 11 липня 1923 р. Надалі технікум перепрофілювався на підготовку кадрів у сфері зовнішньої торгівлі, а підготовку працівників дипломатичної та консульської служби в Україні на тривалий час було припинено. Радянськими керівниками установи було зруйновано й традиції підготовки кадрів дипломатичної та консульської служби, сформовані за доби УНР та Української Держави.

Список використаних джерел:

1. Гайдуков Л.Ф. Традиції України в підготовці дипломатичних кадрів: діалог з історією. 1918-1922 рр. – Науковий вісник Дипломатичної академії України. Вип.1: Зовнішня політика і дипломатія / За заг. ред. Б.І. Гуменюка, Л.С. Тупчієнка, В.Г. Циватого. – К., 1998. – С. 68-69; Веденєєв Д.В. Дипломатична

служба Української Держави 1917-1923 рр. – К., 2007. – С.194; Ірина Матяш. Українська консульська служба 1917-1923 рр.: як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. – К., 2016. – С. 102-118; 277 – 293.

2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3766, оп. 1, спр. 46, арк. 22.; спр. 24, арк.48; спр. 18, арк. 21; ф. 2201, оп.1, спр.341, арк. 7 зв.; ф. 4, оп.1, спр.68, арк. 60; ф.160, оп. 2, спр. 1503, арк. 52 зв.; ф. 166, оп.2, спр. 1503, арк. 9, арк. 48, арк. 56; ф. 166, оп. 2, спр. 1503, арк.10

3. Черніков І.Ф. Близькосхідний інститут// Енциклопедія історії України: Т. 1. А-В/Редкол.: В.А.Смолій (голова) та ін. НАН України, Ін-т історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – С. 301.

4. Державний архів м. Києва, ф. 744, оп.3, спр. 14, арк.7; оп. 1, спр. 432, арк. 25; оп. 3, спр.14, арк. 7, арк.12 зв.; ф. 744, оп.1, спр.432, арк. 6; ф. 166, оп. 2, спр. 1503, арк.. 32.

Ірина МАТЯШ,
доктор історичних наук,
професор, голова
Наукового товариства
історії дипломатії та
міжнародних відносин
України

АНОТАЦІЯ

Розглянуто основні форми та принципи діяльності перших навчальних закладів у сфері підготовки кадрів для українських закордонних представництв упродовж 1918-1923 рр. На підставі архівної інформації з'ясовано склад професорсько-викладацького колективу та кількісні і якісні параметри студентства. Досліджено персональний внесок у формування засад спеціальної освіти дипломатів українських державних діячів УНР. Висунуто думку про те, що традиції Дипломатичної академії України закладалися в 1918-1920 рр.

Ключові слова: навчальні заклади у сфері підготовки кадрів для дипломатичної служби, Консульські курси, Близькосхідний інститут, Київський інститут зовнішніх зносин.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены основные формы и принципы деятельности первых учебных заведений в области подготовки кадров для украинских зарубежных представительств в течение 1918-1923 гг. На основании архивной информации выяснен состав профессорско-преподавательского коллектива, количественные и качественные параметры студентства. Исследованы персональный вклад в формирование основ специального образования дипломатов украинских государственных деятелей УНР. Выдвинуто мнение о том, что традиции Дипломатической академии Украины закладывались в 1918-1920 гг.

Ключевые слова: учебные заведения в сфере подготовки кадров для дипломатической службы, Консульские курсы, Ближневосточный институт, Киевский институт внешних сношений.

Молдова та Україна – 25 років дипломатичних відносин

Міжнародна науково-практична конференція під такою назвою відбулась 10 березня в Дипломатичній академії України при МЗС України. Організатори – Дипломатична академія і посольство Республіки Молдова в Україні – запросили до участі у наукових дебатах дипломатів, учених, представників виконавчої і законодавчої гілок влади, діячів культури і мистецтва. Серед спеціальних гостей були президент Академії наук Республіки Молдова Георгіе Дука і віце-президент Національної академії наук України Сергій Пирожков (Надзвичайний і Повноважний Посол України в Молдові, 2007-2014 рр.). Очільники академій двох країн не тільки підбили підсумки 25-річної співпраці, а й окреслили реальні перспективи, яких можна досягти завдяки синергії наукових потенціалів України та Молдови, сформулювали загальне розуміння спільних пріоритетів. Учасники конференції обговорили особливості двосторонніх відносин між країнами у політичній, економічній, культурній та гуманітарній сферах; вирішення низки важливих питань, зокрема етапи розвитку політичного діалогу двостороннього співробітництва в різних галузях, що становлять взаємний інтерес; питання регіональної безпеки.

У своєму виступі Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Молдова в Україні Руслан Болбочан підкреслив, що чверть століття тому саме 10 березня 1992 двома незалежними державами Молдовою та

Україною було підписано Протокол, який відкрив нову сторінку в історії їхніх відносин, а в жовтні того ж року було підписано політичний договір добросусідства, дружби і співробітництва, що став міцною основою для подальшого зміцнення партнерських відносин між обома країнами і народами, тісно пов'язаними історичними подіями, культурними цінностями, міжлюдськими контактами.

Добросусідським відносинам між двома країнами присвятив свій виступ Надзвичайний і Повноважний Посланник, директор Інституту добросусідства, доктор історичних наук Теофіл Рендюк.

Аналіз процесу становлення та розвитку дипломатичних, політичних, економічних і культурно-гуманітарних відносин між Україною та Республікою Молдова переконливо доводить, що Молдова із самого початку була і дотепер залишається найбільш безпроблемним сусіднім партнером нашої держави.

На користь такого твердження можна навести низку доказів та аргументів, головними з яких є, насамперед, ряд важливих чинників, що об'єктивно зближують дві країни та народи, а саме:

- спільний державний українсько-молдавський кордон протяжністю у 1 222 км з його придністровським сегментом – 410 км;
- активний політичний діалог на рівні президентів, прем'єр-міністрів, міністрів

закордонних справ та парламентів двох країн (палітра двостороннього багаторівневого діалогу за минулий рік приємно вражає, і він продовжується і цього року, свідченням чому є нещодавній візит Прем'єр-міністра Республіки Молдова Павла Філіпа до України);

- економічна складова двосторонніх відносин – Україна є одним з найважливіших торговельно-економічних партнерів для РМ і навпаки;

- солідна документальна-правова база – 130 двосторонніх документів, одним із перших серед яких став базовий політичний договір (1993 рік), а останнім – Протокол про спільний контроль на КПП «Кучурган» (лютий ц.р.);

- наявність на території України 159 тис. громадян молдовської національності і, відповідно, понад 500 тис. українців на території РМ, у тому числі у Придністров'ї – справжній міст дружби і співробітництва з невикористаним до кінця потенціалом;

- спільна європейська перспектива двох держав;

- і, не в останню чергу, спільний небезпечний східний сусід – Росія, що породила штучне утворення – Придністров'я в РМ – і праг-

не створити аналогічну структуру на сході України.

«Не менш важливим є спільність або схожість нещодавнього історичного минулого України та РМ. Так, і Україна, і РМ стали незалежними державами майже водночас – відповідно 24 та 27 серпня 1991 р., внаслідок одного і того ж феномену – розпаду СРСР.

Якщо заглиблюватися в історію, то ми виявимо безліч аргументів і фактів, що також підтверджують близькість та схожість минулого двох народів і країн. Обов'язково слід наголосити про те, що Трипільська культура/Кукутень з ареалом розповсюдження від Східних Карпат до правого берега Дніпра була спільним етносоціальним субстратом етногенезу двох народів, а давні мешканці України та Молдови отримали перші елементи християнства від однієї і тієї ж історичної постаті – Святого Апостола Андрія, який у I-у столітті мандрував з місіонерською місією півднем Молдови, України, досягнувши Києва. Між середньовічними державами – Україною та Молдовою – неодноразово укладались політичні та військові союзи, що скріплювались сімейними зв'язками», – підкреслив директор Інституту добросусідства.

Наприкінці конференції був організований прийом із частуванням традиційними молдавськими стравами під акомпанемент популярних мелодій.

Інф. „З.С.”

Тандеми, кульбіти й гамбіти міждержавного діалогу

(Республіка Гамбія в політико-дипломатичному та інституціональному вимірі сучасного поліцентричного світу)

УДК 327(355):94

Зовнішня політика, дипломатія і дипломатична служба сучасної Гамбії виникли не з проголошенням незалежності країни, а значно раніше – у ході антиколоніальної боротьби гамбійського народу. З моменту здобуття незалежності (18 вересня 1965 року) політичний курс Гамбії ґрунтувався на принципах позитивного нейтралітету, неприєднання до блоків, підтримки національно-визвольних рухів, був спрямований на розвиток двосторонніх відносин з усіма державами на основі повної та реальної рівноправності, поваги суверенітету та невтручання у внутрішні справи інших.

18 лютого 1965 року Гамбія підписала із Сенегалом договори про співпрацю в області оборони і безпеки та про спільну зовнішню політику. 17 липня 1965 року встановлені дипломатичні відносини між Гамбією та СРСР. 21 вересня 1965 року Гамбія була прийнята до ООН. Гамбія також входить в Африканський союз, Рух неприєднання, Економічне співтовариство країн Західної Африки (ЕКОВАС), Організацію Ісламська конференція (ОІК), Організацію розвитку басейну річки Гамбія, міжнародну організацію країн АКТ та інші [1; 4].

На початку 2017 року найменша країна Африки – Гамбія – опинилась на межі військового конфлікту через відмову авторитарного президента Яйя Джамме передати владу після програних виборів. Поразка на президентських виборах в Гамбії Яй Джамме (Yahya Jammeh), який правив країною впродовж останніх 22 років, стало головною сенсацією африканського політичного життя у 2016 році. На відміну від успіху на виборах у США Дональда Трампа, про цю подію не можна сказати, що вона спростувала всі прогнози експертів, бо у даному випадку навіть ніяких прогнозів ніхто не робив – здавалася настільки абсурдною напередодні голосування сама ідея всерйоз оцінювати шанси досить маргінальної гамбійської опозиції на перемогі в боротьбі з ексцентричним та одіозним господарем президентського палацу, влада якого над країною представлялася абсолютно непорушною. За довгі роки свого правління Джамме перетворив процес свого переобрання на регулярний формальний ритуал із заздалегідь передбачуваним результатом. У момент оголошення попередніх підсумків виборів за межами країни про нового президента

Summary

The political and diplomatic orientations of Gambia and its regional status in the conditions of polycentric world order of the XXI century are at the article. Attention is focused on the features of the new tools of diplomacy in the conditions of geopolitical realities and prospects in Africa and the world at large. Its analyzed in historical, political and politico-diplomatic course of Gambia today that since the achievement of independence was based on the principles of positive neutrality, non-alignment to blocks, support national liberation movements, was aimed at the development of bilateral relations with all countries on the basis of full and real equality in the intergovernmental dialogue, respect for sovereignty and non-interference in the internal affairs of others. Its diplomacy was different of active, perseverance, dedication, held effective positions on important regional and international issues.

Keywords: foreign policy, diplomacy, institutionalization, military regimes, military coups, political development, Dawda (Kairaba) Jawara (Djawara), Yahya (Abdul-Azziz Jemus Junkung Diliu) Jammeh, Adama Barrow, Africa, Gambia.

Адаму Барроу було мало що відомо: за винятком того, що він є підприємцем у сфері нерухомості й ще не так давно підробляв охоронцем у лондонському супермаркеті, а також був кандидатом від опозиційної коаліції, і який за власним бажанням залишив для згуртування її рядів посаду скарбника Об'єднаної демократичної партії (ОДП).

Не менше здивування викликала й подальша реакція президента Джамме, який у той же вечір визнав поразку і привітав свого суперника з перемогою телефоном у прямому ефірі національного телебачення. Проте через тижень, 9 грудня 2016 року, політика гамбійського правителя знову повернулася у звичне політико-дипломатичне русло. Яйя Джамме раптово змінив своє рішення, заявивши про відмову визнати законність перемоги Барроу. Для цього він вико-

ристав привід – оскільки мало місце деяке корегування остаточних результатів виборів, то він оголосив про намір провести повторне голосування.

Після перерахунку голосів виборців розрив між опонентами скоротився з 9% до 3,7%, однак результат все ж залишився на користь Барроу. За нього проголосувало 43,3% виборців, за Джамме – 39,6%. Джамме зажадав анулювання результатів і повторного проведення виборів, а 17 січня 2017 року оголосив у країні надзвичайний стан. За словами Джамме, даний крок «дозволить не допустити вакууму влади» у період розгляду судом апеляції президента на оголошені раніше підсумки виборів, що відбулися 1 грудня 2016 року. 13 грудня 2016 року його штаб оскаржив результати виборів у Верховному суді Гамбії, який, однак, не міг зібратися для розгляду

справи через неукомплектованість свого складу.

У свою чергу Барроу засудив маневри Дхамме і пообіцяв, усупереч їм, 19 січня 2017 року вступити на посаду згідно із графіком. Реакція міжнародного співтовариства мало турбувала Дхамме, який за два десятки років своїх радикальних політико-дипломатичних експериментів вже освоїв усі необхідні базові алгоритми захисту від нападок з Лондона, Москви і Брюсселя. Проте несподівано для себе він зіткнувся із ситуацією, до якої, вочевидь, не був готовий. У гру – й не на його боці – у політичному тандемі рішуче вступили Африканський союз та Економічне співтовариство країн Західної Африки (ЕКОВАС/The Economic Community of West African States (ECOWAS)) – регіональний союз країн Західної Африки. Блок має власні колективні збройні сили ECOMOG. Штаб-квартира розташована в Абуджі (Нігерія). Регулярні збройні сили Сенегалу налічують близько 20 тисяч осіб, для військової

операції було мобілізовано близько 7 тисяч осіб. Разом із Сенегалом свої війська до Гамбії планувала направити й Нігерія, яка вже виділила на операцію кілька своїх літаків і, як мінімум, один військовий корабель. Чисельність збройних сил Гамбії оцінюється в 2,5 тисячі осіб.

Назріваючий регіональний конфлікт викликав занепокоєння як серед членів регіонального об'єднання ЕКОВАС (Економічне співтовариство країн Західної Африки), так і в Раді Безпеки ООН. У результаті щонайменше п'ять західноафриканських країн – Сенегал, Нігерія, Того, Гана і Малі – висловили готовність надати контингенти своїх збройних сил для врегулювання ситуації в Гамбії.

Саме принципова позиція цієї субрегіональної організації (ЕКОВАС), що об'єднує 15 держав в єдиний політичний тандем, у т. ч. і Гамбію, виявилася вирішальним чинником краху політико-дипломатичного режиму Дхамме. Ініціативу в операції з його відсторонення від

влади взяли на себе Сенегал і Нігерія, висловивши таким чином своєрідний символічний консенсус англомовної та франкофонної фракцій ЕКОВАС. При цьому обидві держави, зрозуміло, мали й власні причини домагатися зміни влади в Гамбії.

Політико-дипломатична ситуація в Гамбії початку 2017 року мала всі передумови політичної та інституційної криз (у регіональному та історичному контексті). Гамбія, розтинаюча Сенегал углиб на 350 км, дійсно здатна створити для цієї держави масу незручностей, передусім політико-дипломатичного характеру. Водночас, тісна й небезпечна близькість двох держав, у разі наявності взаємної політичної волі, цілком може стати й запорукою їх успішного симбіозу, спроба якого – утім, не зовсім вдала – була уже зроблена в 1981 р.: шляхом створення Конфедерації Сенегамбія. І хоча економічні суперечності й політичні амбіції еліт вже в 1989 році призвели до її розпаду, очевидно, що інтеграція в тій чи іншій формі

– єдино можливе майбутнє цих двох держав.

Очоливши Сенегал у 2012 р., президент Макі Саль здійснив свій перший закордонний візит у ранзі глави держави саме до Банжулу, однак надалі всі його спроби досягти «розрядки» політико-дипломатичної напруги призвели швидше до прямо протилежних результатів. На додачу до традиційних звинувачень у контрабанді та реекспорті через Гамбію сенегальських товарів і лісу, що озвучувалися ще за уряду Дауди Джаवара (1965–1994 рр.), попередника Дхамме, у Дакара накопичився цілий ряд інших політичних та економічних претензій до проблемної держави-сусіда – від підтримки бойовиків у Казамансі до наркотрафіку й регулярного транспортно-тарифного шантажу, який Дхамме використовував для тиску на Сенегал. До всього іншого, Дхамме також став звинувачувати уряд Макі Салю в підтримці опозиції своєму режиму. Утім, як показали дії Сенегалу в ході нинішньої політико-дипломатичної кризи, Дхамме побоювався свого одночасно північного і південного сусіда не марно.

Надрідкісна солідарність, з якою Дхамме віддали на «розшматування» Сенегалу лідери інших країн ЕКОВАС, дає привід стверджувати, що прагнення до поваги хоча б елементарних процедур виборної демократії малопомалу набула в Західній Африці характер загальноновизнаної та, навіть, принципової норми. Дхамме, який у політико-дипломатичному світі

прославився своїми регулярними полюваннями на «відьом», причому як у переносному, так і в прямому сенсі цього слова, неабияк компрометував загалом вже досить благопристойну репутацію ЕКОВАС, провокуючи тим самим появу в лідерів, які входять до співтовариства країн, стійкого бажання позбутися від нього при першому ж зручному випадку.

Так чи інакше, більше місяця тривала човникова дипломатія президентів Гани, Нігерії, Ліберії, Сьєрра-Леоне і Мавританії, які відвідували Банжул і сподівалися все-таки переконати Дхамме піти у політичну відставку по-хорошому, не досягав поставленої мети. Для обох сторін конфлікт став своєрідним моментом істини, й складно сказати, чим би все могло закінчитися, якби режим Дхамме не став сам розвалюватися зсередини. Першим сигналом стало звернення до президента 12 керівників дипломатичних представництв Гамбії за кордоном, які закликали його не перешкоджати демократичній зміні влади і передати повноваження Барроу. На знак протесту проти дій Дхамме в першій половині січня 2017 року про свою відставку оголосили віце-президент і п'ять міністрів уряду, у т. ч. залишила країну глава МЗС Нене Макдуелл-Гей. Силовики демонстрували свою лояльність президентові, однак, коли 19 січня 2017 року дійшло до збройної інтервенції на її територію, армія Гамбії не чинила сенегальським частинам ніякого опору, а частина її складу навіть переходила на бік угрупо-

вання ЕКОВАС.

Попередній політичний режим Дхамме в термінології африканістів прийнято називати терміном – «Диктатура розвитку». Адже при всій його скандальній екстравагантності, режим Дхамме мав і свої досягнення. Сукупність цих факторів і чинників не дозволяють назвати його правління зовсім марним та безуспішним. Насамперед, це успіхи соціальної політики: відкриття першого в державі Університету (1999 р.); безкоштовна початкова (1998 р.), а потім і середня (2015 р.) шкільна освіта (напередодні останніх виборів президент обіцяв також, що з 2018 р. громадяни зможуть безкоштовно навчатися і в університеті); розвиток системи національної охорони здоров'я; право на отримання безкоштовних медичних послуг вагітним жінкам і дітям до п'яти років; заборона на проведення жіночих обрізань (2015 р.) і ранніх шлюбів (у 2016 р., згідно з даними ЮНІСЕФ, майже половина гамбійських дівчат вступила до шлюбу до досягнення 18 років). Наприкінці 2014 р. Продо-вольча і сільськогоспо-

дарська організація Об'єднаних Націй (ФАО) підтвердила досягнення Гамбією перемоги над голодом – однією із затверджених ООН цілей розвитку тисячоліття.

На цьому тлі «диктатор розвитку», як з гордістю називав себе сам Дхамме, продовжував залишатися в центрі уваги завдяки своїм резонансним зовнішньополітичним і політико-дипломатичним кульбітам. Захід робив вигляд, що не помічає примх диктатора до того часу, поки той не звинуватив колишню метрополію в неоколоніальному диктаті. Справа в тому, що Лондон все більше став економити на «допомозі» маленькій африканській державі. У той же час монархії Перської затоки, натхненні успіхами в поширенні свого впливу на Африку в ході «арабської весни», пообіцяли значно більші бонуси. У 2013 р. Дхамме демонстративно вийшов із Співдружності. У березні 2014 р. англійська мова в статусі державної несподівано змінилася арабською. У грудні 2015 р. Дхамме проголосив Гамбію ісламською республікою, при цьому зобов'язавшись поважати права інших

конфесійних громад. За непідтвердженими даними, він почав переговори про інтенсифікацію співробітництва з Китаєм, включаючи військову сферу. Обізнані джерела повідомляли про зацікавленість Пекіна в оренді островів Читабонг, Даранка і Ламін. Цей ланцюжок дій і чуток, можливо, став остаточним вироком багаторічному безхмарному політичному правлінню Дхамме.

Повернення Дхамме до політики визнання єдиного Китаю й відверті політико-дипломатичні загравання з державами Перської затоки не змогли врятувати його політичний режим. Держави Заходу відразу ж й одногослосно визнали Барроу переможцем виборів. 19 січня 2017 р. після інавгурації Барроу, що відбулася у посольстві Гамбії в Сенегалі, Рада Безпеки ООН одногослосно прийняла резолюцію, яка дала зелене світло початку військової операції угрупованням ЕКОВАС, і які того ж вечора увійшли на територію Гамбії. Барроу після інавгурації закликав міжнародне співтовариство підтримати його у протистоянні зі Дхаммі. Барроу змушений був провести інавгурацію за межами країни з міркувань безпеки. Відкласти церемонію було неможливо, тому що конституція країни вимагає приведення до присяги саме в цей день.

Після церемонії сенегальські війська увійшли до Гамбії для забезпечення передачі влади. Гамбія з усіх боків на суші оточена територією Сенегалу. Того ж дня Рада Безпеки ООН одностайно підтримала

плани членів Економічного співтовариства країн Західної Африки (ECOWAS) щодо передачі влади у Гамбії, хоча підкреслила, що політичне рішення має бути пріоритетним. Представник армії Сенегалу заявив, що війська, які зараз перебувають у Гамбії, готові до бойових дій, коли це буде необхідно. «Це вже війна, якщо ми зустрінемо будь-який опір, ми будемо боротися. Якщо є люди, які воюють за експрезидента, ми будемо боротися з ними», – сказав полковник Абду Ндіаїє.

Уже через кілька годин після початку операції стало зрозуміло, що режим Дхамме приречений, і його ліквідація повинна завершитися ще до кінця тижня. Прибулі на останні переговори президенти Мавританії та Гвінеї все ж переконали Дхамме припинити безглуздий опір і скористатися однією із пропозицій про притулок. Дхамме покинув країну ввечері 21 січня 2017 року, оголосивши пізніше про свою політичну появу в Екваторіальній Гвінеї.

За власним визнанням нового президента Адама Барроу, він має набагато більше інтерес до бізнесу, аніж до політики й дипломатії, і не збирається надовго займати президентський палац. Західні ЗМІ активно проводять думки, що Барроу може зіграти роль своєрідного «гамбійського Манделі» з тією різницею, що на відміну від останнього, за ним стоїть не масовий національно-визвольний рух, а ситуативно об'єднана коаліція малих і поки що досить слабких партій. Тобто акцент тут

не на національному визволенні, а на національному примиренні. До речі, якщо плани нового президента все ж не зміняться, то, мабуть, досить скоро має початися розпад коаліції та перегрупування політичних і дипломатичних сил для нових політичних баталій. Перша і багато в чому визначальна політична сутичка – вибори до Національної асамблеї – запланована вже на квітень 2017 року.

Інше важливе питання – доля подальших відносин Гамбії та Сенегалу в мінливому політичному та дипломатичному контексті. Більшість політично активних громадян Гамбії вітало введення частин сенегальської армії до їх держави, сприйнявши її не як агресію, а, навпаки, як «акт африканської солідарності». Разом з тим, активна підтримка, надана під час кризи сенегальською владою, фактично розчистила шлях до влади Адамі Барроу і породжує різного роду домисли про можливу пряму або непряму залежність нового президента від Дакара, що несе загрозу для економічного, інституційного та політичного суверенітету Гамбії.

У цьому зв'язку корисно буде згадати, що раніше сенегальські війська вже вводилися на територію Гамбії в 1981 р. для придушення антиурядового заколоту, організованого лівими радикалами. Політичним наслідком наданої військової допомоги уряду Джаваара тоді стало стрімке зближення двох держав і створення Конфедерації Сенегамбія (політичного територіаль-

ного об'єднання) [2].

Сьогодні ситуація почасти нагадує ситуацію 1981 року. Законно обраний на пост президента Барроу, тим не менш, змушений звертатися за підтримкою до сусідніх держав, армії яких фактично стабілізують політичну ситуацію в Гамбії й, безумовно, забезпечують його владу. І хоча, незабаром після відставки Дхамме, генштаб Гамбії визнав Барроу своїм новим головнокомандувачем, мабуть, його довіра до сенегальських військ залишається незрівнянно більшою, аніж до силових структур та інституцій своєї власної держави.

На офіційне прохання нового президента перебування контингенту ЕКО-ВАС в Гамбії продовжено ще на шість найближчих місяців – до повної стабілізації політичної обстановки. Прагненням убезпечити себе від можливих неприємностей з боку служби національної розвідки, що виконувала за правління Дхамме функції таємної поліції, і пояснюється зацікавленість нового президента в іноземних військах, які виступають зараз головним гарантом миру та стабільності в республіці.

Опинившись у складній фінансовій ситуації, що значно посилилася спорожнілою державною скарбницею після крадіжки втікачем-експрезидентом 11 млн дол. США, Барроу анонсував повернення Гамбії до складу Співдружності (до 1946 р. – Британська Співдружність націй), а також скасування інших скандальних антизахідних ініціатив Дхамме. Він сподівається, що Лондон,

Москва, ЄС і Брюссель у відповідь можуть надати допомогу молодій африканській демократії, однак розраховувати виключно на готовність Великої Британії фінансувати будівництво « нової Гамбії » теж не варто, враховуючи її власні домашні проблеми, пов'язані з майбутнім виходом з Європейського Союзу.

Ще задовго до приходу до влади Дхамме, багато британських політиків і дипломатів сприймали Гамбію як зайвий тягар, прагнучи розділити з Сенегалом принаймні частину витрат на її економічний розвиток. Не виключено, що подібний підхід візьме гору і цього разу, тож відновлення втраченого Гамбією в 1994 р. статусу вітрини африканського лібералізму здійснюватиметься спільними зусиллями Великої Британії, Європейського Союзу, а також Сенегалу. Так чи інакше, у даний час Барроу об'єктивно не має альтернативи повернення Гамбії до орбіти британського або європейського впливу.

Позиція провідних держав світу у зв'язку з кризою в Гамбії 2016-2017 років є близькою до позиції Африканського Союзу, країни якого підтримали резолюцію 2337 Ради Безпеки ООН щодо політичного стану в Гамбії. При цьому їх принципова позиція полягала в пріоритеті, насамперед, політичних засобів розблокування постелекторальної кризи. Були також держави з особливою думкою, чим підкреслювали, в даному випадку, свою нейтральність.

Дхамме відправився до екзилу. І з чим на сьогодні

лишилися гамбійці? Менше ніж за один тиждень Республіка Гамбія послідовно пережила режим надзвичайного стану, державний переворот, втечу за кордон більшої частини попереднього уряду та 2,5% населення, відмову вітчизняних збройних сил захищати режим, введення сил інших держав, присягу за кордоном новообраного президента та три доби періоду двовладдя і невідомості.

Що ж чекає країну в майбутньому після важкого тижня передачі влади. Найголовніше те, що в Гамбії відбудеться децентралізація влади – це головний зміст категорії курсу «A New Gambia». Якщо раніше для народу Гамбії Яйя Джамме був майже усім: і патером, і президентом, і головою уряду, і керівником правлячої партії, то влада нового лідера буде значно меншою. При цьому на політичний і дипломатичний курс Барроу будуть впливати як обов'язки перед партнерами з «Коаліції-2016», так і, що не менш важливо, перед зовнішньополітичними партнерами, котрі привели його до влади: Сенегалом, Великою Британією, Нігерією, ЕКОВАС та іншими.

Внутрішню коаліцію підтримки Барроу складають 6 партій: Демократична організація за незалежність та соціалізм, Національна партія примирення, Гамбійський конгрес за моральність, Партія національної конвенції, Народна прогресивна партія, Партія за демократію та прогрес у Гамбії. Кожна із вказаних сил прагне отримати свої

дивіденди за підтримку Барроу в рамках all-inclusive government. До того ж, у квітні 2017 року Гамбію чекають вибори до Національної Асамблеї, а тому боротьба за голоси електорату між членами «Коаліції-2016» значно загостриться. Барроу обіцяє створити Комісію правди, яка буде досліджувати злочини попереднього режиму в рамках реалізації державного курсу під назвою «Новий старт», що переслідуватиме за мету захист демократичних завоювань у країні [3].

Щодо зобов'язань Барроу перед зовнішніми акторами, то тут все простіше. Зовнішні сили стали гарантами його влади і вимагатимуть за це сатисфакції. Стабілізаційна операція ЕКОВАС за участю 7 000 чоловік особового складу є недешевою політичною акцією, і її вартість ще до кінця не визначена. Барроу, доки на території Гамбії перебуватимуть сили ЕКО-

ВАС, лишатиметься «молодшим братом» Сенегалу, і сусідній лідер Мекі Саль навчатиме його демократії та good governance. Щодо Лондона, то Барроу пообіцяв зробити Велику Британію торговельним партнером Гамбії номер один, а також повернути країну під британську корону в лавах Співдружності націй. Окрім того, Гамбія відтепер ратифікує статут Міжнародного кримінального суду. У цілому це все комплекс доволі чутливих та складних політико-дипломатичних завдань на найближчу перспективу для Гамбії.

Насамкінець, треба віддати належне лідерам ЕКОВАС, які змогли шляхом оперативної збройної інтервенції утримати країну від сповзання до стану внутрішнього громадянського конфлікту, при цьому не проливши ані краплі людської крові – це яскравий взірєць вдалої та якісної миротворчої (превентивної) дипломатії.

Отже, ЕКОВАС можна сміливо висувати на кандидата на Нобелівську премію миру в 2017 році [3].

Особливо, пам'ятаючи сумний досвід кривавих конфліктів Руанди, ЦАР, Південного Судану, коли міжнародна спільнота самоусунулася від їх розв'язання, що спричинило катастрофічні жертви. ЕКОВАС зміг це упередити, отже, час визнати на глобальному рівні можливість держав Африки вирішувати власні конфлікти власними силами. На сьогодні можна констатувати в Гамбії наявність особливої політичної моделі – моделі зовнішнього управління африканською державою. Іноземний слід у гамбійському гамбіті реальний і дуже вірогідний у подальшому розвитку політико-дипломатичних подій.

Аргументуємо:

По-перше, «переможець» виборів А. Барроу, хоча формально і є громадянином Гамбії, але зна-

чну частину життя провів у Великій Британії, у тому числі безпосередньо перед виборами.

По-друге, Захід зацікавлений у зміщенні Я. Дхамме через вихід Гамбії зі складу учасників Міжнародного кримінального суду (МКС). Ми вже відзначали, що господарі МКС мститимуться тим країнам, що насмілюються рвати з цією інституцією та проводити самостійну політику і дипломатію. Тому покарання Дхамме стосується не тільки однієї Гамбії. Наприклад, Намібія теж оголосила про вихід з МКС.

По-третє, тандемна зв'язка «західний протезе – Міжнародний кримінальний суд» проглаголюється в геополітичних іграх не в перше. До цього найяскравішим прикладом такої комбінації була справа колишнього президента Республіки Кот-д'Івуару Лорана Гбагбо. І ось тепер івуарійський сценарій застосовується в Гамбії.

На початку березня Гамбію відвідала делегація Економічного союзу держав Західної Африки (ЕКОВАС), що складається із глав чотирьох держав. Ця організація не раз здійснювала військове вторгнення до тієї чи іншої африканської держави з метою «відновлення конституційного порядку». Те ж саме може статися і в Гамбії. Однак у цьому випадку ситуація може істотно ускладнитися. Розрив між переможцем і президентом становив лише 4 %, тобто країна розколота на дві частини. Прихильників президента не менше, ніж прихильників опозиції, зовнішня інтервенція може призвес-

ти до кровопролиття, і населення, що підтримує Я. Дхамме, матиме всі підстави розглядати інтервенцію ЕКОВАС як агресію.

У гамбійському випадку є свої особливості. По-перше, це визнання Я. Дхамме своєї політичної поразки, причому до оголошення офіційних результатів виборів. По-друге, це непрацездатність гамбійського Верховного суду, в якому бракує кілька суддів. До речі, головою Верховного суду Гамбії є нігерієць, що вносить ще один елемент «зовнішнього впливу» до гамбійської шахової партії. Крім того, місію ЕКОВАС в Гамбії очолив президент Нігерії М. Бухарі, активний пропагандист Міжнародного кримінального суду.

Отже, політико-дипломатична ситуація в Гамбії (гамбійська історія, політика і дипломатія) дозволяє зробити деякі загальні висновки. По-перше, на виборах в різних країнах все більше заявляють про себе «незалежні виборчі комісії». Усе частіше можна спостерігати, як зовнішнє управління тими чи іншими країнами здійснюється саме через ці органи (інститути). По-друге, стало зрозуміло, що Захід прагне не просто змістити Я. Дхамме, але зробити це демонстративно, аби запобігти виходу нових держав Африки зі складу Міжнародного кримінального суду. По-третє, наслідками політико-дипломатичної кризи в Гамбії можуть бути локальні війни, що охоплюють сусідні з Гамбією країни Африканського континенту. Це може статися через давній кон-

флікт і порушення відповідних договорів. Можемо припустити, що локальний політико-дипломатичний конфлікт у Гамбії має всі ознаки переростання його в конфлікт регіонального рівня. Можливе, навіть, припущення про відновлення політичного тандему Сенегала і Гамбії (Сенегамбії) у найближчому часі як прогностичної форми розв'язання цього конфлікту.

Республіка Гамбія у березні 2017 року стоїть на роздоріжжі минулого або на порозі нового міжнародно-політичного життя в поліцентричному світі XXI століття. Політичний вибір і дипломатичні результати Гамбії та гамбійців ще попереду...

Список використаних джерел:

1. Белокреницкий В.Я. *Восток в мирополитических процессах. Азия и Африка в*

истории международных отношений и современной мировой политике / В.Я. Белокреницкий. – М.: Институт востоковедения РАН, 2010. – 319с.

2. Шкляж И.М. *Африка: история и современность* / И.М. Шкляж, Д.А. Веселков, Ю.П. Хилимов, А.В. Хміль. – Николаев, 2005. – 204 с.

3. Центр дослідження Африки (Україна): платформа українських африканістів. – Режим доступу <http://african.com.ua/> [03.03.2017].

4. Donald R. Wright: *The world and a very small place in Africa: a history of globalization in Niumi, the Gambia*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 2004. – 320p.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
ректор Дипломатичної
академії України при МЗС,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто політико-дипломатичні орієнтири Гамбії та її регіональний статус в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття. Увага акцентується на особливостях нового інструментарію дипломатії в умовах геополітичних реалій і перспектив на Африканському континенті та у світі в цілому. Аналізується, в історичній ретроспективі, політичний і політико-дипломатичний курс Гамбії сьогодення, що з моменту досягнення нею незалежності ґрунтувався на принципах позитивного нейтралітету, неприєднання до блоків, підтримки національно-визвольних рухів, був спрямований на розвиток двосторонніх відносин з усіма державами на основі повної й реальної рівноправності в міждержавному діалозі, поваги суверенітету та невтручання у внутрішні справи інших. Її дипломатія відрізнялася активністю, наполегливістю, цілеспрямованістю, займала дієві позиції з актуальних регіональних і міжнародних проблем.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, військові режими, військові перевороти, політичний розвиток, Дауда Джавара, Яйя (Яхья) Дхамме, Адама Барроу, Африка, Гамбія.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены политико-дипломатические ориентиры Гамбии и ее региональный статус в условиях полицентричного мироустройства XXI века. Внимание акцентируется на особенностях нового инструментария дипломатии в условиях геополитических реалий и перспектив на Африканском континенте и в мире в целом. Анализируется, в исторической ретроспективе, политический и политико-дипломатический курс современной Гамбии, который с момента достижения ею независимости основывался на принципах позитивного нейтралитета, неприсоединения к блокам, поддержки национально-освободительных движений, был направлен на развитие двусторонних отношений со всеми государствами на основе полного и реального равноправия в межгосударственном диалоге, уважения суверенитета и невмешательства во внутренние дела других. Ее дипломатия отличалась активностью, настойчивостью, целеустремленностью, занимала действенные позиции по актуальным региональным и международным проблемам.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, военные режимы, военные перевороты, политическое развитие, Дауда Джавара, Яйя (Яхья) Дхамме, Адама Барроу, Африка, Гамбия.

Дні Франкофонії в Україні

20 березня у світі традиційно відзначають Міжнародний день франкофонії. Ця подія об'єднує всіх носіїв французької мови, яких налічується понад 200 млн у 56 країнах, а також усіх поціновувачів французької мови, викладачів, студентів, які вивчають французьку мову, митців, бізнесменів, котрі ведуть справи з франкомовними партнерами, міжнародні організації та установи, що загалом становить понад 500 млн людей, адже французька мова посідає 9-е місце за поширеністю та є однією з шести офіційних мов ООН.

Посольства Бельгії, Канади, Лівану, Марокко, Франції та Швейцарії, Міністерство закордонних справ України, Французький інститут в Україні та мережа «Альянс франсез в Україні» виступили організаторами «Днів Франкофонії в Україні», що цього року радували учасників протягом 20 березневих днів. Цей фестиваль спрямовано на популяризацію франкомовної культури та французької мови як мови спілкування, демократичних цінностей, дотримання прав людини та підтримки культурної різноманітності.

Історично термін «франкофонія» з'явився вперше у 1880 році, коли французький географ Онезім Реклю вжив його для визначення усіх людей і країн, що говорять французькою.

З початку XX століття франкофони знають про існування загального мов-

ного простору, що сприяє обміну та взаємному збагаченню. Франкомовне середовище існує та розвивається завдяки великій кількості асоціацій і груп. Серед них є як професійні асоціації, що включають до себе об'єднання письменників, видавців, вчених, журналістів, юристів, представників неурядових організацій та, звичайно ж, французьких вчителів, так і пересічні поціновувачі французькості – усі франкофони (яких на сьогодні налічується понад 274 мільйони) та шанувальники франкомовної культури і мистецтва.

Починаючи з 1970 року, коли було створено культурно-технічне агентство зі співробітництва, що нині зветься Міжнародною організацією франкофонії (МОФ), франкофони можуть спиратися на інституційний механізм, спрямований на поширення французької мови, демократичних цінностей та поглиблення співпраці між 84 країнами-членами і урядами або спостерігачами МОФ. Україна з 29 вересня 2006 року є членом-спостерігачем Міжнародної організації Франкофонії.

Сьогодні слово франко-

фонія пишемо з маленької літери, коли говоримо про франкомовних людей, а з великої – коли маємо на увазі інституційні установи, що регулюють відносини між франкомовними країнами, а також події на кшталт «Днів Франкофонії в Україні».

«Дні Франкофонії» покликані сприяти популяризації франкомовної культури та французької мови як мови спілкування, демократичних цінностей, дотримання прав людини і підтримки культурної різноманітності. Так, події цьогоорічного фестивалю, що розпочалися 10 березня, охопили 9 міст України. І разом із тим об'єднали навколо спільних культурно-мистецьких ініціатив Бельгію, Канаду, Ліван, Марокко, Францію, Швейцарію. Цього року Міністерство закордонних справ України вперше виступило офіційним співорганізатором «Днів Франкофонії».

«Масштаби „Днів Франкофонії в Україні“ зростають з року рік, – відзначає Посол з особливих доручень Міністерства закордонних справ України Юрій Пивоваров. – Дедалі більша кількість людей, міст, інституцій, університетів і т.д. залучені до цього проекту. Для Міністерства закордонних справ ця подія важлива не тільки тому, що дає змогу зануритися у франкомовний світ, відчувати французькість, її дух, культуру, шарм. Але й тому, що саме механізм популяризації французької ідеї, мови, культури є надзвичайно корисним досвідом для

України. Тому що ми маємо у майбутньому спиратися на французький доробок у цій сфері, розробляючи та реалізуючи плани пропагування і популяризації українськості, української мови і культури у світі, зокрема у тих країнах, де мешкає багато етнічних українців. Сама схема і алгоритм імплікації, залучення людей до цієї політики просування мовно-культурного простору українців за кордоном, що практикується вже дуже давно, скажімо, у Франції, є безцінним. І ми обов'язково будемо використовувати це у нашій роботі. Міжнародна організація франкофонії не обмежується виключно мовно-культурною проблематикою. Вона дотична до проблем, якими опікується кожна демократична міжнародна інституція. Йдеться і про зміцнення миру, громадянського суспільства, підтримку цивілізаційних цінностей, захист прав. З огляду на це, МОФ для України є дуже важливим інструментом просування своїх ідеалів, ідентичних базису світових цінностей, є ще одним майданчиком, за допомогою якого Україна має про себе заявити. Саме тому я абсолютно переконаний у тому, що МЗС України цього року вперше, але не востаннє виступає співорганізатором „Днів Франкофонії”. Підтвердженням ґрунтовності наших намірів є щогорічна участь України у восьми франкофонічних іграх, що відбудуться в Абіджані (Кот-д’Івуар), де Україну уповноважені представляти кілька міністерств, у тому числі МЗС України.

У програмі «Днів Фран-

кофонії в Україні» – чимало цікавих подій. Зокрема, це концерт гітарного квартету з Бельгії, перша поетична кава, марафон франкофонії, допрем’єрні читання епічної поетичної драми «Едігна. Донька Анни київської і Генріха I. Початок славного служіння» (за твором Олександра Ірванця), презентація українського перекладу книги «Боги» Ніколь Версхооре, театральна постановка «Франциск Ассиський» за участю відомого актора Робера Був’є та багато іншого.

20 березня Марафон франкофонії пропонує студентам із Бахмута, Дніпра, Запоріжжя, Києва, Львова, Одеси, Рівного, Харкова, Чернівців та Луцька взяти кросівки та пробігти, щоб у такий активний спортивний спосіб відсвяткувати Між-

народний день франкофонії.

Надзвичайно цікавими обіцяють бути наукові конференції історика Анн де Тангі на тему «Чи був СРСР могутньою державою?» і «Французька політика щодо України та Росії», зустрічі з Мішеlem Оттенom, почесним професором Католицького університету міста Левен на тему «Тентен в країні Рад — проект для України», а також з Лорою Соколовські, психологом та психоаналітиком, — на тему «Психоаналіз та рідна мова, лаканські перспективи», з Івом Кіссакom, директором ліцею готельних професій і туризму Окситанії, — на тему «Підготовка до кар’єри в сфері готельного бізнесу і туризму Campus France».

Для учнів 11-х класів,

Надзвичайний і Повноважний Посол Бельгії в Україні Люк Якобс:
«Франкофонія — це не лише можливість об’єднатися навколо французької общини, це ще й можливість приєднатися до тих, хто любить французьку мову, культуру та поділяє спільні цінності, зокрема толерантність».

які вивчають французьку мову в українських загальноосвітніх навчальних закладах, посольства Бельгії, Канади, Лівану, Марокко, Франції, Швеїцарії, а також МЗС України відкривають свої двері, щоб надати можливість молоді подивитися зсередини на зазвичай закритий для відвідувачів простір та набутися оригінального загальнокультурного досвіду.

У ці дні розпочинається навчання на міжнародній дистанційній платформі CNED для другої групи вчителів французької мови на здобуття диплома міжнародного формату PRO FLE.

Протягом місяця, за словами Мат’є Ардена, виконавчого директора Французького інституту в Україні, відбудеться більш ніж 50 заходів у 8 містах України: «Більшість з цих заходів є безкоштовними, тому ми сподіваємося, що багато бажаючих зможе ознайомитися з нашою культурою і побачити, якими міцними є зв’язки між Україною і Францією. Вони є значно міцнішими, ніж були, скажімо, п’ять років тому. Спільні перфоменси і виставки сприятимуть розвитку співробітництва між нашими країнами».

„Дні Франкофонії”, що триватимуть до 30 березня, плавно перетечуть у фестиваль „Французька весна в Україні”. „Французька весна” прийде до Києва 1 квітня на Софійську площу і вируватиме аж до свого завершення 29 квітня під Аркою дружби народів.

**За інф. „З.С.”
та повідомленнями
інформагентств**

Дефіле як символ єднання народів та їхніх культур

22 посольства країн, які працюють в Україні, та Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв взяли участь у столичному показі національних костюмів народів світу «OUTLOOK SHOW. Fashion of the Nation». Київський показ справедливо назвали масштабним культурним проектом. Серед тих, хто представив на подіумі свої національні костюми, були представники Аргентини, Білорусі, Болгарії, Єгипту, Індії, Індонезії, Іраку, Казахстану, Киргизстану, Кореї, Лівану, Малайзії, Молдови, ОАЕ, Пакистану, Палестини, Судану, Румунії, Таджикистану, Туреччини, Туркменістану, Узбекистану та інших країн.

Ініціатором та організатором проведення цього парадів фольклорного мистецтва і краси став проект

OUTLOOK (www.theoutlook.com.ua), що працює у сфері культурної дипломатії та медіа. Ідею свята підтримало і виступило співорганізатором керівництво Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка та БО «Фонд розвитку ІМВ».

У підсумку була досяг-

нута головна мета показу: ознайомити українців та гостей нашої країни з культурними надбаннями різних народів світу. Їхню увагу організатори акцентували на традиційних костюмах як символах, що передають неповторний характер кожної нації.

У свою чергу Надзвичайним і Повноважним

Послам, представникам іноземного дипломатичного корпусу були продемонстровані найкращі зразки старовинних українських костюмів із Закарпаття, Слобожанщини, Поділля.

У межах офіційного відкриття показу Надзвичайні і Повноважні Посли та організатори представили спеціально створений

Вінок дружби зі стрічками у кольорах прапорів країн-учасниць як символ єднання народів та їхніх культур.

Вітаючи гостей, керівник проекту OUTLOOK Дар'я Карякіна підкреслила, що цим показом втілюється в життя культурна дипломатія. Адже у сьогоднішньому світі культурна дипломатія – це міцний союз мистецтва й політики, найважливіша сила у зміцненні міжнародних відносин.

«Мультикультурна картина світу – різноманітна, і нам дуже хочеться показати її багатогранність, сприяти підтримці взаємоповаги і дружнього діалогу», – відзначила Д. Карякіна.

Від дипломатичного корпусу до присутніх звернулися дваєн – Надзвичайний і Повноважний Посол Туркменістану в Україні Нурберди Аман-

муратов та Надзвичайний і Повноважний Посол Лівану в Україні пані Клод

Халіль Аль Хажаль. Моделями у цьому яскравому дефіле висту-

пили майбутні дипломати – студенти Інституту міжнародних відносин КНУ.

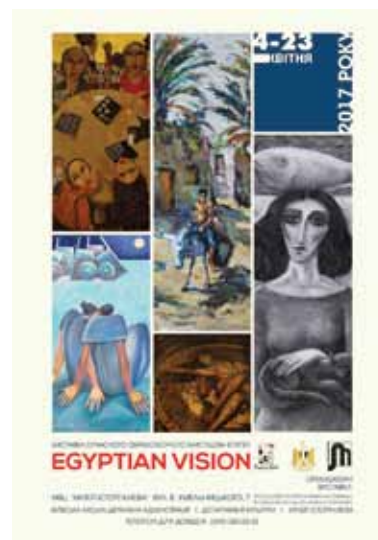
АНОНС

«Єгипетське бачення» Відкриття виставки образотворчого мистецтва Egyptian Vision

Посольство Єгипту в Україні інформує про відкриття виставки образотворчого мистецтва Egyptian Vision («Єгипетське бачення»), **4-23 квітня 2017 року**, організованої разом із відомим Каїрським музеєм «Picasso East Gallery» та за підтримки Музею історії Києва і проекту Outlook. Вперше у Києві будуть представлені роботи прекрасної колекції картин відомих єгипетських майстрів, які відкриють укра-

їнському відвідувачу чарівний художній світ сучасного єгипетського мистецтва, віддзеркалюючи традиції, культуру та вірування Єгипту.

Організатори виставки сподіваються, що ця експозиція, присвячена 25-річчю встановлення єгипетсько-українських дипломатичних відносин, стане ще одним мостом співпраці між нашими країнами, поглиблюючи та зближуючи культурне розуміння між націями.

The visual art exhibition “Egyptian Vision”

The Embassy of Egypt in Ukraine is thrilled to announce the visual art exhibition “Egyptian Vision”, organized with the Cairo-based “Picasso East Gallery”, **from 4 to 23 April 2017**, in

cooperation with the Kyiv History Museum and Outlook. For the first time ever in Kyiv, the exhibition will display a select collection of paintings by prominent Egyptian scholars, aiming to

expose its Ukrainian visitors to a rich taste of Egyptian contemporary visual art, embodying Egyptian traditions and beliefs.

As the exhibition is organized in celebration of 25

years of Egyptian-Ukrainian diplomatic relations, we hope it will represent another cultural bridge, contributing further to promoting cultural understanding between peoples of both countries.

Навчання щодо особливостей діяльності іноземних компаній в Україні

У новому прес-центрі ГДІП відбувся семінар «Зміни законодавства України з оплати праці від січня 2017 року. Особливості нововведень з урахуванням діяльності іноземних представництв». Доповідачем семінару була директор Навчального центру «ДОМІНАНТА» Тетяна Мойсеєнко. Вона є спеціалістом із трудового права, податковим консультантом, постійним автором журналів «Кадровик України», «Заробітна плата», електронного бухгалтерського тижневика «Бухгалтер & Закон» системи «Ліга: Закон».

У семінарі взяли участь

співробітники посольств Франції, Швеції, Держави Ізраїль і Словацької Республіки в Україні, а також іноземних представництв і проектів технічної допомоги: Українсько-німецького культурного центру «Гете-Інститут» при Посольстві Федеративної Республіки

Німеччина, Представництва Офісу зв'язку НАТО, Американських рад із міжнародної освіти, Представництва «Гертнер Сервіс ГмбХ», Представництва «Коммерцбанк АГ», Представництва «Кімбрія Юнігрейн», Проекту торговельної політики компанії

«International Development Group LLC», Представництва ТОВ «Вега-ГАЗ» із м. Харкова та ін.

У своїх анкетах учасники семінару відзначили актуальність тематики семінару, високо оцінили виступ лектора й наданого друкованого матеріалу. Схвальні відгуки отримав високий рівень організації заходу та чудові умови для роботи у зручному й технічно оснащеному приміщенні прес-центру ГДІП.

АНОНС

Міжнародний день циган

Міжнародний день циган започаткований на конгресі циган усього світу 8 квітня 1971 р. у Лондоні. Нині це свято відзначають в 60 країнах. Його мета – привернення уваги до самобутньої культури народу, перша згадка про який з'явилась в 1501 році, коли ромський вождь Василь отримав охоронну грамоту від литовського князя Олександра Казимировича.

Народний артист України Ігор Крикунов вперше

запросив гостей на свято в Україні 18 років тому. З того часу воно стало і для циган, і для єдиного в державі циганського театру своєрідним символом волелюбного, талановитого і гордого народу, який прагне визнання, розуміння і свого місця під сонцем!

8 квітня о 17.00 відбудеться святковий концерт, присвячений Міжнародному дню циган. Циганський театр «Романс» традиційно презентує нову музичну

програму своєму вірному глядачеві, з яким тісно пов'язані душа, серце і твор-

чий шлях колективу. Запрошуємо всіх охочих долучитися до святкування!